

УКРАЇНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

СВІТ

УКРАЇНСЬКА РОДИНА

Олександр ШОКАЛО

ДУХОВНА ВОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ

БІНАРНА СУТНІСТЬ УКРАЇНИ

Нині ми переживаємо період входження до нової космічної епохи. На Землі вона виявиться в тому, що життя людське ґрунтуватиметься на індивідуальній духовній волі й на ширості взаємин, а патріархальна тенденція зміниться на матріархально-патріархальний лад. Жінки звільнять своє життя від надмірності емоцій і стануть керуватися інтуїцією, яка є суттю їхнього ества. Чоловіки відновлять свою первинну дієвість. Тобто, визначальною в усьому стане *суть* (звідси й назва цієї епохи оновлення — *Суттєвий вік* або на санскриті — *Сатья-юга*).

Нам зараз важко це досягнути, бо ми не в змозі так швидко звільнитися від антропогенного тягара — спадкової втоми, що накопичилася в нас як результат несправедного життя наших попе-

редників протягом останнього тисячоліття. Це наслідок відступництва багатьох поколінь од своєї духовно-природної суті в релігії, в родинному й суспільному житті. Ця зрада своїх первин виявилася в регресивній мутації генотипу українців, у розтлінні духовного типу.

Як же забезпечували стабільність свого життя стародавні українці протягом принаймні 5 тисячоліть культурної історії?

Наші далекі предки уміли узгоджувати своє індивідуальне буття з процесом Усеєдиного Життя, користуючись універсальною системою візнання, зокрема психологічним механізмом ініціацій. Ініціаціями відзначали ступені духовно-біологічної зрілості людського ества й перехід людини з одного життєвого циклу в інший. Ці переходи супроводжувалися ритуальною смертю: ініціант умирав для попереднього періоду життя й заново народжувався в іншому. Ініціативну *суть* має й поховальний обряд давніх українців: смерть не була для них трагедією, а лише моментом переходу в цикл безвічного життя духу. Це свідчить про високорозвинену релігійну свідомість наших предків. Система ініціацій єднала всі цикли індивідуального життя від народження до смерті у безперервний процес, пов'язувала індивіда з суспільством, прилучала живих до предківського духу — до безвічності. Символічними перевізниками у новий світ були *кінь* або *орел*, які мають сонячну символіку.

Першородні первини чоловіка й жінки вповні виявляються в шлюбному ініціюванні. Дівчину віддають заміж, наче проводять в інший світ — вона ритуально *вмирає* для своїх батьків і, переходячи під волю свого чоловіка, народжується як жінка-мати, засновниця нового родинного світу.

І нарешті в поховальному обряді, коли покійний переходить у категорію предків і оселяється в сакральному житлі — *домовині*, чоловіча й жіноча первини людського ества простежуються вже на космічному рівні. Чоловіча первина одвіку пов'язується з Сонцем, а жіноча — з Місяцем. Тому в прадавніх українських похованнях переважають такі положення: чоловік лежить на лівому, сонячному, боці головою на захід, де щодня *“вмирає”* Сонце, і таким чином він стає причетним до першородної чоловічої первини; жінка лежить на правому, місячному, боці головою на схід, де щомісяця *“вмирає”* Місяць у променях Сонця, і так жінка-мати повертає природі відтворюючу силу. (Жінок, які не родили, ховали по-чоловічому).

Досі в духовно-господарській практиці українців збереглися релікти

стародавнього місячно-сонячного візнання як синтезу матріархальної й патріархальної традицій. Матріархальна традиція й місячний культ у давній Україні втворилися на правому березі Дніпра, де основою життя було рільництво, регульоване астрономічними знаннями, що ними володіли *жерці-відуни* (звідси — *ведизм*). А з патріархальною традицією й сонячним культом пов'язано життя скотарів і воїнів Лівобережної України. Так синтезувався особливий тип української культури з її універсальною ведичною системою візнання, в основі якого — бінарна *суть* життя. Це засвідчено звичаєвим правом, де суспільний статус жінки й чоловіка однаково високий. А в обрядових діях роль матері й батька набуває священного смислу. Є в нас традиційні свята, окремо пов'язані з жіночою й чоловічою первинами. Головні серед них: свято Яри (нині Явдохи — 14 березня) та свято Ярила (нині Юрія — 6 травня). Небесний сонячний дух *Ярило* уособлює чоловічу силу воїна й пастуха, а покровителька земної природи *Яра* — заступниця жіночої суті. Парну *сутність* мають і першобоги українців — *Леді-Леда*. Вони уособлюють життєтворчі первини Усеєдиного Світу і є покровителями кохання й шлюбу, духами-заступниками моногамної української родини (звідси й *ладо* — ніжне звертання одне до одного в подружжі).

В українській родині одвіку життя чоловіка й жінки взаємно гармонізувалося з циклами Місяця й ритмами Сонця. Відтак у подружжя розвивалася універсальна здатність сприймати в цілковитій повноті природно-космічні ритми єдиного процесу життя, й це ставало гарантом генетично-духовного здоров'я нащадків.

ШЛЮБ – ВИЯВ УСЕЄДИНОГО ЛАДУ

Чисті природні інстинкти й сердечні почування двох обранців гармонізуються в любові, підпорядковуючись духовним первинам – Ладові й Ладі. Так Усеєдиний Лад реалізується в людській природі, й здійснюється генетично-духовна єдність людського світу із Всеєдиним Світом, що є найбільшою таїною Єдиносущого Життя. Від того, наскільки гармонійний, одухотворений шлюб, залежала подальша доля людських родів. Для підтримання родового й етнічного генотипу предки наші знали не менше семи поколінь свого роду й відтак з певністю добирали гідний для споріднення рід. Так самооновлювалася генетична основа роду, етносу й людства.

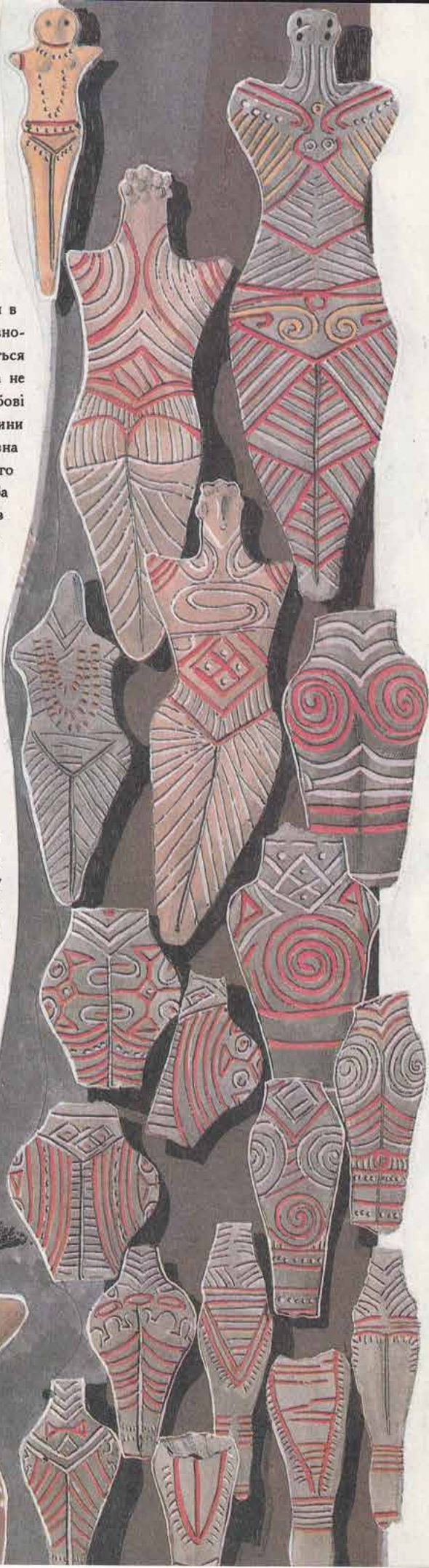
Шлюб став також засобом суспільного захисту інтимних взаємин. Тільки в парному шлюбові – моногамній родині, заснованій на міцному інстинктивно-духовному подружньому зв'язку, життєва енергія двох закоханих реалізується через вияв повноти почуттів у народженні духовного плоду – дитини, а не розпоршується, як у несталих позашлюбних сексуальних стосунках. У шлюбові подружжя плає духовно-біологічне єство родини. Тільки з появою дитини родина заявляє про своє народження й починає жити як зріла продуктивна клітина етнічного єства. Діти – можливість вищого здійснення людського життя, в дітях батькам дано реалізувати нереалізоване в них самих. За проникливими спостереженнями, нині на Землі почали з'являтися діти з такими високими задатками, що батьки самі повинні навчатися в них жити.

РОДИННИЙ ІНСТИНКТ

Чиста душа дитини з'являється в земному світі волею Всеєдиного. В моральному законі українців це висловлено так: "Послав Творець дитинку". Дитя – така ж Всевишня з'ява в родинному світі, як з'ява істинної думки в самосвідомості людини. І дитина має своє місце у Світі, своє щастя, коли батьки усвідомлюють Всевишню волю.

Діти як духовно-біологічний плід пошлюбленої пари є виповненням родинного життя, довершенням творення родинного світу. А зароджується родинний світ снагою родинного інстинкту, що в ньому виявляються й природні сексуальні потреби, сповнені сердечного почуття, і сила інтелекту закоханих, і їхня взаємна воля до життя. Самодостатні сексуальні потреби люди задовольняють і в адюльтері, а інтелектуально можуть контактувати, живучи незалежно одне від одного. І лише реалізуючись у родинному житті, сексуальна й інтелектуальна взаємності набувають вищого, всесвітнього сенсу як потреба плаєкати родинний світ. Адже родинний світ – органічна частина Всеєдиного Світу, і в його парній єдності виявляється бінарна життєтворча сутність Всесвіту. Родинний інстинкт мають і птахи, і тварини, та тільки в людей він осмислений. Людська пара творить родину з усвідомленням необхідності цього, коли особистості досягають духовної зрілості.

У багатьох наших нинішніх людей інстинкти притлумлені через нелюдські умови життя в антигуманній посткомуністичній паразитуючій державній системі. Комуністичному режимові потрібні були не цілісні здорові сім'ї, самозахищені перед тотальним гнітом, а розокремлені особини невідільної трудової маси. Звідси масові розлучення та існування формальних сімей, де люди пов'язані лише взаємним біологічним виживанням. У протиприродньому соціумі люди стають агресивні, виснажені фізично й психічно, і несуть усе те в сім'ї, де й "розряджаються" у взаємних звинуваченнях. У таких сім'ях нема родинного затишку, де радіє душа й де в дітях зріють природні родинні потреби. Формальні сім'ї стають реальними продуцентами невідільників для паразитуючої держави. Подібне трапляється і в інших суспільствах, але тільки паразитуючий комуністичний режим, заснований на самовіддачі ідеологізованих рабів, зробив із цього систему. І рідко якій родині вдавалося вистояти під тотальним ідеологічним пресом, у духовній неволі. А нині, при псевдодемократії й при низькому рівні життя, доводиться долати агресивність кримінального урядування й деморалізованого соціуму.

РОДИНА – ПЕРШОКЛІТИНА ЕТНІЧНОГО ЄСТВА

Від функції продовження безвічного життя через народження рідної душі походить прадавня українська назва людської сім'ї – *родина*. Цей духовний архетип як плід етнічної самосвідомості наших предків виявився у всеслов'янських найменнях *Род* (сонячний Дух Життя) та *Родиці* (заступниці життя). Спільну з ними світлоносну етимологію мають і прадавні українські теоніми *Лад* і *Лада*. А від духів-покровителів родинного життя походить і одвічний моральний закон українців: "*Кохання дає лад усьому*". Родина як першоклітина людського світу, реалізованого в розмаїтій природі племінних, етнічних організмів, самозароджується в глибокоінтимному поєднанні чоловічої й жіночої первин, підпорядкованих гармонії Всеєдиної Любові. Ця гармонійна пульсація самооновлення проймає усе єдиносуще. І людська родина силою кохання прилучається до неї й здійснює в своєму земному органічному бутті закон Усеєдиного Життя. Саме цьому духовному закону люди повинні підпорядковувати всі суспільні закони. І саме людська родина, яка керується волею Всеєдиної Любові, є головним законотворцем суспільного життя. "*Кохання не знає закону*" – цю істину українці одвіку сповідують як головний принцип свого звичаєвого (природнього, неписаного) права. Ми живемо, плакаємо дух свій не завдяки тим законам, що їх пишуть недолугі "законодавці", а часто всупереч їм. Бо людину щоденно пробуджує до праці фізичної й духовної світло Сонця, людина дбає про життя своє й своїх дітей волею Всеєдиного.

Завдяки внутрішній духовній волі наших родин ми й збереглися як народ в умовах політичної неволі, етноциду й ідеологічного гніту. Українська родина дужа вірністю традиції своєї природньої релігії – вірі предків. Ми будемо живі й здорові, оновимо наше етнічне єство, коли задіюватимемо в своє життя духовний потенціал, напрацьований предками.

До занепаду народу призводить занепад духу кожної окремої родини, втрата волі до життя. А ставши підневільними, вони втрачають і почуття людської гідності: жінки запроднують душу й тіло, чоловіки – розум і дух. Зрадивши себе, люди починають зраджувати одне одного. Запроданство стає пошестю, й цілий народ запродує себе в рабство розтлінним урядовцям-паразитам.

Аби розтлити народ, передусім розтлівають жінку – хранительку життєвої сили родини й родової пам'яті, піклувальницю про домашній лад. Масове розтління жінок призводить до розпорощення життєвої снаги родини, до занепаду моралі й до винародовлення. І коли в людині занепадає етнічна свідомість і нидіє воля до життя, коли щезає дух взаєморозуміння та взаємної любові, то в такого люду вже не тільки не стає снаги піднятися до рівня духовного життя, а й підвестися з земного тліну.

Так сталося й з нами – українцями. Після тисячоліть високодуховного життя наших предків за останнє тисячоліття ми зазнали страшного морального й фізичного надриву. Внаслідок нескінченних оборонних воєн підтято чоловічу первину українського народу, а полишена напризволяще жіноча первина не спроможна була сама захистити святість родинного життя. Через чужинецьке напасництво й розтління та через нашу внутрішню самозраду завівся між нами нелад і занепадала життєва воля народу.

Коли порушено цілісність етнічного єства, коли народ упав у хаос і розбрат, надзвичайно тяжко виживати окремій родині. Надто тяжко в умовах етнічної недуги зароджуватися новим сім'ям. Однак кожне свідоме подружжя волею життя осягає ту істину, що, плакаючи свій родинний світ, ми регенеруємо, відроджуємо етнічний світ, генотип і духовний тип народу.

ЗАСНОВНИК: ТОВАРИСТВО ЗВ'ЯЗКІВ З УКРАЇНЦЯМИ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ (ТОВАРИСТВО "УКРАЇНА").

Головний редактор
Олександр Шокало
Редакційна рада:
Ольга Бенч,
Валентин Крисаченко,
Микола Мchedlishvili,
Роланд Піч,
Юрій Шилов
Літературний редактор
і коректор
Світлана Коваленко
Художник макету і
художній редактор
Олександр Литвин
Технічний редактор
Надія Достатня
Комп'ютерна верстка
Вадима Гарнаги
Складання
Євгенії Боцянівської,
Євгенії Ільченко
Автори фотоілюстрацій:
Віктор Грищенко,
Віктор Лобанов

Мистецьке оформлення виконала
Майстерня графічного дизайну редакції
під керівництвом
Олександра Литвина

З питань розміщення реклами
в нашому журналі телефонуйте:
(380) (044) 228-24-21
Поштова адреса:
252023, Київ-23, а/с 364

Формат 80x84/8.
Папір офсетний Net.
Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 5,58.
Умовн. фарбовідб. 16,74.
Обл.-вид. арк. 8,40.
Підписано до друку 14.ІІ.96.
Зам. 0153502.

Комбінат друку видавництва
"Преса України"
252047 Київ-47,
просп. Перемоги, 50

РОДИНА • ДУХОВНА ПРАКТИКА

Олександр ШОКАЛО. Духовна воля української родини.	2
Андрій ШКАРБАН. На сторожі роду.	6
Олег ЗУБКО, Наталія ЗУБКО-ДОБРОВОЛЬСЬКА. Родина – школа майбутнього.	7

ОСВІТА

Почуття й воля – прагнення душі жити:

Олександр ШОКАЛО. Мистецтво педагогіки Костянтина Ушинського.	8
Костянтин УШИНСЬКИЙ. Педагогічна антропологія (Уривки).	9

МАЛЬВА

Ростислав СИНЬКО. "Найщасливіший день – сьогодні": Тема жінки, родини у житті й творчості Івана Кавалерідзе.	12
Мирослава МАКАРЕВИЧ. Що виношує душа жінки?: У гостях у митця Ірини Проценко (Інтерв'ю).	21

РОДИНА • СВІТОГЛЯД

Оксана САПЕЛЯК. Свято матері в Україні.	29
Віталій СВЯТОВЕЦЬ. "Така славна дитина ця Леся...": Феномен родинного виховання.	30
Світлана СТЕФАНЮК. Етнопедагогічна концепція Григорія Ващенка в сьогоденні.	34
Григорій ВАЩЕНКО. Традиційний український ідеал людини: Традиції й поступ (Уривки).	34

Українці у Німеччині:

Степан КОСТЮК. Проблеми українських громад.	36
Ольга БЕНЧ. "Наша доля у світі не є проста": У гостях в української родини Миронюків у Німеччині (Інтерв'ю).	37

Українці в Румунії:

Сергій ЛУЧКАНИН. "...Жити в згоді".	39
-------------------------------------	----

СПАДЩИНА: ВИДАТНІ ПОСТАТІ

Ісая ЗАСЛАВСЬКИЙ. Україна в художньому світі Михайла Лермонтова.	40
--	----

ЛЮДИ • СВІТОГЛЯД

Олена ШВАЧКО. Субкультурні орієнтації молодіжного середовища.	41
Анатолій МАЦКО. Проблема молоді – проблема майбутнього держави.	42

ОГЛЯД: РОЗДУМИ

З Вашингтону в Україну: Інтерв'ю Анатолія Семенова з Любою Демчук і Тетяною Магар.	43
--	----

РОДИНА • ІСТОРІЯ

Степан НАЛИВАЙКО. Орійський весільний звичай в Україні.	44
Віктор ГРИЩЕНКО. Жовто-блакитні барви на Алясці.	46
Володимир НИЧИПОРУК. Стрес і вільне дихання.	48
Оксана СЕГІН. До здоров'я й щастя без зайвини.	48

На обкладинці: Стор. 1 – Ірина ПРОЦЕНКО. "Спомин про грядуще". 1993.

Стор. 4 – Олександр ЛИТВИН. "Дерево кохання". 1982.

На сторінках: 2, 3, 4, 6, 29 – прорисовки художника П. Корнієнка з унікальних знахідок Трипільської доби в історії України (біля 6 тисячоліть тому).

НА СТОРОЖІ РОДУ

Андрій Свиридович Шкарбан народився в селі Мельниківка Смілянського району Черкаської області. Закінчив історичний факультет Київського університету ім. Шевченка (1977). За фахом археолог, музеєзнавець, досліджує українську народну медицину.

Українська традиційна народна медицина — то щит нації, прадавній оберіг. Довершена система охорони фізичного й психічного здоров'я, створена нашими пращурами протягом тисячоліть, спрямована у своїй основі на забезпечення здоров'я дітей. Міцна родина, рід зачинався думкою про майбутні дужі покоління. У глибоку давнину наші предки створили божественну інституцію, яка опікувала породіллю, дитя, родину. Головна постать цієї української народної інституції — баба-бранка або баба-повитуха. Без повитухи був би неможливий український нарід. Адже чутливі руки баби-бранки брали майбутнє роду й племені: селянина і воїна, пастуха і мудреця.

Глибоке розуміння ролі баби-повитухи в житті, її святе поклонання відображено в замовлянні "Від ляку", де її названо "мамкою":

"...Ляк звихнувся,
Ляк-переляк,
Третій переполох.
Бігла мамка-бранка,
Пречиста рідна мамка,
Ляк шептати,
Ляк виговоряті..."

У побуті її статус був вищий за рідну бабу, про що свідчить спогад оповідачки: "Було раніше запитують: "Хто твоя баба?" "Це про ту, яка пупа в'язала".

Баба-повитуха — то була народна "швидка допомога", яка вдень і вночі, в будень і свято, влітку і взимку стояла на сторожі здоров'я людини. На жаль, баба-бранка як явище суспільного життя поволі зникає за обрієм забуття. За шість років експедиційних пошуків у дев'яти областях України автор опитав тільки чотири душі, які бабили. Двадцять чотири оповідачі розповіли про своїх родичів — мам та бабусь, які бабували дітей. Люди ще пам'ятають часи, коли на селі було від 2-3 до 10 баб-пупорізок. Багато з них були універсалами: примівицями, костоправами, зільницями, знали до скотини. У спогадах односельців ці баби-бранки були навдивовижу вправні. Знали, якої статі буде дитина, чи правильно розміщений і як розвивається плід.

Баба-повитуха

Передбачали майбутнє дитини. "Ловили" дітей за будь-яких обставин, давали лад при ускладненнях. Правила й повір'я баби-бранки відповідають основним етапам створення української родини.

ЩОБ ДІВЧАТА БУЛИ ЗДОРОВІ Й ВИХОДИЛИ ЗАМІЖ.

"Якби не любисток і не тоя, то була б дівка моя", — так промовляє лукавий або нечистий, горюючи, що не може спокусити дівчину, яка надійно захищена зіллям, освяченим на Маковія. Може, й сучасні українські дівчата не поспішали б у повіі, якби були навчені мудрими мамами та бабусями, як оберетги себе від зваби нечисті.

Мати з немовлям

"Як дівчина довго заміж не виходить, купається у відварі зілля, освяченого на Маковія".
"Якщо коси чесати під яблунею, будуть довгі рости".

ЩОБ ДІТИ БУЛИ

"Як немає дітей, їсти жито, як молочко набирається. Жінці й чоловікові".
У повір'ях відображені знання й досвід багатьох поколінь. Особливо цінні правила поведінки вагітної жінки. Адже йдеться про здоров'я мами й дитини — основи нації.

ПРАВИЛА ДЛЯ ВАГІТНОЇ

"Не можна йти позичати".
"Не можна йти на гульки в останні місяці вагітності, щоб на п'яницю не дивилась".
"Не дивитись, де б'ються".
"Не йти на похорони".
"Дивитись (оглядати) вагітну ліпше у вівторок, четвер. Вівторок найкращий день для оглядин вагітної чи хворого".
"Не можна вагітній дивитися телевізор, бо може бути виродок".
"Вагітній не можна дивитися на калік".

ПОЛОГИ

"Народилась дитина — перехрестити тричі. На голову хрест, на ніжки хрест, на праву ручку хрест та на ліву ручку хрест. Зав'язати пупа".
"Шість тижнів не показувати дитину людям".
"До року щоб не ходили люди до дитини".
"Як сусіди приходять провідати породіллю, приносять калину".

ПЕРША КУПІЛЬ

Особливе значення має для дитини перша купіль. Очевидно, як мамине молоко зміцнює дитину, так і дух рідної землі через зілля наснажує, захищає та благословляє нове життя.

Перший раз купають у такому зіллі: барвінок, пом'яки (вездики), пижмо, любисток, драголюб (любимір), вовчки (череда), чистотіл, канупер, чебрець, шандра, нагідки, подолішняк (копитняк), кровавник (звіробій), гурковиння (бадилля огірків), м'ята, петрові батоги, рум'янки, одкасник, чорнобризці.
Купали дитину тоді, як відпадає пупок. — на четвертий-п'ятий день.

КУПІТЬ ВІД НЕДУГ

"Щоб не було вавок у маленьких дітей, купують у відварі цвіту з яблуні, вишні, черешні".

"Щоб діти росли, як верби, купують у вербичці свяченої".

"Купують дівчинку в любистку, а хлопчика в чорнобривцях".

"Дітей купали до року: в любистку, рум'янку, волошках".

МАМА ЗАМОВЛЯЄ

В народі кажуть: "З'їж вовка без промовка, то нічого не допоможе". Так підкреслюють могутню силу слова. Але не тільки примітивні володіють оздоровлюючою магією шептання. Також мама може захистити своє дитя від поганого впливу чужої думки чи лихого слова.

ВІДЗНОСОК

Щоб дітям не шкодило од зносок, мама шепче таку просту й глибинно космічну молитву:

"Один Місяць,
Одне Сонце,
Одна Земля
І одна вода,
І одні Адамові діти.
Щоб не шкодило
Ні мойому,
Ні твому,
Господи Боже пострічай".

Мама шепче, як дитина не спить, тричі:

"Земля лежить,
Вода біжить,
А Сонечко сяє,
А мій синочок (дочечка)
По всякий часочок
Спить-гуляє
І горя не знає,
І я з ним (нею)".

Як пристрій у дитини, рушник простелити від порога до столу. Дитину головою на схід покласти на рушник. Тричі переступити, приказати:

"Чим родила,
Тим одходила".

Після кожного разу сплюнуть.

Українські примітивні створили могутній шар захисту людини від агресивного світу "чорної цивілізації." Велика частина цього набуток — то лікування дитячих хвороб та допомога мамі.

Езотеричні знання української баби-повитухи оберігали наш народ протягом тисячоліть, а у XX-му столітті допомогли пройти через голодівки, війни, концтабори. Та ось на межі XXI століття ми втратили свою життєво необхідну інституцію, і це загрожує нації вимиранням. Вважаю, що реконструкція основ цієї системи ще можлива за умови негайного комплексного дослідження фахівцями: етнографами, медиками, психологами, філологами, філософами, істориками, ботаніками.

Олег ЗУБКО, Наталія ЗУБКО-ДОБРОВОЛЬСЬКА

РОДИНА — ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО

Олег Михайлович Зубко народився на Харківщині. За фахом — інженер-конструктор, а також музикант-аматор. Працює в галузі психології творчості.

Наталія Євгенівна Зубко-Добровольська народилася в Харкові. Закінчила Харківську консерваторію. Викладає історію музики. Останнім часом автори спільно працюють над програмою нової національної концепції освіти на базі Стрітівської школи кобзарського мистецтва.

Нині, на порозі третього тисячоліття, коли Україна стала незалежною країною, стало надто очевидним, що освіта наших дітей потребує докорінної переорієнтації. Освіта в Україні ще далеко не українська і за змістом, і за формами навчання й виховання. На розв'язання цих проблем спрямували свої зусилля кращі вчителі, Малі Академії народного мистецтва при школах та інші осередки відтворення національної освіти.

На жаль, досі — це лише прекрасні винятки. А що ж ми маємо реально у більшості дитсадків та шкіл (навіть спеціалізованих) або в гімназіях із найскладнішими програмами? Свідомість дітей і досі затиснута у лабеті заформалізованої, імперської заідеологізованої системи освіти, вже визнаними недоліками якої є бездуховність, відсутність сердечного контакту між вихователями та учнями, перевантаження предметів зайвою інформацією. Загрозливою є також відсутність у дітей почуття єдності з Природою. Бо дорослі, "звичайні урбанізовані дикуни", поведуться в повсякденному житті з Природою як споживачі, й діти, попри всі прекрасні слова дорослих, дивлячись на конкретні діла їхні, переймають у них практику руйніництва. У шкільних програмах і підручниках і досі, наприкінці століття, йде мова про "живу й неживу природу", про те, що людина є "царем природи", "оволодіває нею", "підкорює Космос" і т. ін.

Чорнобильська трагедія з її страшними наслідками жорстоко застерегла нас від цих ілюзій і самообдурення. Без перебільшення можна сказати, що зараз в Україні немає жодної цілком здорової дитини. І цей чинник також повинна враховувати педагогіка.

Та основна причина наших бід — розірваність священної єдності роду українського. Жалючий гніт останніх десятиріч зробив своє: зараз зруйновано саму основу Українського світу — родину. Народжуваність катастрофічно падає. Дитя фактично відірване від матері вже в ранньому віці — такому важливому періоді його фізичного, психічного, розумового розвитку, бо мати позбавлена змоги дати йому повноцінне родинне, материнське виховання. І не тільки тому, що заробітки на хліб щоденний забирають у неї дорожчий час життя й душевну силу, а й тому, що мати замолоду не навчена тим найважливішим знанням, які з давніх давен

складають жіночу мудрість українських матерів. А на цих знаннях одвіку тримається український рід.

На превеликий жаль, сьогодні діти дуже часто з'являються на світ "випадково", бо батьки не дуже чекають на них, а то й не хочуть їхньої появи. Майбутня мати з острахом чекає всіх труднощів — і медичних, і побутових, і фінансових, які принесе їй поява дитини. Уявіть, скільки негативних емоцій, руйнівної інформації навалюється на маленьку беззахисну істоту ще в зародку.

І так від початку існування дитини — у пологовому будинку, в родині, в дитсадку, школі й далі, протягом цілого життя — дорослі роблять начебто все, аби якомога дужче порушити первинну гармонію, яку несе нам кожна дитина у чистоті своєї душі.

Сьогодні багато батьків відкупляються від своїх нащадків матеріальними благами, кидаючи напризволяще їхні душі.

Дорослі забувають, що не прекрасні настаснови виховують дитину, а лише їхня власна духовна праця над собою, постійне самовдосконалення.

Видатний український педагог В. Сухомлинський писав, що "виховання вихованців повинно починатися з виховання вихователів", що "до того, як починати творити людей, вчителю необхідно створити себе не тільки розумною, але й глибоко чуйною, душевною людиною".

Той, кому довірено виховувати й навчати дітей, обов'язково повинен враховувати й родинну ситуацію, бо, спілкуючись із дітьми, ми обов'язково впливаємо й на їхніх батьків, гармонізуємо або порушуємо родинні стосунки.

Виходячи з інтересу духовної зрілості людини, школа майбутнього має бути водночас і осередком етичного виховання, і академією наук, і громадою духовної співтворчості людей нового типу, де всі — батьки, вчителі й діти — спільно прагнуть осягнути через поєднання педагогічної науки й досвіду етнопедогогіки таємниці гармонії людської душі й Всесвіту.

Навчання в новій школі має відбуватися у спілкуванні з Природою, в різноманітній праці, в опануванні різних галузей науки й видів мистецтва.

Батьки також повинні бути активними духовними співпрацівниками вчителів. Педагоги від самого початку орієнтують батьків на відродження здорової психосфери родини, бо в ній зростає дитина.

Бажані результати може дати лише синтез духовного виховання й навчальних програм, з наближенням знань до реального життя. І це можливо здійснити на засади традиції національної культури, живої етики свого народу.

Відродження нації — це передусім відродження кожної людини у світі своєї родини.

ПОЧУТТЯ Й ВОЛЯ – ПРАГНЕННЯ ДУШІ ЖИТИ

МИСТЕЦТВО ПЕДАГОГІКИ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

Костянтин Дмитрович Ушинський (народився 2 березня 1824 р. в Тулі, помер 3 січня 1871 р. в Києві й похований у Видубецькому монастирі) – великий український педагог, основоположник нової педагогічної системи й народної школи в Російській імперії. Основою педагогічної системи К.Ушинського є принцип народності: кожен народ має право на школу рідною мовою. Ось як обґрунтовує це великий наш учитель у праці "Рідне слово" – одному з найвизначніших творів світової педагогіки: "Цей незвичайний педагог – рідна мова – не тільки навчає багато чого, а навчає напрочуд легко, за якимось недосяжним полегшеним методом... Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі й майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле... Коли зникає народна мова, – народу нема більше!.. Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого за те, коли в народу хочуть відібрати спадщину, створену незліченними поколіннями його віджилих предків. Відберіть у народу все – і він усе може повернути; та відберіть мову – і він більше ніколи вже не створить її; навіть нову батьківщину може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ... Отак, будучи найповнішим і найвірнішим літописом духовного, багатовікового життя народу, мова в той же час є найбільшим народним наставником, який навчав народ тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл, і далі навчає його до кінця народної історії. Засвоюючи рідну мову легко й без великих зусиль, кожне нове покоління засвоює в той же час плоди думки й почуття тисяч поколінь, що передували йому й давно вже зотіли в рідній землі або жили, можливо, не на берегах Рейну і Дніпра, а десь біля підніжжя Гімалаїв"...

У педагогічній системі К.Ушинського основоположним є вчення про мету виховання, де провідний принцип – особиста воля людини. Завдяки особистій волі й почуттю морального обов'язку перед народом людина цілком реалізує себе в житті. Ґрунтуючи своє вчення на духовних засадах етно-

педагогіки й на психології первинних почуттів людини, К.Ушинський виділяє волю організму бути й волю душі жити. При цьому духовне прагнення людської душі є визначальним.

Великий педагог значно глибше розробив питання психології почуттів і волі, ніж у тогочасній психологічній літературі (це давало йому моральне право критично оцінювати також концепції Гегеля, Гербарта, Бенеке та ін.): "Непевність, неясність, хиткість спостережень, суперечливість у думках становлять відмінну рису цих розділів у всіх психологічних курсах".

К.Ушинський широко використав у своєму вченні власні

педагогічні й життєві спостереження, а також усі глибокі набутки світової психологічної спадщини. В розгляді почуттєво-вольових процесів він виявив проникливе розуміння психічного життя людини й наблизив психологічну теорію до реального життя, до педагогічної практики. К.Ушинський чітко обґрунтовує своє розуміння педагогіки не як науки, а як вищого мистецтва: "Будь-яке мистецтво, звичайно, може мати свою теорію; але теорія мистецтва – не наука: теорія не викладає законів існуючих уже явищ і поглядів, але приписує правила для практичної діяльності, беручи підстави для цих правил у науці... В цьому розумінні педагогіка буде, звичайно, першим, вищим з мистецтв, бо вона прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства – їхнє прагнення до вдосконалень у самій людській природі: не до вираження досконалості на полотні чи в мармурі, а до вдосконалення самої природи людини – її душі й тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва – досконала людина".

Праці К.Ушинського належать до золотого педагогічного фонду: це книги для читання "Рідне слово" та "Дитячий світ і хрестоматія" (1861), фундаментальний теоретичний двотомник "Людина як предмет виховання" (Педагогічна антропологія; 1868-69). Публікуємо уривки з цієї праці.

Олександр ШОКАЛО

Костянтин УШИНСЬКИЙ

ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ

(Уривки)*

РОЗУМОВО-СЕРДЕЧНЕ ПОЧУТТЯ ВІДСУТНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ

Причина чистої діяльності – душевне прагнення до неї, що виявляється в болісному почутті нудьги, туги та апатії, якщо воно не задоволене, і в заспокоєнні цих спонукальних почувань, якщо людина знаходить собі діяльність. Мета ж цієї діяльності – тільки задовольнити прагнення до неї, якщо людиною не керує яка-небудь інша мета, що виходить з інших прагнень. Діяльність для розваги, діяльність з нудьги являє собою форму чистої діяльності.

Цією діяльністю для самої діяльності пояснюється поява безлічі занять людини, які всі мають спільну назву розваг і проведення часу, бо час починає мучити людину, коли вона не зайнята, але, звичайно, людину мучить не час, це абстрактне поняття людського розуму, а мучить її прагнення до діяльності, яке живе в ній і вимагає поживи. Всяка діяльність тільки для нашої розваги або для марнування часу здається нам пустою і навіть гідною презирства, і цей погляд наш справедливий: негідно людини не знайти ніяких завдань у житті і зробити своїм завданням марнування часу чи повільне самовбивство. Але психолог – не мораліст, і для нього сама можливість такого явища діяльності для усунення нудьги є вже факт сам по собі надзвичайно важливий. Припустимо, що, аналізуючи так звані розваги, психолог знайде, що в кожній з них, крім прагнення змарнувати час, більш чи менш прозирає й інше завдання, яке виходить з інших прагнень людини, але він вже зуміє відрізнити, що в цій діяльності належить тому чи іншому прагненню, яке виходить з фізичних чи духовних потреб людини, і що – чистому прагненню до діяльності.

ВОЛЯ

Само собою зрозуміло, що прагнення до свободи є прагнення душевне, а не органічне; бо сама воля, як ми бачили, є цілком і виключно душевне явище. Прагнення це перебуває у найщільнішому зв'язку з іншим так само душевним прагненням, що його ми вже аналізували: прагненням душ до життя або свідомої діяльності. Строго кажучи, обидва ці прагнення становлять по суті одне. З одного боку, людина прагне тільки до тієї діяльності, яка була б її діяльністю, нею вибраною, нею улюбленою, словом, її вільною діяльністю; а з другого, – людина усвідомлює своє прагнення до свободи тільки тоді, коли її вільна діяльність натрапляє на обмеження: без цього вона й не знала б про те, що вона любить свободу, і навпаки, тільки у вільній діяльності міцніє й розвивається саме прагнення людини до свободи.

Ми з'ясували, що душа передусім є єство, що прагне жити, тоді як організм є тільки єство, що прагне бути. Це органічне прагнення до буття відбивається в душі безліччю вроджених для нас органічних прагнень, але не становить сутності душі і не абсолютно обов'язкове для душі людської, яка може відкинути й придушити ці органічні прагнення, якщо вони суперечать її власному прагненню до життя.

Троїстий поділ психічних явищ може бути для нас тепер скорочений у двоїстий, а саме, замість свідомості, почуття і волі ми можемо визнати тільки почуття і волю. Свідомість є тепер для нас тільки одним з почуттів, а саме душевно-розумове почуття відмінності і схожості, за допомогою якого відбувається увесь розумовий процес.

Ми з'ясували очевидну вказівку, що душа наша існує і поза процесом свідомості, існує раніше, ніж цей процес у ній починається, і в ті проміжки часу, коли цей процес у ній на час припиняється. Ми з'ясували, що свідомість часто знаходить у душі вже готові явища, формування яких відбулося поза нею, що вона ослаблюється саме тоді, коли діють інші почуття або коли діє воля. Проте все ж свідомість і тепер залишається для нас єдиним вікном, через яке ми можемо зазірати в душевний світ. Ми знаємо тільки те, що розрізняємо і порівнюємо, але нема сумніву, що саме розрізняване і порівнюване існує раніше, ніж ми його стали порівнювати і розрізняти. Якби душа людини, подібно до душі тварин, могла звертати свою свідомість тільки на явища зовнішнього світу, а не на власну свою діяльність, то через це ми не перестали б страждати і тішитися, любити і ненавидіти, боятися або сердитися; але тільки не розрізнили б усіх цих різних станів нашої душі і, отже, нічого про них не знали б. Тільки свідомість, спрямована на внутрішні факти нашого життя, дає нам знання цих фактів, так само, як, спрямована на факти зовнішнього для нас світу, вона дає нам усю систему наших знань про цей світ. Ці два ряди душевних фактів безперестанно поєднуються між собою, і символом цього поєднання, як ми побачимо далі, є слово, або мова людська, яка насамперед виражає для нас не зовнішній світ, а почування, збуджувані в нас впливами зовнішнього світу. Якби ми не могли порівнювати і розрізняти наших почувань, то не мали б дару слова, не мали б і свобідної волі, тому що несвідомо підкорялися б цим почуванням, виражаючи їх у наших діях, як це робиться у тварин.

Душа зі своїм корінним прагненням до життя є вже не байдужою щодо впливів на неї зовнішнього світу, якою є свідомість, взята окремо. Для свідомості однаково, що усвідомлювати; для душі ж це не однаково. Все, що задовольняє її прагнення до життя, діє на неї інакше, ніж те, що суперечить цьому прагненню, перешкоджає йому, затримує його, і саме це ставлення душі до світу ми повинні визнати первинними психічними актами, що з'являються ще тоді, коли душа їх не усвідомлює, тобто не розрізняє від інших актів. Ми повинні визнати ці позасвідомі душевні явища не тому, що знаємо про них що-небудь певне, а тільки тому, що свідомість наша знаходить їх уже готовими. З цього вже вимальовуються можливі межі психології: вона може визнати матеріал свідомості існуючим раніше від акту свідомості, але на цьому визнанні повинна й спинитися. Всяка дальша побудова була б побудовою на гіпотезі і, отже, суперечила б основній вимозі науки, яка у своїх роботах скрізь починає з фактів і закінчує гіпотезою, хоч у догматичному викладі змушена часто починати з гіпотези.

Визнавши почування першим виявленням властивостей душі, ми повинні визнати і явища волі таким же початковим

виявленню наших душевних властивостей. Воля виявилася для нас первинним, нерозкладуваним більше актом душі, в якій душа виявляє свою таємничу владу над тілесним організмом. Пояснити цю владу ми не могли, але вказали до очевидності ясно необхідність її визнання. Діяльна душа виявилася в численних аналізах прямим антагоністом інертної матерії, самостійною причиною рухів, тобто такою причиною, дальшої причини якої ми не знаємо...

ПРАЦЯ В ЇЇ ПСИХІЧНОМУ Й ВИХОВНОМУ ЗНАЧЕННІ

В економічному відношенні працю слід поставити на чолі двох інших співдіячів людського багатства – природи й капіталу, а не поряд з ними; бо без праці природні багатства і численність капіталів мають згубний вплив не тільки на моральний та розумовий розвиток людей, але навіть і на їхній матеріальний добробут.

Пригадайте характер римського громадянина в той період, коли він від сохи переходив до занять консула і диктатора, і порівняйте його з характером римського ненажери часів Доміціана, коли цілий світ надсилав у вічне місто найвишуканіші витвори найвіддаленіших країн і коли будь-яке заняття вважалося ганебним не тільки для римського вельможі, а й для обідранця римської черні; коли тисячі рабів не тільки звільняли римлянина від необхідності щонебудь робити, а навіть думати, а натовп і німецьких найманців знімали з нього обов'язок самому захищати свою батьківщину. Нічого казати вже про моральне достоїнство римлян у цьому періоді: картини, змальовані Тацитом, здаються неймовірними. Раби, звільнивши римлянина від необхідності працювати, зробили його самого таким добровільним рабом, яких ні потім, ні раніше не давала історія. Але цього мало: в якій з цих періодів був щасливіший римлянин? Чи тоді, коли він сам орав землю, а жінка його ткала йому одяг, чи коли він за один обід пожирав річні прибутки азійських царств, коли він без допомоги інших навіть не їв, не ходив і не думав?

Дивовижна, незбагненна для нас байдужість до життя проглядає, подібно до якогось пекельного страховища, в численних картинах самовбивства, зображених Тацитом. Все життя Рима останніх віків виявляється суцільною похмурою оргією, в якій стільки ж нещастя і душевних невилікованих страждань, скільки розбещеності, рабства, не здобутого особистою працею багатства і розкошів, які не приносять щастя. Майже можна висунути таку думку: наскільки Рим був багатший, настільки він був розбещеніший і нещасніший.

Але чи не показує нам і сучасний стан суспільства, що збільшення маси багатства не веде ще за собою збільшення маси щастя? Чи не бачимо ми, навпаки, на кожному кроці, що вплив багатства безпосередньо діє руйнівнички не тільки на моральність, але навіть і на щастя суспільства, якщо суспільство своїм моральним і розумовим розвитком не підготовлене ще витримати натиску припливаючого багатства?

Погану послугу зробив би державі той, хто знайшов би засіб відпустити їй щороку всю ту суму грошей, яка необхідна її громадянам, відпустити для закупівлі за кордоном всього, що потрібно для найрозкішнішого життя.

Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б ще не велика: золото перестало б бути монетою. Але якби знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком замінює всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство.

Переходячи від держав до окремих суспільних станів, стежачи за виникненням і занепадом їх, ми бачимо те ж саме: як тільки необхідність праці – чи то буде наука, торгівля, державна посада, військова чи громадська – залишає який-небудь стан, він одразу ж і починає швидко

втрачати силу, моральність і, нарешті, й самий вплив; починає швидко вироджуватися і поступається місцем іншому, в середовищі якого переходить разом з працею і енергія, і моральність, і щастя.

Приклади приватного життя являють нам те ж саме: хто жив і спостерігав достатньо, щоб мати можливість пригадати кілька статків, створених і зруйнованих на його пам'яті, той, певно, не раз замислювався над одним дивним, періодично повторюваним явищем. Батько, людина, що прокладає сама собі дорогу, працює, старається з усіх сил, щоб звільнити своїх дітей від необхідності працювати і, нарешті, залишає їм забезпечені статки. Що ж приносять ці статки дітям? Вони досить часто не тільки бувають причиною аморальності дітей, не тільки занапащують їхні розумові здібності і фізичні сили, а навіть роблять їх просто нещасними; отже, якщо порівняти життя батька, який тяжкою упертою працею нажив статки, і життя дітей, які розтринькують їх без будь-якої праці, то ми побачимо, що батько був незрівнянно щасливіший від дітей. Тим часом бідолаха працював усе життя, щоб дітям його не треба було працювати, – бився ціле життя, щоб зруйнувати їхню моральність, скоротити їх існування і зробити для них щастя неможливим! Про путне виховання він не дбав: навіщо воно? – були б гроші! Нехай, мовляв, виховується той, у кого їх немає. І не подумав він, що праця, а за нею і щастя самі, знайдуть бідняка; а багач повинен ще вміти відшукати їх.

З усіх цих прикладів ми бачимо, що праця, виходячи від людини на природу, діє зворотно на людину не тільки задоволенням її потреб і розширенням їх кола, але власною своєю, внутрішньою, їй самій властивою силою, незалежно від тих матеріальних цінностей, які вона дає. Матеріальні плоди праці становлять людський здобуток; але тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці є джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності і щастя. Цей животворний вплив має тільки особиста праця на того, хто працює. Матеріальні плоди праці можна відібрати, успадкувати, купити; але внутрішньої, духовної, животворчої сили праці не можна ні відібрати, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії: вона лишається у того, хто працює. Нестача саме цієї незримой цінності, утвореної працею, а не нестача оксамиту, шовку, хліба, машин, вина згубила Рим, Іспанію, губить Південні Штати, вироджує стани, позбавляє моральності і щастя багато тисяч людей.

Праця – не гра і не забава; вона завжди серйозна і тяжка; тільки цілковита свідомість необхідності досягти тієї чи іншої мети в житті може змусити людину взяти на себе той тягар, який становить необхідну власність будь-якої справжньої праці.

Праця справжня і неодмінно вільна, тому що іншої праці немає і бути не може, має таке значення для життя людини, що без неї воно втрачає всю свою ціну і всю свою гідність. Вона є необхідною умовою не тільки для розвитку людини, але навіть і для підтримання в ній того ступеня гідності, якого людина вже досягла. Без особистої праці людина не може йти вперед, не може лишатися на одному місці, але повинна йти назад. Тіло, серце і розум людини потребують праці, і ця потреба така настійна, що коли, з будь-яких причин, у людини не буде своєї особистої праці в житті, тоді вона губить справжню дорогу і перед нею відкриваються дві інші, обидві однаково згубні: дорога невситимого незадоволення життям, похмурої апатії і бездонної нудьги або дорога добровільного, непомітного самознищення, на якій людина швидко опускається до дитячих примх чи тваринних насолод. На тій і іншій дорозі смерть оволодіває людиною заживо, тому що праця, особиста, вільна праця – це й є життя.

Що фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я і фізичних здібностей, цього доводити немає потреби. Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану

людського тіла не всі усвідомлюють виразно. Багато хто, навпаки, вважає, що розумова праця шкідливо впливає на організм, – а це зовсім несправедливо. Звичайно, надмірна розумова праця шкідлива; але й надмірна фізична праця також руйнівально впливає на організм. Проте можна довести безліччю прикладів, що бездіяльність душевних здібностей і при фізичній праці шкідливо впливає на тіло людини. Сильний розвиток нервової системи розумовою працею дає надзвичайну живучість тілу людини. Між ученими особливо є багато людей, які доживають до глибокої старости, і люди, які звикли до розумової праці, зносять зміну клімату, погане повітря, нестачу їжі, відсутність руху не гірше, а часто навіть краще тих, у кого дуже розвинені м'язи, але кволо і мляво діють нерви. Причини цього слід шукати у тому важливому значенні, що його має нервова система в житті інших систем людського організму, і в участі, яку бере вона у всіх його функціях. Звичайно, найкорисніше було б для здоров'я людини, коли б фізична і розумова праця поєднувалися в її діяльності; але цілковита рівновага між ними навряд чи необхідна. Людська природа така гнучка, що здатна до щонайбільшої різноманітності способу життя. Перевага праці розумової над фізичною і навпаки скоро переходить у звичку і не шкодить організмові людини; тільки цілковиті крайнощі в цьому відношенні є згубними.

Але якщо для тіла необхідна особиста праця, то для душі вона ще необхідніша.

Проте людина скоро забуває, що саме праці вона була зобов'язана хвилинами високих насолод, і неохоче залишає їх для нової праці. Вона нібито не знає незмінного психологічного закону, що насолоди, якщо вони не супроводяться працею, не тільки швидко втрачають свою цінність, але також швидко спустошують серце людини і відбирають у неї одну по одній всі її найкращі якості. Праця неприємна нам як узда, накинута на наше серце, що прагне до вічного, непорушного щастя; але без цієї узди серце, залишене на волю нестримних своїх прагнень, збивається з дороги і, якщо воно поривчасте і високе, швидко досягає бездонної прірви нічим не вситимої нудьги і похмурої апатії, – якщо ж воно дрібне, то поринатиме день у день, тихо і непомітно в твань дрібних, не гідних людини турбот і тваринних інстинктів.

Цей незмінний закон праці може легко перевірити кожний на самому собі в тій потребі міняти насолоду, яка виникає дуже скоро після того, як праця покидає людину. Потреба цієї зміни доводить уже, що людина не здатна тільки зазнавати насолод. Але цей паліативний засіб – затримувати в серці насолоду – сам швидко втрачає силу. Чим більше людина мінє насолоди, тим короткочасніше кожна з них дає їй задоволення. Зміна нестримно стає дедалі швидша і, нарешті, перетворюється в якийсь вихор, що швидко спустошує серце. Якщо ж людина з природи своєї здатна віддаватися якійсь одній насолоді, то ця насолода робить її рабом своїм і мало-помалу зводить на крайній ступінь людського приниження.

Насолоди, хоч би як багато їх було зібрано в одне життя, ще не щастя. Це тільки мішурний пил з крил тієї невловної примари, за якою уперто ганяються люди. Праця – це єдино доступне людині на землі і єдино гідне її щастя. Насолоди пурхають навколо світоча праці, як золоті метелики, приваблені світлом, і, чим яскравіше горить праця, тим більше їх товпиться; але погасить її, і ці золоті метелики перетворяться на хижих птахів, які миттю розхапають усі скарби серця і залишать його на поталу порожнечі та розпачу.

Чи можна багато зустріти між нами таких людей, які не дивилися б на багатство як на бажаний привілей нічого не робити, а на працю – як на тяжку і навіть принизливу властивість бідності? Хто не бажає забезпечити можливість неробства для себе або принаймні для дітей своїх? Сама освіта дітей чи не ставить більшість нижче їх незалежного стану? Чи мало є таких людей, які дивляться на освіту тільки

як на засіб здобувати гроші, і чи багато є таких, що вбачають у ній засіб відшукати працю – не забаву, не прикрасу, а корисну працю?

Саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Чим багатша людина, тим освіта її повинна бути вища, бо тим важче для неї відшукати працю, яка сама запрошується до бідняка, тягнучи за спиною щастя в жебрацькій торбинці. Виховання повинне розвинути в людині звичку і любов до праці; воно повинне дати їй можливість відшукати для себе працю в житті. Але чи таке є виховання в теперішні часи?..

Якщо духовні сили, що викликають вільну діяльність людини на нову серйозну працю, більш духовну від попередньої, не зростають разом з матеріальними засобами для задоволення потреб і примх, то не тільки моральна гідність людини, але і щастя її знижується в міру збільшення її багатства, чи то вона додаватиме капітали до капіталів, чи витратиме їх на насолоди, чи будуть цими насолодами просто сивуха або шампанське, орловський рисак або балетна знаменитість. Багатство росте без шкоди для людини тоді тільки, коли разом з багатством ростуть і духовні потреби людини, коли і матеріальна, і духовна сфера разом і дружно розширюються перед нею.

Розкоші, які останнім часом так швидко почали поширюватися між усіма станами і яким так радіє дехто зі статистиків, політикоекономістів та фабрикантів, також швидко можуть з'їдати моральність і щастя людей. Один дуріє з жиру, інший дичавіє з бідности; одного губить багатство, іншого крайня бідність перетворює на машину; той і інший наближаються до стану тварини; а нові потреби, створені сохвилинами промисловістю, збільшують число незадоволених життям. Таким шляхом відбувається економічний розвиток суспільства, але не спирається на духовний та моральний розвиток його змісту і форми.

Так накреслив господь закон вільної праці і в зовнішній природі, і в самій людині, в її тілі, серці і розумі. Посилаючи людину на працю, творець зробив працю необхідною умовою фізичного, морального і розумового розвитку, і саме щастя і гідність людини поставив у неминучу залежність від особистої праці.

* Публікація за виданням: К. Д. Ушинський. Твори в шести томах. Т. 5. К., 1952. с. 174-395.

Могила К. Ушинського у Видубецькому монастирі.

Ростислав СИНЬКО

"НАЙЩАСЛИВІШИЙ ДЕНЬ - СЬОГОДНІ..."

*Тема жінки, родини у житті
й творчості Івана Кавалерідзе*

Ростислав Олександрович Синько народився на Донеччині. Кінорежисер, скульптор, сценарист, заслужений працівник культури України. Один із фундаторів українського телефільму, перший лауреат I Всесоюзного конкурсу телефільмів у 1966 р. (за фільм "Симфонія", присвячений творчості диригента Стефана Турчака). Засновник Музею-майстерні й Меморіального фонду І.П.Кавалерідзе, керівник творчої групи по відновленню пам'ятника княгині Ользі.

Ракурс несподіваний: Кавалерідзе – монументаліст, співець глобальних історичних тем: усе життя творив образи Сковороди, Шевченка, народних героїв. У його творчості чоловіки ніби відтісняли жінок на другий план.

А в житті? Отут рівних шановному метрові знайти важко – любив і його любили. Лише одружувався чотири рази. І жодна не нарікала, розлучалися без претензій. А в скрутні часи ще й разом рятували лютого Ванечку від хвороб і всіляких напастей. Лише з першою дружиною не поталанило: роменська міщанка подарувала опанованому творчими пошуками художникові двох дітей і на тому кінець – вийшла заміж за чоловіка стабільного достатку, банківського бухгалтера. Кавалерідзе був спокійний до власного потомства, його найрідніші діти – твори. А творчість Кавалерідзе непідвладна часові. Нещодавно у Будинку художників була змістовна виставка мистецтва 60-х років. Враження, що наймолодший серед тогочасної талановитої молоді – 75-літній Іван Кавалерідзе. "Журавлі летять", "Вірний друг", "Мільйон років..." (Первісна Мати), "Бунт", "Хранителька" –

це надійний міст між поколіннями. Кавалерідзе сам – ціла епоха, людина трагічної долі, але щасливої вдачі: великі біди сприймав як малі, а дрібних і до уваги не брав. Мабуть, передчував, що його час – майбутнє.

Сьогодні не зрозуміти, за що гнобили художника в часи соцреалізму? Виліпив Амвросія Бучму в ролі Миколи Задорожного у п'єсі Івана Франка "Украдене щастя". У невеликій за розміром статуєтці – увесь задум автора п'єси: у людини вкрадено щастя.

Оглядає скульптуру високий чин, від якого залежить, бути чи не бути скульптурі. Втім, вона вже "є", як говорив у такому випадку майстер, а от чи закуплять, чи бачитимуть її люди, залежало від того чиновника.

– Хе, сумний. Занадто сумний.

– А чого йому радіти?

– Та воно таке, але занадто сумний, – і роботу не затвердив, поховав на десятиліття.

Наприкінці 60-х років Кавалерідзе поза конкурсом працював над пам'ятником Сковороді для Києва. Влада й митці не бачили сенсу в конкурсі – тема Сковороди в Кавалерідзе коронна. Але краще б конкурс, ніж отака "вільна" творчість. Сім проектів зробив, починав при Шелестові, а скінчив при Щербицькому, за рік до смерті. То був справжній громадський і мистецький подвиг: не в тому, що, зрештою, вийшло, а в тому, як працював, боровся, намагався донести класичний образ філософа майбутнім поколінням. У шостому чи сьомому варіанті проекту, (лік уже

І.Кавалерідзе. Паризький період. 1910.

сам автор загубив) Сковорода був, дякуючи турботам влади, взутий, одягнений, але... без Книги. "Хай краще торбу тримає й палицю", – вирішили партійні наглядачі.

Сьогодні кращий з проектів "Сковорода з Книгою" встановлено послідовниками скульптора у Харкові.

Кавалерідзе працював швидко й результативно, хоч усяке бувало. У мистецтві не існує гарантій, навіть генії не застраховані від невдач, але їхні невдачі цінніші за перемоги нездар.

Колеги прозвали його Веселідзе, а мемуари назвав "Прокажений Іван"...

"Іван Петрович Кавалерідзе. 1887–1978 рр." – викарбувано на могильній плиті, Байкового кладовища.

"Пожив, слава Богу", – зауважить сторонній перехожий. А мені чується голос Кавалерідзе: "Ох, яке коротке життя! Ніби вчора був дитиною, а вже смерть, невічний, виходить..."

– Оце і все? – кволим голосом запитує вмираючий велет у мене.

– Як то все! – унікаю відповіді, вкрай пригнічений станом учителя, другого свого батька. – Лише початок, – кажу більше для себе.

– Початок кінця, – ледь чути.

– Початок початку, – заплітаюся, не в змозі зібрати до купи думки. Згадав, що у Кавалерідзе є геніальний проект пам'ятника на могилі Кобзаря у Каневі під назвою "Початок". Скульптор не нищив первісної могили Шевченка, а запропонував над нею шатро у вигляді зрізу степового кургану, а на ньому лежить велет напівмертвий – і водночас живий...

Проте ці ідеальні перспективи вічності не переконали Кавалерідзе. Його бентежило, де буде він, його плоть і кров, його земне "я".

– У пам'ятниках на площах, у музеях, на екрані, – плів я далі.

– Е-е-е... Оце і все?!

Обивателі, недруги давно махнули на нього рукою – пора і честь знати, он скільки молодих помирає... Але ж умирав вічно молодий Кавалерідзе, велет духу, невтомний трудар, який не з'їв кусня хліба чужого, годував інших. Хто знав близько Кавалерідзе, збагатив себе духовно. У його відкритому для всіх помешканні бували митрополит Андрей Шептицький, вчені з Індії, Європи, Америки, тут лікували душу гнані митці, знаходили пораду шукачі нового – Василь Симоненко, Іван Дзюба, Іван Драч, сотні нинішніх діячів культури.

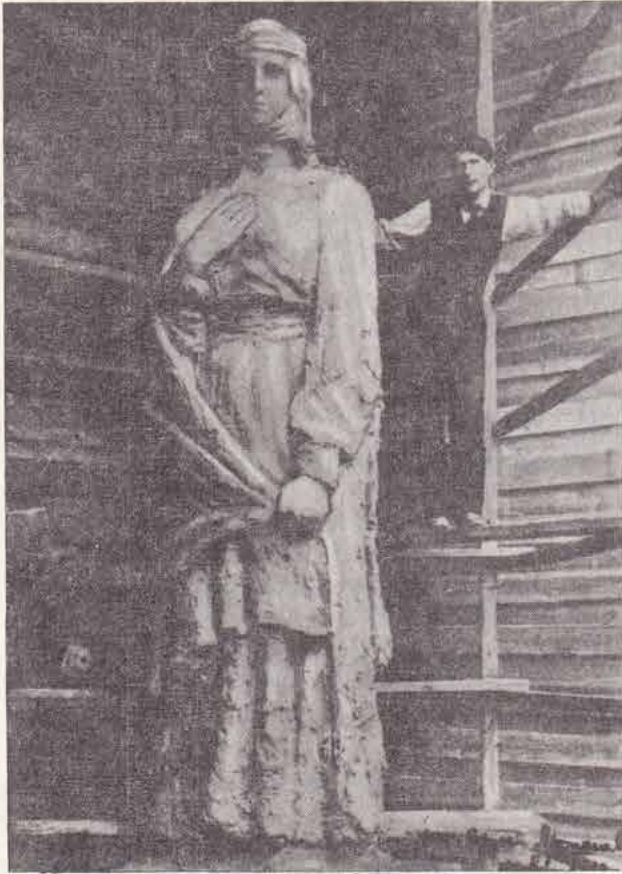
Та для більшості він лишався мало відомим – грузин в Україні, хоч у Грузії прізвища Кавалерідзе не існує.

З мемуарів: "Уранці 1 квітня (старий стиль) 1887 року, на хуторі Ладанському, Перекопівської волости, Роменського повіту, Полтавської губернії, в сім'ї селянина Петра Васильовича Кавалерідзе народився син. Сусіди, теж українські селяни – Цинарідзе, Чонія, Каркузакі, Орбеліані – враз дізналися, що у Василя Івановича Кавалерідзе народився онук – Іван Петрович Кавалерідзе.

Хто ж вони – оті українські селяни з грузинськими прізвищами?

У середині XIX століття, генерал Ладанський, командир Нижегородського полку, який воював на Кавказі, привіз до Полтавської губернії кілька сімей непокірних грузинів, що їх підозрювали у співчутті Шамілю, який об'єднав горців Дагестану й Чечні у боротьбі з росіянами за незалежність і був полонений царськими військами у 1859 році. Генерал зробив їх кріпаками, поселив у своєму хуторі Ладанському. Тут я і народився".

Хоч у Грузії в кожному дворі князь, Кавалерідзе підкреслює, що полонені грузини були не прості. Легенди про завезених грузинів переповідають і сьогодні. Розповідають, що нежонатий генерал Ладанський завіз у глухий хутір грузинську княжну. Аби не нудьгувала кохана, прихопив гідне її персони оточення. У генерала й княжни народився син. Він виріс і нагуляв з красунею-покоївкою Катериною Кухаренко сина Івана.

І. Кавалерідзе за роботою над пам'ятником кн. Ользі. Київ, 1911.

Відновлення постати кн. Ольги в стадії монтажу з 17 шматків. Київ, серпень 1995.

Звісно, син генерала й княжни не міг одружитися на покоївці, хоч любив її до смерті. Покоївку віддали за кріпака Петра Кавалерідзе, а в придане – маленького Іванка й посаду управителя в селі Сільченкове, де й минуло дитинство Кавалерідзе.

"Своїм народженням, – згадував Іван Петрович, – я нікому не завдав надмірних клопотів, бо з'явився на світ без претензій, одягнений з голови до ніг – народився у сорочці".

Після ранньої смерті матері, яка встигла народити Петрові Кавалерідзе двох синів і трьох дочок, старшого сина Івана взяв на виховання до Києва відомий археолог, дворянин за походженням Сергій Аркадійович Мазаракі, який одружився на меншій сестрі матері Івана Кавалерідзе. І що цікаво, Мазаракі приятелював із сином генерала Ладанського, який лишився неодружений...

Грузини вважають Івана Кавалерідзе своїм, хоч для Грузії зробив він значно менше, ніж для України. Хіба що кінофільм "Прометей", де мотиви шевченківської поеми переплелися з долею предків кінорежисера й сценариста фільму.

Якось у Сумах до скульптурної галереї Кавалерідзе завітав проїжджий грузин. Прискіпливо оглянув експозицію і з образою запитав: "Чому написано — український скульптор? Так може лише грузин".

Кавалерідзе був членом трьох творчих спілок – художників, кінематографістів, письменників. Багатьом хотілося, сидючи на олімпі певного жанру, посилати Кавалерідзе за славою до іншого цеху. Але Кавалерідзе не був режисером серед художників, а художником серед письменників – усі творчі сфери, в яких він творив, запліднював щедрим талантом, був метром, незважаючи на відсутність посад, нагород і звань, якими озолочували сірих мистецьких холопів.

Сьогодні у Музеї-майстерні Кавалерідзе найскладніша проблема – упорядкування неосяжної багатогранної спадщини Майстра. За яким принципом укладати матеріал: хронологічним, тематичним? Врешті "винайшли" хронологічно-тематичний. А в якій послідовності укладати: коли і де Кавалерідзе – скульптор, коли і де Кавалерідзе – творець кіно?

З мемуарів: "Часто цікавляться, хто я перш за все: скульптор? кінематографіст? драматург? Яка муза мені дорожча? Муза у мене одна – мистецтво. Все залежить від задуму. Його втілення диктує необхідний матеріал".

Втім, і матеріал диктував. Не вистачало на студії плівки – брався за глину; не давали бронзи – сідав писати; хоч передбачав біду, наклеїв над столом, поруч із цитатою: "Головне бути, а не ввижатися великим" і такий афоризм: "У редакції відповіли Гомеру: старий, нема паперу".

Мільйон років... — I. 1960-і.

Мільйон років... — II. 1960-і.

Але куди подітися, коли у голові рій думок, руки самі тягнуться до праці, не знаючи вихідних, відпусток.

Творчість — поєднання підсвідомого з розумом, майстерністю, чим ще — невідомо. Якщо розгадати природу мистецтва, то вже буде не мистецтво, а наука, ремесло. Так воно й було в нас: хто роками керував нами, "знав", як робити мистецтво, що від нього вимагати. Художників повчали на кожному кроці. Вистояли одиниці — серед них Кавалерідзе.

Що врятувало його від Соловків, творчої деградації? Певною мірою — жінки, в колі яких він почував себе природніше, ніж у чоловічому, де на першому плані — пляшка й політика. Все краще у нього необійдено жінками. Як правило, народження значних творів мистецтва пов'язане з конкретною жінкою, саме любов до неї запліднює творчість — без жінок ми холодні ремісники.

Остання дружина Кавалерідзе, Надія Капельгородська, була для нього дружиною, матір'ю (значно молодшою за нього), секретаркою, натурницею, радником з усіх питань. Без Надюші не діждався б Кавалерідзе другої, тим паче третьої молодости, — десять разів сконав би від хвороб, всіляких напастей, які обсідали його щоденно.

Ця тендітна жінка дочка розстріляного 1938 року, письменника Пилипа Капельгородського, мати

Мільйон років... — III. 1960-і.

Бунт. Фрагмент.

загиблого 1942 року сина, що б не коїлося з її невгамовним чоловіком, несла свій тяжкий хрест до кінця. Поцілувала любого останнім поцілунком, прошепотіла біля труни, обливаючися сльозами: "Ванечко, я скоро прийду до тебе." Й незабаром пішла. Напруга у боротьбі за чоловікове життя була така тяжка, що на власне життя сил не вистачило. На передостанньому ювілеї, з нагоди 80-річчя, обкладений у президії квітами, хворий Кавалерідзе мало не задрімав — утомив годинний потік славослів'я на честь могутнього таланту. Та ось підійшла до ювіляра Наталія Ужвій і заговорила не як усі:

— Колеги вельми переконливо говорили про талант скульптора, кінорежисера, драматурга. А я хочу сказати, який Іван Петрович чоловік, — джентельмен у найвищому розумінні... Зала сколихнулася — оце промова.... Ослаблий, усохлий лев ніби налився силою, ожила колись могутня статура, засвітилися сині очі — мудрі й звабні.

Як формувалися у митця жіночі образи? З чоловіками більш-менш ясно. Кого б не створив митець у скульптурі, на екрані, — він певною мірою відтворював самого себе, дарував образів частку своєї душі й тіла. Розкутий Прометей у Ромнах, Артем у Слав'яногорську, молодий Скворода у Лохвиці, знівечений війнами й поневіряннями живий труп скульптурного твору

"Журавлі летять" — то автопортрети і його власні сни.

Те, чого шукав митець у реальних жінках і що відтворював у жіночих образах, перебуває на різних полюсах. Жіночі образи Кавалерідзе сильні духом, а плоть розмита, узагальнена настільки, що іноді виникає підозра, чи це не сам автор, не його автопортрет у жіночій подобі? Можливо. Талант не знає меж...

Кавалерідзе увійшов до когорти незабутніх за життя, але не через парадні двері, як належить особистостям його масштабу. По цей день митець, таланту якого вистачить на окремо

Бунт. 1968.

взятих трьох видатних, — ніби є і ніби не існує. Помер на 92-у році життя не визнаний владою, бо система і її прислужники валили на Кавалерідзе усі можливі й нечувані гріхи, аби закопати непідвладний талант: лівак (на сьогодні це "правий"), кубіст, націоналіст — неблагоннадійна особа на всі часи.

Микита Хрущов, тавруючи шістдесятників, одним короткоруким жестом перекреслив життя і творчість митця-новатора, поховав його за півтора десятка років до смерті, оголосивши на весь світ з кремлівської трибуни: "Був такий скульптор Кавалерідзе, робив жахливі речі". Історія посміялася над Хрущовим... Кавалерідзе пережив володаря на п'ять років, а погляди митця переживуть хрущовські, бо вони людські, а не вузькопартійні. Кавалерідзе не вкладався в тоталітарне ложе ні вздовж, ні впоперек, його індивідуальність була поза межами соцреалізму, навіть тоді, коли ліпив вождів — задля хліба і зовнішньої лояльності.

Герої на віки — саме вони головні у творчості Івана Кавалерідзе. Серед них — і жіночі образи. Навесні 1911 року учень майстерні Наума Аронсона в Парижі раптом занудьгував. Полишив

Хранителька. 1960-і.

Після бою. 1975.

усе: майстерню, світову культуру, чарівну Сюзанну й подався додому...

Я не містик, але вбачаю в цьому алогічному вчинкові поклик Божий, що на нього відгукнулася чутлива інтуїція митця: у Києві наближався до завершення конкурс на пам'ятник княгині Ользі, повернився на чотири дні пізніше — і ти поза грою. Але й зараз обмаль часу — спробуй виконати композицію з чотирьох постатей...

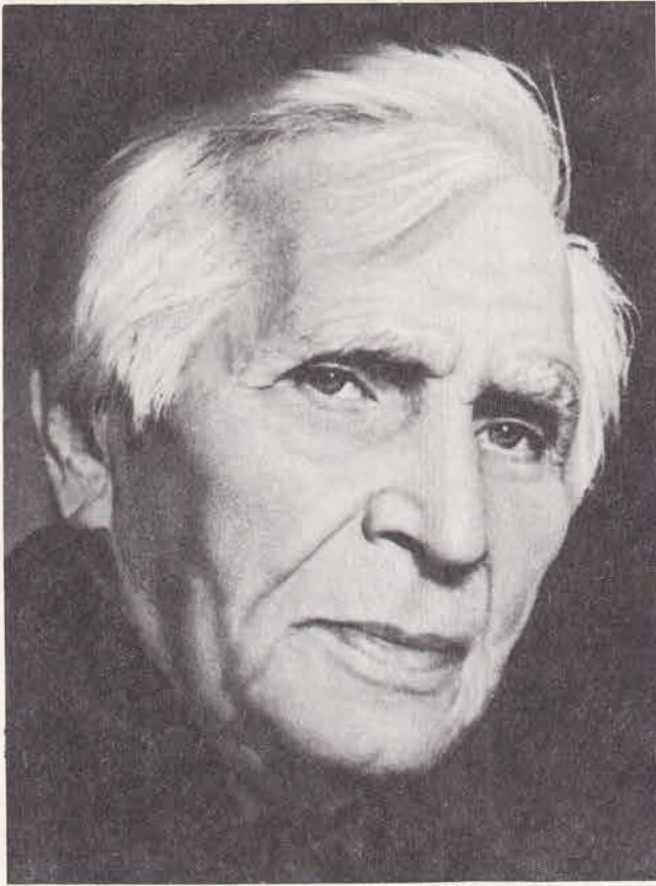
"Встигнеш, — наполягав дядько Мазаракі, — тема відома, ти вже ліпив Слов'янку, Святослава в бою, барельєфи".

З мемуарів: "На конкурс подаю. Конкурс відбувся. Наближаюся до свого проекту — на дощечці напис: "перша премія"..."

Митрополит Флавіан наполіг внести до проекту зміни: вилучити у Ольги меч, одягнути наперсний хрест, праву руку зігнути у лікті, кисть покласти на груди.

Я категорично заперечив. Ольга войовниця, збирачка земель руських. Члени комісії підтримали мене. Останнє слово було за генерал-губернатором Треповим. Звичайно ж, він став на бік митрополита...

Меча я відкинув, наперсний хрест надів, руку поклав на груди, але... ліва рука затисла міцно в кулаці кінець плаща, і вся постать зберегла властивий княгині характер...

І.Кавалерідзе. Кінець 70- х.

Ігуменя монастиря великої княгині, яка бажала бачити в Ользі виснажену святу, обурилася: "Безсоромник! Груді які закотив святій!" Я потрапив у опалу. Навіть перепустки на відкриття створеного мною пам'ятника мені не дали".

Освячення пам'ятника святій княгині Ользі Премудрій відбулося 4 вересня 1911 р. о десятій годині ранку. Урочистості носили скромний характер.

На церемонію приїхав "благополучно царствующий" тоді Микола II зі світою.

А 1 вересня, напередодні освячення пам'ятника княгині Ользі, у місцевому театрі, на спектаклі "Цар Салтан" розігралася історична трагедія: на очах імператора й вищого світу Мордко Богров смертельно поранив Столипін.

Кавалерідзе був очевидцем цієї події. Відвідини Києва "благополучно царствующим" було зіпсовано. Не поталанило й пам'ятнику княгині Ользі...

А далі було гірше. У 1919 році більшовики зірвали з постаменту постать княгині, а на постаменті примостили бюст Шевченка роботи Кратка. Ця дика акція принижувала і княгиню, і поета-пророка.

У 1923 році від пам'ятника не стало й сліду. Згодом загинув Михайлівський золотoverхий

монастир. Замість нього постала слоноколонна споруда партійної адміністрації, а на місці пам'ятника нагребли клумбу. А потім клумбу заасфальтували й посередині поставили залізного стовпа для розтяжки дротів електромережі. Але мистецтво не вмирає, навіть розтрощене, воно живе у пам'яті людській...

30 травня 1995 року, згідно з рішенням виконкому Київради про відтворення пам'ятника княгині Ользі, розпочалися археологічні розкопки. Знайдені залишки додали нам певности й клопотів. Погляди на відновлення пам'ятника роздвоїлися. Археологи й архітектори наполягають на ретельній реставрації вкрай знівченої постаті. Реставратори, скульптори — ті, кому це робити власними руками, — не вважають цей шлях реальним. Але дискувати ніколи, монумент має бути готовий до дня Києва 1996 року. Реставратори працюють над оригіналом. Досягнемо при складанні максимальної точности, чистоти в реставрації та доліпимо лише голову, якої так і не знайшли...

А навпроти легендарного монументу, у сквері між Михайлівською площею і майданом Святої Софії планується парк скульптури. Ортодоксам він уявляється шеренгою визначних осіб, на зразок алеї героїв (таке було, а чи потрібно ще?).

Меморіальний фонд Кавалерідзе запропонував концепцію більш узагальнену. Адже творці історії — не лише князі й гетьмани. Кавалерідзе створив нетлінні узагальнюючі проекти на тему історії українського народу. Серед них — монументальні жіночі образи.

"Первісна Мати" — мільйон років тому. Колись знавці мистецтва пропонували встановити "Первісну Матір" на Київських кручах замість потвори з мечем. З мільйоннорічною Первісною Матір'ю, у якої нізащо не відібрати її потомство — маля, перегукується жіночий образ із нашої епохи "Бунт". То сконцентрована, на грані вибуху, вічна жіноча тема свободи, боротьби жінки за її гідне місце у світі. А поки що жінка — як та мати-собака в скульптурному творі "Хранителька": вона оберігає своїх дітей, а сама на ланцюзі — в неволі.

Це не статуетки, а монументальні глибоко філософські твори, на які здатен лише великий талант. Первісна Мати, княгиня Ольга, Леся Українка — ці жіночі образи у творчості Кавалерідзе не поступаються образам Ярослава Мудрого, Сковороди, Шевченка.

До образу Ольги Премудрої Кавалерідзе повертався щоразу, коли в суспільстві наставало хоч якесь прояснення. У 60-х роках з'явилася воскова фігура Ольги, що, як і в першому варіанті, тримає в руках меча. Ця авторська ідея комусь здається надто агресивною. Аж ніяк.

Проект пам'ятника Лесі Українці. 1969.

Держава існує, доки здатна себе захистити. Це розумів Кавалерідзе, який написав на постаменті пам'ятника Артему: "Видовище неорганізованих мас мені нестерпне"...

Маси можна повернути куди завгодно: сьогодні — праворуч, а завтра — ліворуч, а то й зовсім — назад. А порятунок, як правило, у поступальному русі. Справжній вождь той, хто здатен спрямувати народ на творення, а не на руйнацію, на самозахист, самореалізацію, що революціям невластиве.

Творчість Кавалерідзе — це зразок творення світу уявного й реального, це самовиявлення енергії, спрямованої на добро, на вдосконалення людини.

Ніколи не бачив Кавалерідзе понурим, у депресії, зневіреним у житті; рідко підвищував голос, хоч був від природи гучномовний, у всьому монументальний, пропорційний, хоч самого став на постамент.

Але якось в останні дні, коли його страдницьке тіло було роз'їдене хворобами донестями (страшно глянути: ноги мертві, руки, голова — самі кістки та шкіра), заходжу до кімнати й бачу, як він з останніх сил зашморгнув шию простирадлом, а кінці його перекинув через залізну

спинку ліжка й намагається зависнути, задушити себе.

Я остовпів... Не кинувся рятувати Кавалерідзе від самогубства. Якщо не накладе на себе рук зараз, — зробить іншим разом, а щохвилини його не стерегтимеш. Це звичайна істерика — надто довго тримався незламний колос посеред бездушної пустелі, не жалівся, не просив помилування. Й нарешті впав, більше ніколи не підведеться, не зігріє наших сердець, не сотворить більшого дива, яке колись творив. Кінець...

— Ну, задушть себе, — мовив я якомога спокійніше. — Потіште своїх ворогів — Палаччука, Бреднева (так він називав партійних лідерів у в'їдливих епіграмах, які складав, за його словами, "під ковдрою", та чомусь вони ходили у самвидаві по місту). — Ви ж Кавалерідзе — творець Прометейя.

Кавалерідзе отямився, поникло в ліжку його невпізнаване, осквернене передсмертними муками тіло.

— Не можу... немає сил...

— Більше терпіли...

— І то правда...

Я опустився на диван поруч з ліжком і знову заговорив про давню мрію: як скоро прийде весна, затьохкають солов'ї в галях, затріпоче у небі над степом жайворонки, я розкочегарю вже, мабуть, заіржавіле авто, і ми поїдемо... повільно, розважливо, вдихаючи рідне чисте повітря. Спочатку до Полтави, де місцеві дилетанти, при живому ще авторові, так відреставрували бетонний пам'ятник Шевченкові, що виконаний у авангардистській манері голові приліпити натуралістичного носа й котячі вуса... А потім — до Гадяча (це ж поруч), будувати пам'ятник Лесі Українці, талановитий задум якого досі не розуміють або не хочуть зрозуміти ті, від кого залежить усе в нашому вільному царстві...

Довго я не наважувався запропонувати Кавалерідзе, аби він дозволив мені виліпити його портрета. З мого боку це дилетантство, бо я ще не володів достатньо ремеслом скульптора, а його портрети робили відомі майстри і вважали для себе за честь. Але то їхня справа. Кавалерідзе не втаємничував їх у свої задуми, не заганяв, як мене, до майстерні, не примушував ліпити. Отож потерпіть, дорогий вчителю, перший портрет з моїх рук буде Ваш.

— Іване Петровичу, дозвольте поставити станок отут, хочу портрета вашого зробити.

— Отаке, нанесеш бруду, тітка обох нас разом з глиною викине.

"Еге, — засумував я, навіть образився, — виходить, що не вірить у мої можливості. Втягнув мене у цю брудну справу лише як підмайстра — накидувача глини, виконавця чорної роботи, а всі балачки про моє бачення внутрішнього світу,

відчуття пропорції, вправність, глибоке мислення – лише втіха для дурня та розвага для метра. Ніщо не проростає в тіні великого дерева". Але він відчув заповідяну своїй амбітній душі образу, дарма що німічний, майже зовсім сліпий:

– Ти що, не знаєш мене? Іди до майстерні й ліпи.

Я, переконаний реаліст, сприйняв це як чергову образу: вистачить з мене й кіно, де всі в групі генії, лише режисер нездара.

Якось, уже смерком, закінчую в павільйоні зйомки, виходжу виснажений зі студії, шкрягоаю попід садом, що його насадили власноручно (моя яблуня третя). І раптом перед очима – скульптурний портрет Кавалерідзе... Та такий виразний, водночас живий і скульптурний, при цьому абсолютно володіє мною: мені треба було повернути праворуч, до метро, додому, а він мене веде ліворуч, на Русанівку, до трамваю, який мене доведе до майстерні, куди посилав мене місяць тому Кавалерідзе. Я йду згідно з його волею, поспішаю, куди й поділася втома, мені так легко і ясно – я весь у полоні скульптурного образу Кавалерідзе, який ніби живий постав переді мною. Щось подібне було зі мною, коли народжувалися в уяві кращі мої фільми. Але зараз це виявилось значно виразніше – на грані священнодійства. Вбігаю до майстерні, втім, не пам'ятаю, як ішов, бо весь був у полоні образу, накидаю хутко глину на станок, хапаю кавалерідзівського стека і починаю орудувати. Як працював і скільки – не збагну. Схаменувся лише тоді, коли переді мною виник у глині Кавалерідзе. Господи, аж злякався: звідки він, як, чому? Хоч би не щез, не зник отак зненацька, як і з'явився. Надійно загорнув глину, трішки отямився, глянув на годинника – ще не так пізно. Опанованість (кажуть натхнення) володіла мною недовго – якихось дві години, але яке дивне відчуття. А може, це марення, і глина розповзлася під целофаном, щез образ, як веселка після дощу. Але що мені до того, що буде завтра, коли я щасливий сьогодні.

Не пам'ятаю, як пережив ніч, а вранці забув про кіностудію і подався до майстерні. Розкриваю глину, а в цю мить до майстерні заходить сусід – професор Іван Васильович Макогон.

– О, а звідки це Іван Петрович? Позавчора його не було.

"Виходить, є, і не хто інший, а Кавалерідзе", – неймовірно зрадів я.

– Це я вчора увечері – і нібито не виліпив, а народив, чи він опустився до мене з неба (Так мені здається по цей день).

– Е-ге, чоловіче, отаке буває лише у молодості й досить рідко, – і оглядає досвідченим оком портрета. – Крупні плани переплутані з

дрібними. Але не чіпай, бо гірше буде, головне схопив. Відформуй і покажи Іванові Петровичу. Формувальник Петро Пугач відлив портрета в оргсклі, і я подався з ним до примхливого прототипа. Поставив перед ліжком, чекаю суду. Кавалерідзе напружив зір, прикладаючи до лоба долоню, попросив повертати повільно портрет ліворуч, а потім – праворуч, нарешті мовив: – Ти зробив краще, ніж професори, – слово "професори" завжди вимовляв з іронією. – Так повинно бути, адже ти мене знаєш краще. Далі ще попросив розвернути в профіль. – Підклади під потилицю книгу, та товстішу, підведи мені голову, щоб не лежала, ніби вмираю... А нам ще їхати до Гадяча – ставити пам'ятника Лесі Українці!..

Мене пройняло немов вогнем – я саме те й хотів сказати: "вмирає Кавалерідзе".

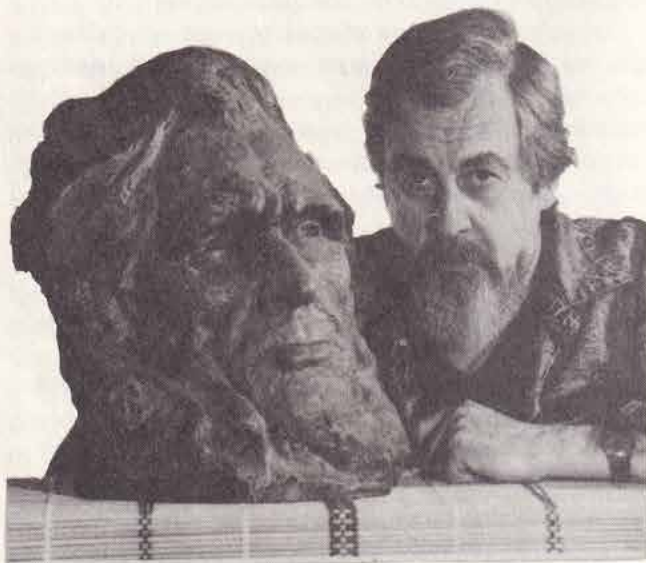
Але яка велика штука скульптура: трішечки підняв голову догори – і вже не вмирає, живе, мучиться і радіє, роздумує і бореться. Що не робив би Кавалерідзе, завжди виходило масштабно, немов на віки...

Так він завершив свої мемуари:

"У житті як на довгій ниві. Який же день з дев'яноста років найщасливіший? Мій дід і батько прожили стільки ж. Господи, лише спало на думку: чи там вони не лають мене, що ігнорую сімейні традиції. Ми у Бога виторгували ось такий термін, не порушуй конвенцію, бо твоїм нащадкам уріжуть.

За рахунок інших жити не бажаю. А працювати тягне, як ніколи.

Найщасливіший день – сьогодні. Чому? А тому що я є і я живу".

Р.Синько із скульптурним портретом І.Кавалерідзе. Фото Л. Левіта.

ЩО ВИНОШУЄ ДУША ЖІНКИ?

У гостях у митця
Ірини Проценко журналіст
Мирослава Макаревич

Пророкують, що настає епоха Жінки. Жінці даровано являти всю міць таємної життєвої енергії. Майбуття людства безпосередньо залежить від духовного стану саме Жінки, бо в неї Богом закладено потяг до всесвітньої гармонії. Жінки, в яких, незважаючи на всі суперечності старого патріархального світу, прокидаються таланти, є найціннішими скарбами людської цивілізації. Вони у своїх душах виношують насіння майбутности народів, людства.

В Україні, де протягом усієї історії знищувався генофонд нації, конче необхідно плекати таланти, відроджувати інтелігенцію Духу.

Ірина Проценко — одна з найталановитіших представників молодшої генерації художників України. Народжена у Приморському краї, в родині військового, вона стала митцем, відчула музику, мову барв тільки на землі своїх предків — в Україні. Ірина — випускниця Владикавказького художнього училища, член Спільноти художників України з 1992 р., брала участь у багатьох республіканських та зарубіжних виставках. Зростає потік творчої енергії, визнавався хист. Але життя людини-митця — не безперервне свято. І це відчуває у житті й творчості Ірина Проценко.

У Сумах, обласному центрі, де живе й працює Ірина, набирає сили злочинна хвиля — творчі майстерні художників у старих будинках нежилых фондів місцева влада передає у користування комерційним структурам. Під загрозою виселення з власної майстерні опинилася й Ірина. У такому становищі нині перебувають багато митців України.

Що чекає на країну, де свято — висока творчість — стає розмінною монетою?!

Мирослава Макаревич: Пані Ірино, рівень суспільства визначається ставленням до жінки, а особливо до жінки-митця. Як Ви оцінюєте рівень нашого суспільства?

Ірина Проценко: Слушна думка, але треба додати: рівень суспільства визначається ставленням ще й до дітей і старих. Думаю, більшість зі мною погодиться, — загальний рівень суспільства надто низький. Культура у занедбаному стані. А її силу можна порівняти з імунними можливостями організму, завдяки яким він виживає під час епідемій. Тільки культура може допомагати нашому суспільству пережити цей хаотично-істеричний час.

Якщо ж говорити про ставлення суспільства до жінки-творця, то я впевнена, що це залежить від ставлення її до самої себе та до справи, якій вона себе присвятила.

Творчий шлях жінки крихкий: вона все щось втрачає, чимось жертвує. Але й чоловіків-творців підстерігають ті ж самі труднощі: невизнання, творчі депресії, жорстока конкуренція, боротьба з нестатками.

І жінкам, і чоловікам необхідна підтримка, терпіння близьких, любов... І все ж таки якщо жінка досягає висот у творчості, науці, політиці, навколо неї з'являється особливий ореол поваги. І це приємно.

М.М.: У чому, на Ваш погляд, полягає конфлікт митець — влада?

І.П.: Певно коріння суперечностей у протилежності світосприйняття, у низькому рівні культури владців. Допоки керівники всіх рівнів не усвідомлять, що культура покликана вирішувати не економічні, а моральні проблеми суспільства, рівень культури падатиме.

Відповідь на це питання можете знайти й у серії моїх картин "Гойдалки".

М.М.: Традиційно культура вважається наслідком політико-економічного балансу. Що відбувається у Сумах? Чи не є це дзеркалом у

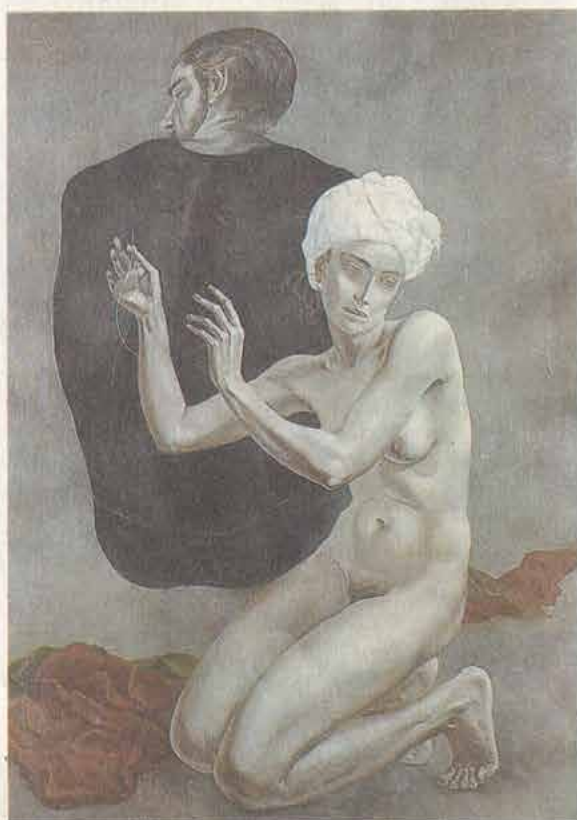
В майстерні з домовиком

Спина. 1991р.

мініюрі всього того безладдя, що відбувається в Україні в цілому?

І.П.: Донедавна пріоритет у культурі належав жерцям соцреалізму. Вони заохочувалися званнями, преміями, безкоштовними майстернями. Вдавалося, але дуже рідко, з великими ускладненнями, заявити про себе й істинним творцям, незаангажованого мистецтва. Сьогодні складно всім. Що талановітша людина, то складніше адаптуватися їй у наш час. Парадокс: коли все дозволено, коли діють сотні приватних галерей, театрів, розвитком культури ніхто всерйоз не переймається. А різноманітність, породжена вільною конкуренцією, — сприятливий ґрунт для розвитку істинних талантів в Україні. І в наші дні владі, як ніколи, необхідно повернутися обличчям до культури.

Та для багатьох, на жаль, культура все ще залишається другорядною... У Сумах, наприклад, економлять на естетичному вихованні дітей. А багато художників уже втратили майс-

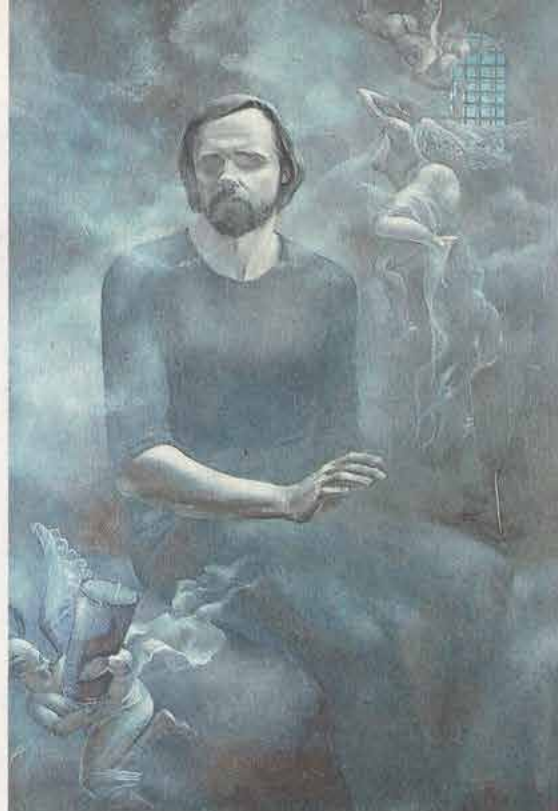
терні, бо мало хто з них спроможний оплатити рахунок за оренду приміщення. І таке відбувається не тільки в Сумах, а й по всій Україні. Удар по культурі може жахливо відгукнутися через покоління.

М.М.: Від гострої проблематики, буденности життя відпочиньмо у світі Вашої творчости. Увійдімо в зачароване коло Ваших мрій і думок. Ірино, що стало найпотужнішим імпульсом для Вас в обранні творчого шляху?

І.П.: Не знаю. Не пам'ятаю. З раннього дитинства, років з двох, коли у міській квартирі я малювала курку на чотирьох лапах, коня чи корову з крилами, вже тоді знала, що я художник. З того часу мене супроводжують муки творчости: сльози, невпевненість, затьїсть. У дитинстві малюнків ніколи не рвала, просто дотирала до дірок і завжди намагалася досягти мети. Тоді все було інакше... Тепер дедалі частіше стаю незадоволена собою.

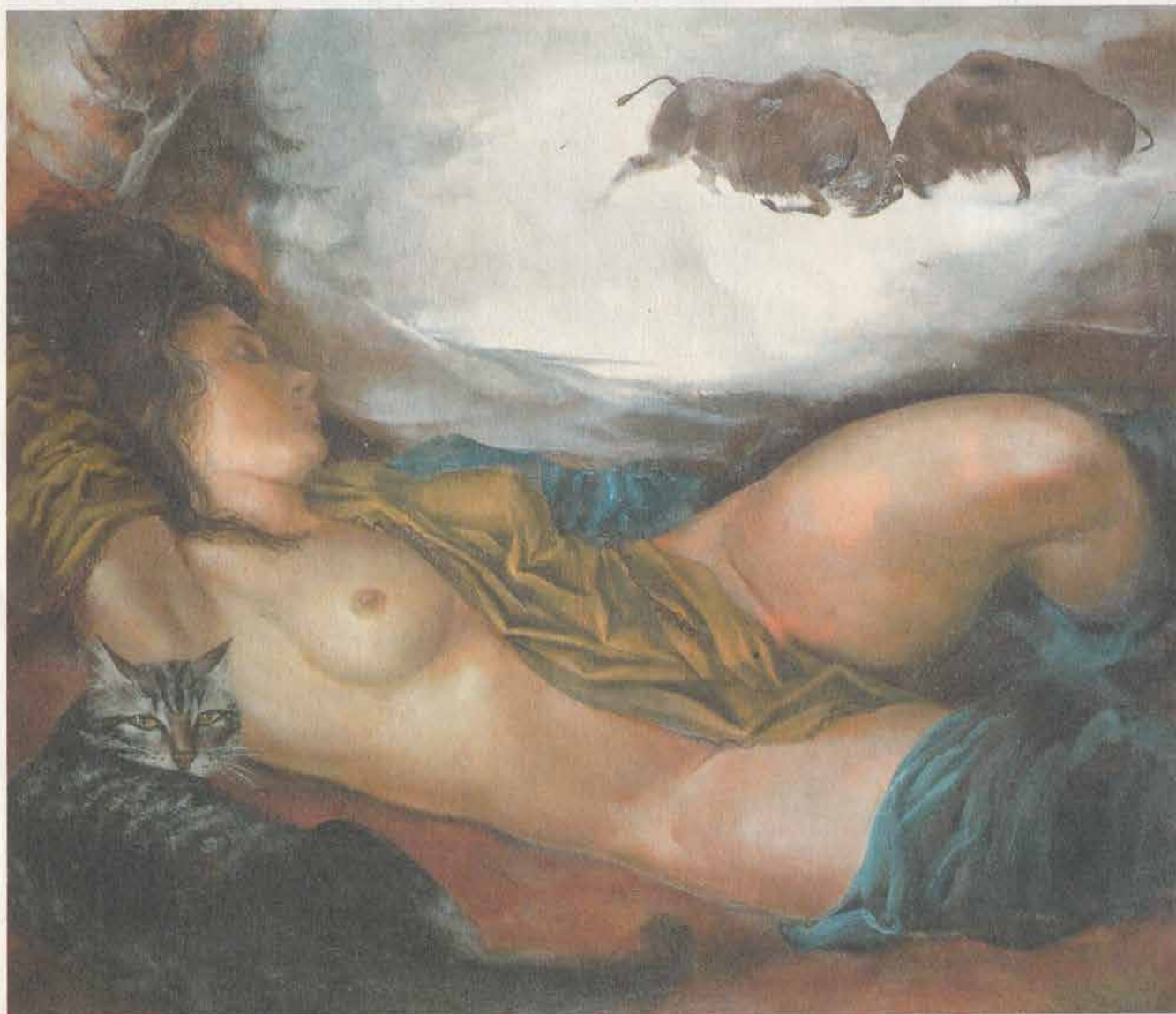
М.М.: Ваші найсильніші враження дитинства?

І.П.: Найсильніше враження — саме моє дитинство. Воно було безперервним святом неслухняности. Я добре вчилася, і мене майже зовсім не карали. Була справді вільною. Ще незабутніми залишаються сни. Пророчі й

Бешкетливі музи. 1991р.

Сон провінціалки. 1995р.

зовсім не дитячі. Я наче бачу їх у деталях і сьогодні. Вдома у батьків завжди було повно різних людей. Мати любила пригощати й завжди мала щось смачне. А я пригощала всіх квартальних собак, які після обідів проводжали мене до самої школи й назад.

М.М.: Ірино, скажіть, будь ласка, ким Ви себе відчуваєте у творчому процесі?

І.П.: На рівні ідеї — щасливою. На рівні ескізування — бездарною. У роботі над полотном — орачем, то беззахисним, то одержимим.

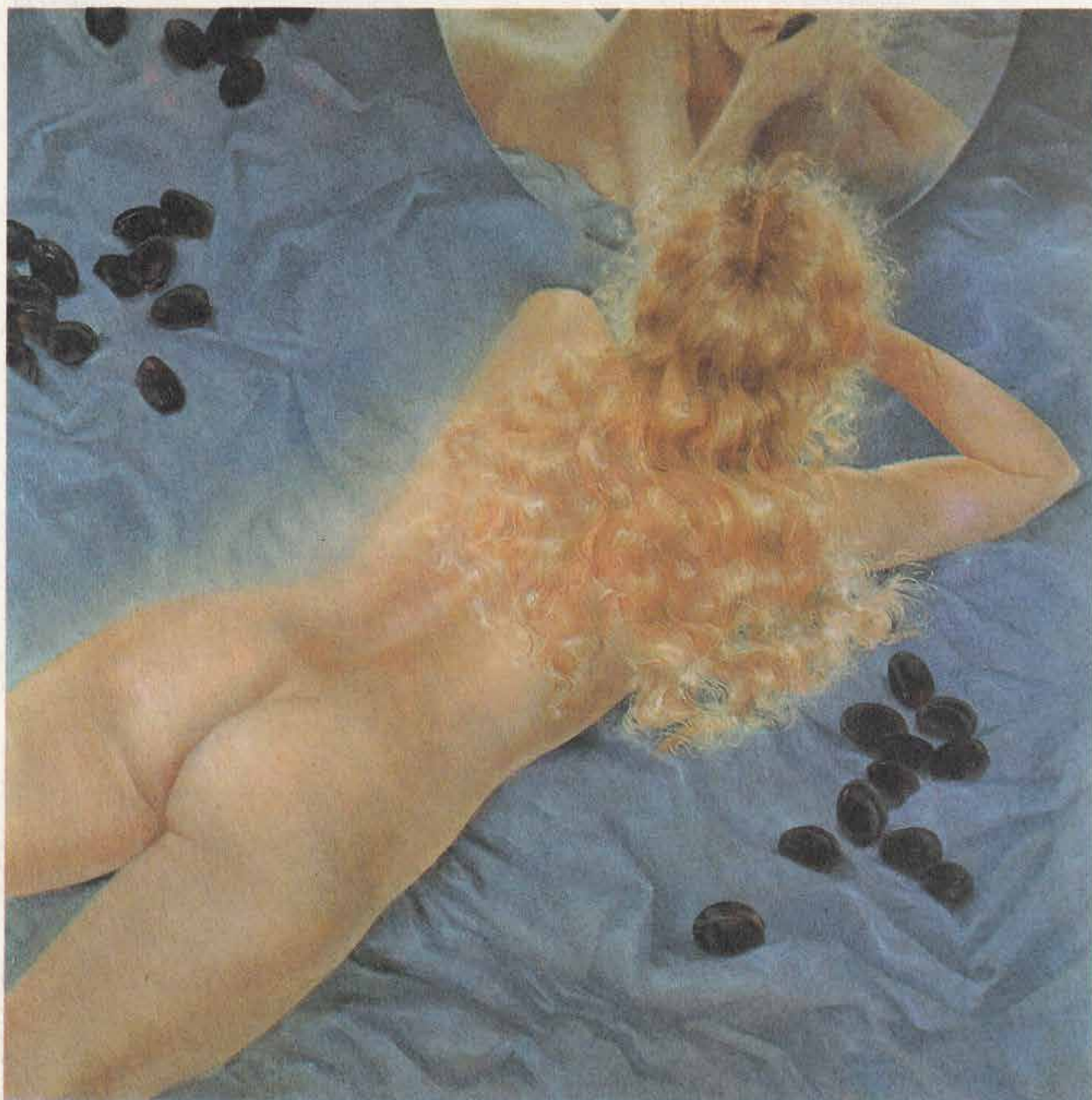
М.М.: На своєму автопортреті "У майстерні з домовиком" Ви схожі на сучасну, водночас класично-казкову і неодмінно добру чаклунку, якій допомагає вірний друг-охоронець — дух

дому, в якому народжуються і втілюються на полотнах крилаті думки. Чи вірите Ви у казки?

І.П.: Вірю. У психологічну силу людини, у не випадковість несподіваних зустрічей, явищ, збігів, що впливають на долю. Вірю у життя після смерті. Але мене дивує, коли люди впадають у марновірство, забобони, будують своє життя за гороскопами. Я цього не сприймаю.

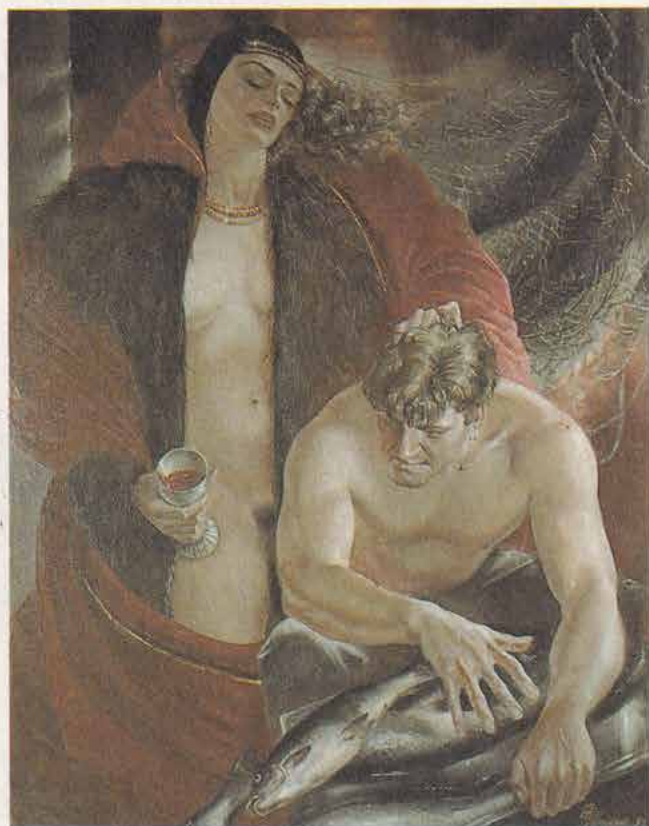
М.М.: У кожній картині — алегорія, глибинний підтекст. Відчувається власна вистраждана філософія. Філософія життя народжує філософію творчості. Ірино, Ваше творче і життєве кредо?

Сливи. 1994р.

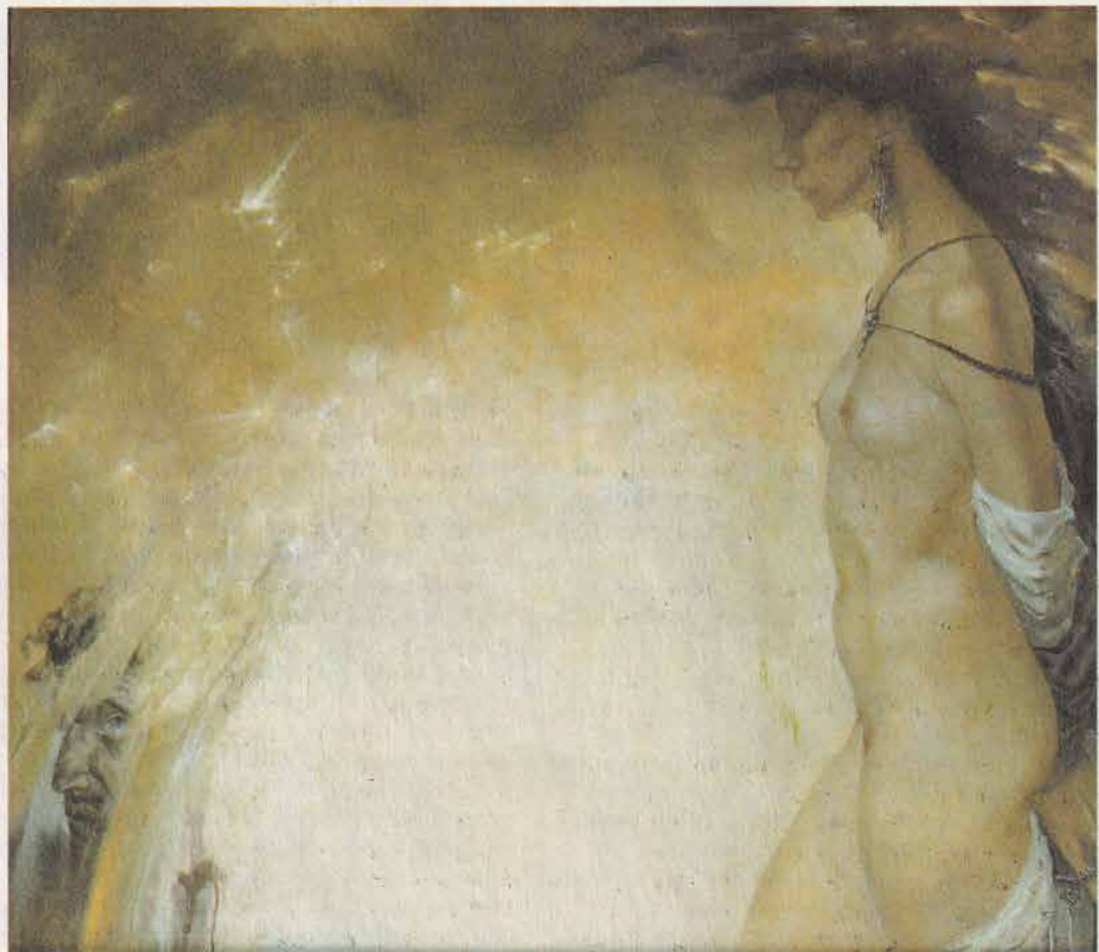

Диптих. Червоне вино-1. 1993р.

Червоне вино-2. 1993р.

Ранок Юдит. 1994р.

Фауна. Реквієм. 1992р.

І.П.: Коли питають про це, щоразу розгублююсь, бо приходять напівгеніальні думки. У житті — любити, не ставати жорстокою, лихою. А в творчості — більше працювати, дивувати передусім себе результатом. Але поки що здивувати не вдалося...

М.М.: У Вас багато жіночих актів. Вони дуже різнопланові: чарівна спокусниця чи змучена, виснажена жінка, Юдит, жінка-маска чи її Величність Природа — теж образ жінки. Що для Вас означає жіноча тема? Чи не є Ви феміністкою в душі?

І.П.: Ні, я не феміністка. Провінційність, любов до кухні, бажання подібатись і т. ін. — не є характерним для феміністки. Якось один глядач сказав мені, що мої картини викликають чуттєвість, начебто я дивлюсь на натуру чоловічими очима і переносжу відповідні емоції на полотно. Ні, все не так. Скоріше у мене бажан-

ня показати, як треба дивитися на жінку. Але спеціально для цього картини не пишу. Просто чуттєвість буває різна. В одних вона висока, у інших — низька. Це залежить від природи тої людини, яка спілкується з моїми картинами. Цікаво було б обговорити тему жінки в образотворчому мистецтві з Дюрером, Гойєю, Роденом, Серебряковою, Клімтом, Софією Вейверіте...

М.М.: Ірино, Ваш живопис підноситься до вселюдського, досліджує, розкриває людську істоту з усіма її складнощами. У якому напрямку Ви працюєте?

І.П.: Не знаю. Мистецтвознавці й художники судять по різному, і часто необ'єктивно, тенденційно, в залежності від того, подобаються їм мої роботи, чи ні. Мій стиль — це конгломерат неомодернізму, класичного романтизму, романтичного ре-

лізму, "крутого салону", соціалістичного реалізму і т. ін. А як гадаєте ви?

М.М.: З мого погляду, ваш стиль, — це синтез усіх світлих і темних барв життя, викристалізований талантом і явлений людям у вигляді прозоро-чистих і кривих люстерок.

Ірино, а яке, на вашу думку, головне призначення мистецтва?

І.П.: Для його служителів — це засіб самовираження. Для глядачів — відкриття, пізнання себе. Для нащадків — ключ до усвідомлення історії.

Незадовго до смерти (23 червня 1995 р.) Святійший патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир на уклінне прохання сумських художників писав, звертаючись до Президента України Леоніда Кучми: *"Першими, хто повертає народу його культуру, його рідну мову, все, що протягом багатьох віків знищувалося і перебувало у гонінні, є українська*

інтелігенція, діячі культури. Тому викликають хвилювання, а інколи навіть обурення, ситуація, в якій опинилися художники та інші митці. Прикладом тому є Сумщина, Вінниця, Київщина, де місцеві комунальні служби, користуючись відсутністю закону про захист, у зв'язку з приватизацією передають нежилі приміщення, які орендують художники під свої майстерні, комерційним структурам. Вважаємо, що якнайшвидшим часом необхідно розробляти закон про митців, який на державному рівні захищатиме їхні права. Інакше культурі, мистецтву і духовності народу України буде нанесено нищівний удар".

Дай Боже, аби люди схаменулися й нарешті, на межі тисячоліть почали дбати про духовність, навчилися берегти жінку — плеканицю майбуття, берегти таланти, бо саме від них залежатиме доля кожної країни, а отже — Землі.

Стихія. (Портрет Сінтії Робінс). 1990р.

Папужка. 1993р.

Чорнокнижниці. 1995р.

СВЯТО МАТЕРІ В УКРАЇНІ

Оксана САПЕЛЯК

Науковий працівник
Інституту народознавства
у Львові.

Уперше День Матері відсвяткували 10 травня 1908 року в Америці, у Філадельфії. Запровадила його американка Анна Джервіс на знак любови й пошани до своєї матері. А через шість років тодішній президент Америки Вудро Вільсон ухвалив постанову Конгресу, за якою День Матері став святом Матері, що мало відзначатися щороку в другу неділю травня. Згодом це Свято прийняли жінки Європи, а 1929 року його вперше відсвяткували в Галичині за ініціативою Союзу Українок. Згодом Свято Матері поширилося по всій Україні, та ненадовго — всього на десять років. Тепер Свято Матері знову приходить на Україну, за ініціативою відродженого Союзу Українок.

Як же це нововведення приймається на глибокому ґрунті української культури?

Поняття "свято" таке ж давнє, як історія людства. Загалом свято пов'язане з релігійними почуттями ("свято", "святість"), із потребою вшанування божественної первини, задля підтримання цілісності людського ества.

Чи є підстави відроджувати свято, яке проіснувало на наших теренах трохи більше десяти років? Свято Матері за короткий час стало одним із найпопулярніших у Галичині: проводилося не тільки у кожному місті й містечку, а й у селах. Чи могло щось чуже так швидко прийнятись? Навряд. Отже, для Свята Матері був благодатний ґрунт — прадавня традиція нашої культури. Якщо слово "культура" похідне від "культ", то один із основних культів наших предків — Богиня-Мати, породителька всього сущого. До речі, вшанування жіночого божества — одна з найсуттєвіших ознак народів, які вели осілий спосіб життя. Молитви до Богині-Матері супроводжувалися жертвуванням гілок дерев, квітів, вінків з трав. Їх закопували в землю, кидали у воду — так справляли жертви Землі й Воді. Земля й Вода, безпосередньо пов'язані з культом Матері. Земля сприймалась як жива істота: не можна без потреби турбувати Землю, скубти траву, бо Землі болить. Досі ще старші люди вважають, що до Благовіщення гріх копати Землю, садити, забивати кілки.

Культ родючості — основа великих релігій. Шумерська Інанна, вавилонська Іштар, фігійська Кібела — усіх цих богинь ушановували як пранародительок, володарок земних вод. Мало є писаних свідчень про наші стародавні культури, зате жоден народ не зберіг стільки обрядів — живих свідчень могутньої віри наших предків. Усе, що приносилось у жертву, безпосередньо зв'язане з материнським культом. Скажімо, гілки дерев — живе свідчення зв'язку з Деревом

Оранта.

Життя. В українських казках сопілка із зрізаної гілки промовляє голосом сестри або коханої, а дівчині-сироті допомагає померла мати, що являється в образі дерева.

Найпоширеніше жертвування, звичайно, хліб. Відомий український етнограф М. Сумцов дослідив, що хліб приносять у жертву Небові, Землі, Воді, душам померлих, домашньому вогнищу. В Україні хліб випікали тільки жінки. А коровай (весільна жертва двох родин) — мали право випікати лише щасливі заміжні жінки-матері (чоловікам заборонялося заходити до хати, де пекли коровай). Усе в цьому обряді набувало священного смислу. Навіть вода, якою коровайниці мили руки, мала магічну силу, і виливали її в чисте місце, переважно під вишню.

Християнство, яке прийшло в Україну понад тисячу років тому, прийнялося в нашій культурі передусім завдяки образу Матері-Богородиці. Тому в коровайних піснях співають, що Богородиця допомагає жінкам місити тісто, дбає про злагоду в родині.

Властиво, образ Матері-Богині виразно асоціюється з Україною, яка так само, як Марія, що віддала свого Сина задля перемоги добра над злом, постійно віддає своїх синів із вищою божественною метою — для досягнення волі. А яку дивовижну силу має любов українки-матері. І вона не чекає винагороди за свої почуття.

Для українців характерно, що жінка — основа родини: "Жінка тримає три кути хати". Жінка фізично й духовно підтримує життя родини, роду. Саме мати ПОВИННА знати обряди, звичаї, ритуали і вміти їх дотримуватися. Цим і жива

наша культура, в цьому й виявляється живий дух предків. Саме жінка-мати є жрицею того храму, який звично називаємо домашнім вогнищем. Пригадаймо Різдво чи Великдень — ці великі родинні свята. На Святу Вечерю українці збираються родинами при восковій свічці. Адже споконвіку здорова бджолина сім'я — символ ідеальної людської сім'ї на чолі з матір'ю.

Українська родина — інституція народних знань, інституція національної культури, і її незгасну свічку постійно підтримує мати.

Новочасний релігійний нігілізм, що залонив майже весь простір етичного світу, зруйнував цю інституцію і став не лише причиною психологічної невірноваженості, озлобленості людини, а й катастрофи всієї національної культури. Звичайно, в таких умовах Свято Матері стало непотрібне, і 1939 року його просто заборонили.

Чи здатні ж нині ми підтримати той вогник, що, віряться, не погас? Може ж, такі не формально ми зберегли колядки, пишемо писанки, вишиваємо рушники, хрестимо дітей, за давніми обрядами хоронимо своїх рідних і поминаємо їхні душі. Хотілося б, аби й Свято Матері осмислилося в усій його глибині, не перетворилося на альтернативу 8 Березня, а стало засобом очищення від накопиченого за останні десятиліття намулу фальші. Може, Свято Матері допоможе підняти роль Матері та Родини в житті людини. Вчитися бути матір'ю — наука життєво важлива. На жаль, нині дівчинку готують до конкурсу на красуню, а не на господиню. З погляду традиції нашої культури краса завжди була предметом захоплення, однак трактувалась не як заслуга, а як дар Божий. Передусім оцінювалася цнота дівчини, її розум, сердечність і дбайливість. Якщо цих рис бракувало, то зовнішня врода мало що важила. В одруженні жінка має народити гарних, здорових дітей, добре їх виховати і вміло вести господарство. Врода — лише доповнення до внутрішньої краси.

Готуючись до Свята Матері, пам'ятаймо:

1. Мати — плекальниця традицій національної культури, навчителька в родині, берегиня роду, обрядів і звичаїв, заступниця України.

2. Мати-українка — легендарна у своїй самовідданості й мудрості.

3. Мати — народителька всіх людей і Богородиця. Тому діти дарують усім матерям дві квіточки — білу й блакитну (символічні кольори Богоматері).

Сподіваймося, що Свято Матері навчатиме нас любови й шаноби один до одного.

Віталій СВЯТОВЕЦЬ

"ТАКА СЛАВНА ДИТИНА ЦЯ ЛЕСЯ..."

ФЕНОМЕН РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

Віталій Федорович Святовець народився в с.Веприк на Чернігівщині. Закінчив Київський педінститут (1955). Літературознавець, критик, кандидат філологічних наук, доцент. Автор монографії "Епістолярна спадщина Лесі Українки", нарису "І.С.Нечуй-Левицький".

Сьогодні, поряд із розв'язанням інших актуальних проблем, необхідно віднайти джерела національної педагогіки, зокрема, родинного виховання. Важливо звернутися до них, маючи на увазі близьку й далеку перспективу.

Родинне виховання й навчання в Україні досягло свого чи не найвищого злету в XIX — на початку XX ст., незважаючи на зовнішні несприятливі обставини. Наприкінці XIX ст., за свідченням старожилів, у Києві мешкало всього кілька родин українського походження, що під жорстоким, навальним тиском тотального зросійщення, не відцуралися рідної мови, національних звичаїв, обрядів, загалом рідної культури. Це насамперед родини М. Старицького, М. Лисенка, Ольги і Петра Косачів.

Виховання дітей у сім'ї Косачів займалася в основному Ольга Петрівна. Звичайно, осторонь цього не стояв і Петро Антонович, однак він був переобтяжений службовими справами, а тому мав порівняно небагато вільного часу. О. Косач була надзвичайно дбайлива і уважна мати, яка, безмірно люблячи своїх дітей, завжди приділяла їм величезну увагу. З радістю вона зустрічала кожен їхній успіх, завжди брала близько до серця також і прикрощі, невдачі.

Ольга Косач (вона ж — відома українська письменниця Олена Пчілка) повсякчас прагнула виховати своїх дітей на кращих українських традиціях, прищеплювала їм національні почуття та свідомість, взаємоповагу, родинну любов одне до одного, власну гідність. У сім'ї Косачів незмінно панував культ рідної мови, хоч водночас всіляко заохочувалося вивчення й іноземних мов. На противагу офіційній тогочасній шкільній програмі, надавалася велика увага знайомству дітей з історією українського народу, зокрема з його багатою культурою: фольклором, побутом, звичаями, повір'ями.

Відомо, що О. Косач 1881 р. організувала подорож Миші, Лесі й Олі з Луцька в с.Чекну на Дубенщині, аби діти послушали веснянки, які поетично, з правдивим артистизмом виконувала сільська молодь. Іншого разу діти три дні провели в урочищі Нечимне, у дрімучому лісі біля села Скулин. Вони мешкали в хаті місцевого селянина Лева, що знався на волинських народних звичаях, повір'ях, фольклорі. У своїх спогадах Ольга Косач-Кривинюк наголошувала на особливому вмінні матері повертати дітей до найглибшого в національній культурі, прищеплювати їм справжню любов "до виявів усього хорошого, народного, українського".

В сім'ї Косачів у с.Колодязному існували домашній український драматичний і ляльковий театри, на окремі ролі в якому запрошувались і селянські діти. Дітворя під керівництвом Лесі охоче й винахідливо працювала над декораціями, самостійно готувала костюми. На свята — Різдво, Великдень, Івана Купала, Маковія, відзначення днів народження Т. Шевченка — діти вчилися співати колядки, щедрівки, веснянки, декламувати. Дівчата займалися вишиванням.

Під час родинних поїздок до Києва мати обов'язково влаштовувала для дітей відвідини драматичних, оперних театрів, концертів, де виступали найвідоміші тогочасні мистецькі колективи. Коли старші діти почали навчатися в різних закладах, мати прагнула організувати їхній літній відпочинок разом з усіма членами сім'ї, щоб у них зміцнювалися родинні почуття, не було відчуженості або байдужості одне до одного.

Висока педагогічна культура сім'ї, здавалося, увібрала й поєднала в собі найкращі риси обох давніх родів — Драгоманових і Косачів, віковічні традиції українського народу. Це створювало умови для самовиявлення та розвитку здібностей кожної дитини. Яким би малим не було дитя, з його бажаннями, думками тут неодмінно рахувалися не лише батько й мати, а й брати та сестри. Ніхто не мав права принижувати гідності менших. Батьки ставилися до своїх нащадків як до рівних, ніколи не дозволяли собі зверхнього тону. Коли ж котре з дітей припускалося якоїсь помилки, його не сварили, а терпляче переконували, що так не слід чинити. Водночас батьки помічали дитячу старанність, дисциплінованість, успіхи, хвалили за чемність, альтруїзм.

Від природи Ольга Петрівна мала неабиякі педагогічні здібності. Тому свою любов завжди поєднувала із суворою вимогливістю, не терпіла неправди, нещирості, поганого смаку, байдужості, тугодумства і т. ін. Оберегаючи дітей від негативних впливів, мати завжди тактовно наvertала їх до цікавих і корисних, необхідних для їхнього розвитку справ.

У листі від 13 лютого 1892 р. до професора Львівського університету Омеляна Огоновського Олена Пчілка докладно спинається на житті, навчанні та вихованні своїх дітей, розповідає про цікаві й важливі подробиці, довірливо розповідає про успіхи й певні труднощі. З усього видно, що Олена Пчілка надавала цим питанням важливого значення, багато думала над ними, спираючись на народну педагогіку, на моральність українського селянства, близького і рідного її еству.

Біографія дітей, промовисто підкреслює в цьому листі авторка, є "разом з тим доповненням і моєї життєписі". Олена Пчілка тонко розуміє й висловлює чи не найзаповітнішу мрію всіх батьків, глибоке усвідомлення

Лариса Косач. Фото 1878-1879 рр.

свого материнського обов'язку та покликання: "В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки — із певністю могу сказати, що мені се удалося".

Діти Ольги Косач рано відчули й усвідомили, що незвичайним зростанням власних здібностей вони зобов'язані матері. Так, у листі до матері в один із смутних для неї днів життя старший син Михайло зізнається: "Коли я став тим, чим єсть, коли в мені є що-небудь доброго, то се дякуючи Тобі, мамочко". Під цими правдивими й щирими словами, безперечно, могла б поставити свій підпис і Леся Українка та, певно, й інші діти.

Олена Пчілка у згаданому листі до О.Огоновського ставить дещо риторичне питання: а чи змогли б стати українськими літераторами її діти — Леся Українка і Михайло Обачний, коли б не вона, її невсипущі тривоги й піклування про їхній розвиток, освіту? Відповідає вона зважено, обережно: "Може б, стали, але хутчій, що ні..." "Від батька вони не могли б навіть навчитися україн(ської) мови, бо він нею не уміє говорити, — пише Олена Пчілка. — Власне, я "наважила" і завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, щоб вони змалу пізнавали її якнайбільше. Життя зо мною та посеред волинського люду сприяло тому". Як бачимо, мати глибоко усвідомлює і неодноразово акцентує, що справжнє виховання, оптимальний розвиток дітей, найкращі можливості для закріплення їхніх здібностей

може відбуватися лише на ґрунті сприятливого середовища, рідної мови предків.

Першою справжньою й дбайливою вчителькою стала для своїх дітей мати. Під її керівництвом Леся опанувала німецьку й французьку мови. Далі, маючи вже досвід, вона займалася вивченням іноземних мов самостійно. За порівняно короткий час вивчила польську, грецьку, латинську й болгарську. Опанувати італійську та англійську їй допомагала в Києві репетиторка. Леся Українка так глибоко засвоювала іноземні мови, що могла вільно перекладати художню літературу з усіх цих мов.

Мати рано помітила неабиякий поетичний хист доньки й робила все від неї залежне, щоб він зростав, розвивався.

"Скажу для вас, — писала вона в цій же кореспонденції, — що, по моїй думці, у Лесі значний поетичний талант". Неодноразово підкреслювала, що вона, якщо здоров'я поліпшиться, "була би не з останніх сил нашої літератури".

Оскільки Леся ще з 11 літ захворіла, Ольга Петрівна в листах до своєї матері Єлизавети Іванівни Драгоманової приділяє багато уваги перебігові та ускладненню її хвороби. Знаючи, як Єлизавета Іванівна сердечно переживала за улюблену онуку, яка до того ж ще й була її хрещеницею, Олена Пчілка розповіді про старшу доньку часто виносила на початок листів.

Материні листи вражають тонкощами спостережень над розвитком Лесі, глибоким співпереживанням над лихом і труднощами, які випали на її долю. Так, уже в 11-річному віці старша донька привертає увагу матері надзвичайною розсудливістю, лагідністю, добротою, самозреченням, умінням поєднати свої інтереси з прагненнями інших членів сім'ї.

Лариса Косач з братом Михайлом. Фото 1880-1881 рр.

Мати була першим літературним учителем і вихователем Лесі. Під її керівництвом дівчинка пише художні твори та здійснює перші переклади українською мовою з російської. Дбаючи про розвиток літературних здібностей Михайла і Лесі, Ольга Петрівна влаштувала між ними змагання на кращий переклад уривків із творів Гомера і Овідія. Водночас окремо з дочкою мати перекладала "Іліаду", навчаючи її володіти точним, яскравим словом, передавати його найтонші нюанси. А 1884 р. Михайло і Леся викінчили спільний переклад оповідань "Запропаща грамота" і "Зачароване місце" М. Гоголя. Уже наступного року накладом М.Павлика у Львові вийшла тоненька книжечка "Вечорниці" М. Гоголя, перекладачами якої були Михайло Обачний та Леся Українка. До речі, Олена Пчілка допомогла дітям дібрати й оці псевдоніми.

Оскільки Леся через хворобу не могла ходити до школи, Ольга Петрівна допомагала дочці сконцентрувати увагу на самоосвіті, повсякчас її спрямовувала й контролювала. По суті мати стала для дочки умілим, терплячим учителем і наставником. Так, восени 1884 р. в одній із своїх кореспонденцій Олена Пчілка зазначає, що Леся й Ліля в селі не скучують, бо зайняті — "навчаються зі мною".

В народі кажуть: діти для матері — що пальці на руці, котрий не заболить, а матері однаково щемно. Справді, Ольга Петрівна любила всіх своїх дітей. Але з часом, здається, вона проймається найбільшою прихильністю до Лесі. Кров'ю її серце обкипає, сльози ллються, коли вона згадує про біду, яка спіткала доньку. В листах, писаних на початку 1885 року, знаходимо такі смутні рядки: "Дуже мені шкода Лесечки... Погано з ногою, злягла в ліжко, шкутильгає... Боюсь і подумати, що хвороба затягнеться так, як з рукою. Чисте нещастя! Така славная дитина ця Леся — і все до неї яка-небудь біда чіпляється!".

Головною турботою життя Ольги Петрівни стає Леся. Справі її вилікування, бодай деякого поліпшення її стану здоров'я мати віддає всі сили, всю себе, хоч часу й уваги вимагали й інші діти, власна літературна, фольклорна, етнографічна і журналістська діяльність. По кілька разів на рік Ольга Петрівна возить дівчинку на численні консультації та на операції до найкращих лікарів не лише в межах Росії, й за кордон, влаштовує її на курортне лікування. "Люба мамонько! Давно, давно не писала я до Вас, — звертається вона до Єлизавети Іванівни в листі від 20 липня 1885 р., — та по правді сказати і тепер пишу до Вас тому тільки, що Ви вірно вже дуже турбуєтесь про мене і про Лесю. Справа в тім, що увесь цей час пройшов для мене в таких турботах і при такім невеселім настрою духа, що справді не дивно, якщо не було бажання у мене писати хоч і до найбільш близьких людей. Всьому причиною хвороба Лесі". Піклування за старшою дочкою, поїздки, зв'язані з її невиліковою хворобою, часом надовго відривали О.Косач від сім'ї. Тому вона зізнається в цьому ж листі: "... я страшенно скучаю за дітьми, ну, просто так, що і світ мені був не милий... До всього ж страшений сум охоплює, бачачи, що Лесі майже не стає краще... Біда та й годі! Заздрю тим, хто вірить в чудеса..."

Не зважаючи на загострення доччиної хвороби у 1885-86 роках, мати з неослабною енергією пошукує найефективніших засобів лікування Лесі, водночас не складає з себе клопоту і за її подальшу освіту та виховання. Записавшись у Києві одразу в кілька бібліотек, бере необхідну для дівчини літературу і має невеличку втіху навіть у тім, що донька не позбавлена можливості читати. На ній же — клопоти друкування Лесиних художніх творів.

Тривога за Лесю, її майбутнє дедалі безпросвітнішою тугою налягала на серце матері, хоч лікарі, не в змозі правильно визначити діагноз, знаходили в дівчині не таке вже й страшне захворювання: спочатку золотуху, а потім ревматизм. Від того і методи лікування застосовувались неправильні, неефективні, від яких у дівчині ще більше погіршувався стан здоров'я. Так, лікарі у 1885 році запропонували зробити "відтягування ноги" і з цією метою направили Лесю в клініку. Це призвело до такого ускладнення, що дівчина деякий час не могла вставати з ліжка, і, за словами матері, її доводилось "на руках носити". Після таких "відтягувальних вправ", перемагаючи нестерпний біль, вона ще довго за допомогою матері та милиць наново вчилася ходити.

Леся тяжко фізично й морально зносила хворобу. Її мучили й виснажували операції та різноманітні лікувальні процедури. При одній лише згадці про клініку та лікарів, зазначає Ольга Петрівна, дівчина плаче й журиться так, що аж жаль бере на неї дивитися. Вразлива Леся соромиться при чужих людях з'являтися на милицях, повсякчас переживає. Тяжко гнітить її важка хвороба, власне безсилля. На цей час припадає, мабуть, найкритичніший момент у її житті: з'явилися ознаки нервового захворювання. І тут, як завжди, приходиться на допомогу мати, докладаючи неймовірних зусиль, аби втішити дочку, поліпшити настрій. Її сердечність, увага, терпіння й тактовність зробили своє — Лесі стало краще.

Довгий час у листах до Є.І.Драгоманової майже нема інших розповідей про Лесю, як лише про стан її здоров'я. Часто Ольга Петрівна ділиться своїми переживаннями: "... зробилась калікою Леся, якої милиці як по душі моїй стукають... Це мене так убиває, так опечалює, що я і висловити Вам не можу!.. такий відчай, що готовий би бог знає що зробити, аби попередити розвиток хвороби".

Пройнятий піклуванням про здоров'я дочки й лист до Є.І.Драгоманової від 2 квітня 1889 р., в якому Ольга Петрівна розповідає про те, що недавно відвезла Лесю в Київ, де вона лікуватиметься масажем. Крім того, вона пише, що незабаром забере дочку з Києва і повезе на Сумщину, де живе відома своїми ефективними народними лікувальними засобами баба Параска.

І ось нарешті в листі О.Косач до брата М.Драгоманова від 10 червня 1889 р. з'явився деякий оптимізм. Якщо раніше Леся пересувалася лише на милицях, не могла без сторонньої допомоги взутися, то після лікування в баби Параски соляними ваннами й потогонними напоями поздоровшала, поповнішала, а головне — стала сама взуватися.

Після переїзду родини Косачів у Київ Леся і Ліля ходять на уроки з іноземних мов. Зокрема, Леся студіює англійську мову, відвідує школу малювання, хоч вона й розташована не дуже близько від її помешкання. Дівчата ощадливо використовували свій час, не заводили зайвих знайомств, а різним розвагам приділяли мінімум уваги. Найбільше дружили з родинами М.Лисенка і М.Старицького. Захопившись навчанням, Леся стала рідко ходити в театр, хоч і дуже його любила. Навіть сестру свою стримувала від надмірного захоплення оперою, бо, на її думку, це змінювало характер життя, а, отже, й перешкоджало систематичному, інтенсивному навчанню. В листі О.Косач від 30.X.1889 р. є згадка про те, що Леся брала уроки італійської мови, хоч у родині й настала грошова скрута, нічим було платити за навчання. "... Я не могла, — зазначає мати, — одмовити їй в сьому, бо тільки вона й "живе" тією словесністю". З цього листа зайвий раз

можна пересвідчитись, що мати робила усе можливе, щоб забезпечити дочці освіту й всебічний розвиток.

Високою материнською відповідальністю й піклуванням про дочку пройнятий лист О. Косач від 1 вересня 1891 року з Колодяжного на Полтавщину до Є. І. Драгоманової. У ньому йдеться про несподіване захворювання Лесі, яка тоді була в Криму, на черевний тиф. По одержанні телеграми, в той же вечір, Ольга Петрівна негайно виїхала в Крим. Оскільки тиф виявився легкої форми, Леся прохворіла всього десять днів. Лише після того, як дочка повністю одужала й переїхала з її допомогою на дністровський лиман, мати дозволила собі повернутись додому, до менших дітей.

Олена Пчілка навіть у листі за вересень 1891 р. до подружжя Франків, діти яких улітку відпочивали в сім'ї Косачів у Колодяжному, не полишає головної для неї теми. Вона пише, що діти Франків не завдали їй клопоту, але стан здоров'я Петруся надто турбував, бо, на її погляд, він чудом зостався живий. Водночас мати висловлює окремі думки і про долю своєї старшої дочки: "... По-моєму невеличку прислугу роблять надто недолугим дітям, коли, так сказавши, силою затримують їх при житті й принаймні я, дивлячись на Лесю, не раз і не два винувала себе, що вирядувала її, коли вона дуже слабувала на першому році життя. О, моральні слабості! Чи ж смерть не була б кращою долею, ніж теперішнє її життя, котре і у неї, і у всіх найприхильніших до неї людей будить тільки тяжкий жаль.

Ну, але що про се говорить! Як я, так і Ви не зможемо чинити по холодному розумові спартанців — свідомо прикінчувати життя недолугій дитині. Дай боже, однак, щоб Ви з своїми помічними заходами коло бідолашного Петруся були щасливіші, ніж я коло Лесі!"

Важкими й складними роздумами про життя родини, дітей сповнений лист О. Косач, написаний наприкінці 1896 чи на початку 1897 р. до сина Михайла в Тарту. Тут мати у відчай порівнює себе з легендарною Ніобеєю, в якій діти гинули одне за одним. Тільки Ніобеї, зазначає вона, було легше, бо вона скам'яніла й нічого не відчувала. "Леся терпить, т.є. мовчить, — пише О. Косач, — і думає, що я не бачу її мук всякого роду, що я навіть не чую, як вона часом уночі плаче. Я все чую і все бачу, її стан фізичний лучче бачу, ніж вона сама. Вона, може, ще трохи надіється на вилічення, а я не надіюсь ні крихти, всі ці паліативи — це одна марна і скорботна процедура, довга, марудна, тягнуча жила і з слабкої, і з цілої сім'ї.

Ранньою весною кажуть їхати в Євпаторію. Скільки знов муки, нудьги, трати часу, грошей (котрих зовсім нема) — надаремне. Ні крихти користи я од всього не жду, себто "крихта" поліпшення, може, й буде, але не буде жадної гарантії, що знов не прийдеться в один прекрасний день звалитись безпомічною, слабою. І так назавше".

А в Лесі поза тим завжди була невтамована спрага до самоосвіти. Навіть виїжджаючи на лікування, вона не могла жити без книжок. У листі з Берліна (1899р.) до П. Косача Ольга Петрівна повідомляє: "Леся записалась тут і в російську бібліотеку, і в іноземну".

Для Лесі Українки мати була й першим редактором — тактовним, уважним, тонким. Коли мати з чимось і не погоджувалась, то, звичайно, висловлювала своє припущення, проте ніколи не наполягала на зміні художнього образу, ситуації чи взагалі на переробці твору. Не лише в юні роки, але й у зрілому віці Леся Українка майже завжди знайомила з щойно написаними творами насамперед матір, а потім уже віддавала їх до друку. Про поради, редакторську правку йдеться в кількох листах

Олени Пчілки. Проте найвиразніше це зафіксовано в кореспонденції до сина Михайла, що її приблизно можна датувати 1888-89 рр: "Святий вечір на морі — славненька штука по думці й настрою, але трохи розтягнена була, і в ній було попутано трохи (колядовать не ходять і не їздять на Святий Вечір, себто перед Різдом, а тільки вже на саме Різдо). Се я справила, так що вийшло добре все! Хоч справила дуже мало, бо вважаю, що справлять можна в чужому тільки дуже мало, — іначе нема рації".

Все, що під силу матері, й навіть, здається, більше того, робила Ольга Петрівна для улюбленої дочки. Але одного не в змозі вона була здолати — тяжку, неვიгойну хворобу. З приводу цього не один лист, сповнений важкого переживання, був написаний, не одна важка думка передумана. Ось невеликий уривок з листа за грудень 1896 р. чи за січень 1897 р. до сина Михайла. В кожному слові тут запеклися біль і розпука материнська: "От і зібралась написати до Тебе, — промовляють перші рядки, — але не пишеться, бо нічого доброго не можу Тобі написати. Тая заживо мерлая Леся приводить мене до такого тяжкого, холодного розпачу, що всі думки від мене одлітають і нікотної охоти не маю писати ні до кого, навіть до Тебе..."

Що стосується педагогічної етики, такту, брак яких ми відчуваємо особливо нині, то не завадило б повчитися в О. Косач. Характерний з цього погляду її лист з Відня 17 лютого 1891 р. в Київ до сина Михайла. По суті це "послання" своє Ольга Петрівна уклала з двох частин. Першу з них становив лист, у якому містилися загальні відомості для всіх членів сім'ї. У другій, окремій частині, йшлося про суто індивідуальне, що стосувалося лише адресата. Якщо лист читали всі члени родини, то додаток до нього, написаний на окремій чвертці аркуша, адресат міг би при бажанні нікому й не показувати або й знищити.

Безумовно, О. Косач була високоосвіченою, надзвичайно тонко вихованою жінкою. Водночас — вона й чудовий педагог. Той комплекс виховання, прищеплення дітям важливих і цінних життєвих навичок вражає мудрою простотою, вигадливістю, раціоналізмом, ефективністю, свіжістю й оригінальністю і, безперечно, заслуговує на спеціальне наукове дослідження, яке б значно збагатило сучасну педагогічну думку новими ідеями, а надто у сфері сімейного виховання. Не буде перебільшенням, коли скажу, що Олена Пчілка по праву стала одним із фундаторів українського національного родинного виховання.

Педагогічний талант Олени Пчілки перейняла й розвинула її старша дочка Леся Українка. Вона завжди надавала матері велику допомогу не лише у навчанні, а й у вихованні своїх менших сестер і брата. Робила це, охоче, залюбки. Для них 19-річна Леся навіть написала книгу "Стародавня історія східних народів", за якою вони навчались. Що вже говорити за дітей, коли навіть дорослі не раз визнавали, що в спілкуванні з Лесею вони стають кращими, ніж були до того.

У 1895 р. в Гадячі померла старенька мати Олени Пчілки — Єлизавета Іванівна. Цього ж року не стало й брата її — Михайла Драгоманова. А 1903 р. захворів і молодим пішов із життя й старший син Косачів Михайло. Обірвалося й листування, в якому Ольга Петрівна виповідала свою душу, надії, тривоги, наболіле...

Полум'яна творчість Лесі Українки сягнула за межі української національної літератури й справедливо належить до кращих набутків світової культури. Безперечно, в тому, що поетеса здобула всесвітнє визнання, високе поцінування, є частка й мудрого, щедрого серця її безмежно люблячої матері — Ольги Петрівни Косач.

Світлана СТЕФАНЮК

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА В СЬОГОДЕННІ

Григорій
ВАЩЕНКО

Світлана Стефанюк народилася в Острозі, закінчила філологічний факультет Харківського державного університету. Викладач Харківського педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, автор кількох книжок з питань народознавства й низки статей з етнопедагогіки.

Народна педагогіка дотримується принципу творення особистості через пізнання її суті. Саме завдяки духовним вартостям етнопедагогічного фонду корегується діяльність людини, її свідомість і почуття відповідальності за свій рід перед цілим народом. Нині це має особливе значення, оскільки попередній підхід до людини не брав до уваги ні її почуттів, ні, тим паче, зростання її духовності. Цей важливий педагогічний чинник дає людині змогу сформувати самосвідомість, пізнати себе й знайти своє місце у світі, створити основу для емоційного спілкування та праці між людьми, що зрештою олюднить світ.

Це одна з перших засад концепції Григорія Ващенка (1878 – 1967) – визначного українського педагога, доцента Українського Полтавського університету (1918), згодом професора Педагогічного інституту. Після Другої світової війни Г.Ващенко опинився в Мюнхені й очолив кафедру педагогіки в Українському Вільному Університеті та обійняв посаду ректора Української Богословської Академії. Г. Ващенко – автор низки праць з національного виховання, в яких особливу увагу приділяє гармонії душі, тіла й розуму. Критикуючи більшовицьке виховання як "цілеспрямований вплив", Г. Ващенко відкидає "ідеал ідеї", за якою не видно живої людини, її душі; засуджує такі принципи виховання, як "користь вчинку", "непримиренна ворожість, нетерпимість до ворогів революції" й натомість підно-

сить ідею любові людини до людини.

Етнопедагогіка, спонукаючи людину до безпосередності, до природного стану, пробуджує до життя духовний потенціал особистості, сприяє її творчому самовияву. Народні традиції мають у своїй основі ідеал людяності, тому в них пульсує найвища життєва цінність – людська гідність, що підтримує життєву волю людини, не зважаючи на всякі утиски.

Народна педагогіка – невичерпне джерело навчально-виховної мудрости, це система народних знань і досвіду, яка об'єднує такі важливі сфери, як дитинознавство, родинознавство, сімейне виховання, етика добросусідства. Принцип "національне виховання" застосовувався ще в Острозькій академії (XVI – XVII ст.). Найвидатніші представники тогочасної української педагогічної думки – І.Вишенський, П. Беринда, З.Копистенський, К.Ставровецький. У XIX ст. принципи етнопедагогіки розвивали у своїх педагогічних системах О. Духнович, П. Куліш, К. Ушинський, Т. Шевченко. У XX ст. національне виховання актуалізує знаходимо у своїх працях Г. Ващенко. В основі його педагогічної концепції – Бог, Природа і Україна. Ці поняття відіграють провідну роль у збереженні народних звичаїв, мови, законів моралі – загалом традиції культури. Відмовляючись від національної традиції, людина по суті відмовляється від своєї національності. А доки житиме ця традиція й діятиме національне виховання, народ відроджуватиметься у своїй первинній сутності. Про це йдеться зокрема в праці Г.Ващенка "Виховний ідеал" (1950), характерний уривок з якої ми й подаємо.

Не слід думати, що виховний ідеал нації може бути відбитий лише в педагогічних системах, або інакше, в творах педагогів. Він відбивається і в звичаях народу, і в його пісні, і в творах письменників. Він твориться віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і удосконалюють. Такий традиційний виховний ідеал поряд з іншими народами має і нарід український.

Наскільки актуальним може бути для нас цей ідеал у сучасних умовах життя?

Большевики рішуче відкидали цей ідеал. Ігнорує наші національні традиції й певна частина української інтелігенції, вбачаючи в нашому минулому лише відсталість і "хуторянщину".

Тому перш ніж аналізувати наш традиційний ідеал людини, зупи-

ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІДЕАЛ ЛЮДИНИ

ТРАДИЦІЇ Й ПОСТУП

(Уривки)

нимось на питанні про ролі традицій у житті й розвитку нації.

Ролі традицій у розвитку людства можна порівняти з ролю пам'яті в розвитку окремої людини. Основна функція пам'яті полягає в збереженні набутого досвіду. Отже, це функція консервативна. А проте, коли б людина не володіла пам'яттю, коли б вона не зберігала попередніх вражень, уявлень і думок, вона не тільки не рухалася би вперед, а взагалі не могла б існувати, бо тільки попередній досвід дає їй можливість з успіхом пристосовуватись до умов життя й боротись за своє існування. Таке ж саме значення традиції в розвитку людства й окремих націй. Поступ можливий лише тому, що молодші покоління отримують від старших певні здобутки культури. Через це молодим поколінням не треба започатковувати культурний рух: їм залишається продовжувати й удосконалювати те, що вже здобули предки.

Особливо ж велику ролі відіграють традиції в збереженні нації. Націю звичайно визнають як цілість поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілість підтримують передусім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, зберігається релігія, звичаї, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших

народів. Отже, відмовлення від національних традицій рівнозначне відмовленню від своєї національності. Тому, поки нація існує, можна сказати, що вона якоюсь мірою дотримується своїх традицій. Але міра і спосіб цього дотримування можуть бути різні.

По-перше, народ може надто консервативно ставитись до своїх традицій, перетворювати їх у непорушні святощі.

По-друге, він, переважно в особі своєї інтелігенції, може з презирством ставитись до минулого свого народу, нехтувати традиції, намагатись безкритично переймати все від інших народів, не міркуючи над тим, чи воно відповідає інтересам і психології свого народу.

По-третє, нація може шанувати й зберігати свої традиції, але не зупинятись на них, а йти вперед, не замикаючись у вузькій рямці своєї традиційної культури, а брати від інших народів їх кращі здобутки, органічно перероблюючи їх відповідно до інтересів і психології свого народу.

Тільки третій шлях забезпечує нормальний розвиток народу та його високі здобутки в галузі культури, як про це свідчить приклад старовинних греків і сучасних англійців...

Але ставлення до традицій, як і до всього, мусить бути критичним, – саме критичним, а не скептичним, а тим більше не негативним.

Коли нарід має більш-менш довгу історію, то в нього накопи-

чується багато різних традицій: більш і менш давніх, більш і менш вартісних, а то й зовсім не вартісних. Коли мова йде про український нарід, то одною з таких не вартісних традицій були і є наші взаємні внутрішні сварки. Святополки Окаянні, Брюховецькі, Кочубеї, на наше нещастя, не переводились в нас ніколи, а за останній час їх наплодилось стільки, що вони стають серйозною загрозою для української нації. Цю традицію нам треба відкинути й засудити.

Основним у традиціях є здобутки духовної культури і передовсім народні ідеали, що міцно пов'язані зі світоглядом, релігією і мораллю. Коли ідеали ці високі й здорові, то перша заповідь того, що нація з честю витримає найтяжчі іспити історії й збереже себе в найтяжчих умовах внутрішнього й міжнародного життя. Коли ж вони низькі й нездорові, то навіть при найбільш сприятливих умовах життя нація буде розкладатись.

У виборі ідеалу людини велику роль мають відігравати традиції. Відмовлення від них саме в цьому пункті означало б відмовлення від своєї національності. Традиційний ідеал людини – це не вишивана сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитись українцем. Ідеал людини – це те найкраще, що створив нарід у розумінні властивостей людської особовості та її призначення.

Українці у Німеччині

Наприкінці минулого року Правління Гільдії митців Німеччини нагородило головного редактора журналу "Український Світ" Олександра Шокала медаллю "PRO-ARTE" "за його заслуги в розвитку дружби між народами, зокрема за концепцію журналу "Український Світ", який без ідеології сприяє взаємному порозумінню наших народів". З цього приводу журнал "Die Künstler Gilde" (№4, 1994) — орган Гільдії митців Німеччини — відзначив: "Український Світ" висвітлює вагомим здобутки української культури, а також історію німців в Україні. Тим самим створено форум, де можуть відкрито й вільно зустрічатися німецька та українська культури, а також інші культури. Спосіб та форми цієї зустрічі передбачають взаємоповагу та усвідомлення глибинної спорідненості європейських культур взагалі".

На запрошення німецької сторони, з нагоди вручення медалі, головний редактор і члени редакційної ради журналу відвідали Штутгарт, де ознайомилися з діяльністю Гільдії митців, домовилися про співпрацю. Користуючись цією нагодою, ознайомилися також із життям українських громад у Штутгарті й Мюнхені, зустрічалися в Мюнхені з науковцями Українського Вільного Університету, з педагогами Українського Інтернату "Рідна Школа" та з керівництвом Центрального Представництва Українців у Німеччині. Голова Управи ЦПУН п. Степан Костюк люб'язно надав "Українському Світові" інформацію про діяльність ЦПУН та проблеми громадського життя.

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД

Дещо про громадсько-суспільну установу — Центральне Представництво Українців у Німеччині (ЦПУН), колись — Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН).

Початки заснування — в 1945 р. в Авґсбурзі, зразу після капітуляції нацистської Німеччини. Головна мета ЦПУЕН на той час була — зручніше боронитись перед насильною репатріацією до ССРСР.

Одразу після капітуляції нам доводилося переживати тяжкі часи, бо альянти ніяк не могли зрозуміти, чому ми відмовляємось повертатися на Батьківщину? Для большевицької пропаганди було легко переконати Альянтів, що ми всі — колишні коляборанти нацистської Німеччини й тому противимось повороті, бо на нас чекає заслужена кара.

Бурхливе життя нашої установи ущухло з часом, як почалась масова еміграція за океан. Після масової еміграції за океан в Німеччині залишилися старі, хворі, багатодітні родини, загідодрілі в коляборації та особи, які мали від ОУН заборону покидати Німеччину з огляду на можливість вибуху Третьої світової війни. Їхня присутність поблизу Батьківщини пояснювалась тим, що може заіснувати потреба участі в Українському революційному підпіллі в Україні. У часи підпільної боротьби ОУН перекинула велике число своїх членів для підсилення спротиву комуністичному режимові в Україні.

Для збереження нашої етнічності в Німеччині неабияк спричинилися українські церкви — УАПЦ і УГКЦ.

Всі наші українські крайові установи працювали й діяли для виховання молодших поколінь у національній свідомості та політичній зрілості.

В часи тотальної ізоляції від життя на Батьківщині наша установа виконувала певного роду дипломатичну місію для наших земляків: допомоги правного, матеріального, фінансового і дорадчого характеру.

Отримуємо мінімальну фінансову підтримку від уряду Німеччини, а окрім того, розраховуємо на фінансову підтримку наших членів, добродіїв та прихильників у формі членських внесків та пожертв.

Наше організоване життя завдячує своїм існуванню і діяльністю жертвності й жертвенності наших земляків, які десятками років віддавали свої знання, матеріальну й фінансову підтримку на користь громадсько-суспільного, станового, молодечого, навчального, наукового, конфесійного, харитативного життя й діяльності...

Тепер перед нами постають нові завдання, про які я дещо сказав у моєму "резюме" з нагоди засідання "Форуму" 21 жовтня цього року: "У світлі суспільно-політичних перемін, які заіснували після розвалу Сов. Союзу — це не тільки в Європі, а в цілому світі — й які мають також велике стратегічне значіння для плянування політичних потягнень кожною державою в майбутньому, не сміємо забувати про вистражданий, та все ще хиткий, державний статус Української Держави. І тому одною з

пріоритетних вагомостей для нас усе ще залишається всебічна допомога нашому народові. Не забуваймо, однак, що українська діаспора в цілому світі не є у спроможності задовольнити найбільш підставових потреб зубожілого народу України. І тому пам'ятаймо, що наша малочисельна і малозаможна українська громада в Німеччині зможе і надалі тільки при співпраці з німецькими установами, організаціями, парохіями й широкими масами німецького народу подати значну допомогу населенню України. Для цього потрібно заохочувати і піддержувати всяку ініціативу поодиноких українських установ та приватних осіб..."

Наші організовані громади, установи, а також і поодинокі особи при співпраці з німецькими контраґентами подали Україні велику гуманітарну допомогу.

Сьогодні життя заставляє нас шукати потенціалу громадсько-суспільних провідників та діячів не конечно в партійно-політичних середовищах, а радше там, де інституції, установи або поодинокі особи готові віддавати свій труд і час для громади заради збереження нашої етнічності в чужому середовищі.

Наша установа налічує 4631 зареєстрованих членів, а коли взяти, що переважно це по одній особі від родини, то: $4631 \times 3 = 13893$ особи складаються на нашу українську організовану громаду в Німеччині. Треба вважати, що число наших земляків налічує понад 20000 осіб, але більшість із них не уділяються ні активно, ні пасивно в житті нашої громади.

Найчисельніші українські громади є в Штутгарті, Гамбурзі, Ганновері, Франкфурті-на-Майні, Нюрнберзі, Брауншвейзі, Ессені, Карлсруе, Регенсбурзі, Новому Ульмі. Проблеми наших поодиноких організованих громад складаються на проблеми цілого ЦПУН. Практика життя продиктувала нам форму інтеґрації в суспільне й господарське життя цієї країни. Наші молодші генерації, які родилися й виховувалися тут, у додаток до цього — асимілюються. Молоді українські подружжя, яким залежить на вихованню дітей в українському дусі та в національній свідомості, переходять жити й працювати туди, де більш скупчення українців — зокрема до Мюнхену...

Сьогодні ми всі маємо живий контакт з Україною і кожний із нас — молодших і старших генерацій — має нагоду сам творити реальний образ про фактичний стан і ситуацію, в яких перебуває Україна та її народ.

Степан КОСТЮК,
голова Управи ЦПУН

Мюнхен

"НАША ДОЛЯ У СВІТІ НЕ Є ПРОСТА"

У гостях в українській родини Миронюків у Німеччині

З цією милою родиною ми спілкувалися в її затишному помешканні в Людвігсбурзі, неподалік від Штутгарту. Пані Стефанія, мужня жінка й лагідна мати, і її шестеро дітей (найстарший Стефан має 22 роки, а далі менші — Марія, Леся, Володя, Ганя, Ірена) розповіли нам про біди, які звалилися на українців у Югославії, звідки емігрувала їхня родина, і про те особисте горе, яке спіткало їх у Німеччині. Тут вони втратили свого батька — мудрого, високоморального чоловіка, що був духовною опорою родини й цілої української громади.

Підтримуючи одне одного, й живуть вони світлими спогадами про свого тата й плачуть родову пам'ять.

Ольга БЕНЧ: Пані Стефко, на долі Вашої родини можна простежити усі гаразди й негаразди нашого українського люду по всіх усюдах. Як Вам повелось в Німеччині?

Стефанія МИРОНЮК: Мій чоловік Петро отримав працю в Штутгарті 1981 року. Коли він прийшов домовлятися за дітей до німецької школи, то вчитель поставив вимогу, аби діти говорили по-німецьки вдома, бо інакше не навчатся мови. Петро відповів, що діти говоритимуть у родині рідною мовою, а німецьки навчатся. І через два місяці діти вже пристойно говорили по-німецьки.

Дуже важливо тут було, щоб діти мали українське товариство. І тоді постала ідея організувати шкільку. Діти почали вчити релігію, українську історію, пісні й танці. Фахових вчителів не було, то чоловік мій навчав релігії, Роман Чайка історії, Р. Прокопів писати й читати.

Шкілька спочатку була добровільна. Кожен давав від себе, що міг. Потім німецька держава дала досить велику суму — це було фактичне визнання школи Міністерством освіти. Гроші виділили на книжки, зошити, оренду приміщення і зарплату вчителям. Відтоді, як школа перейшла на фінансове утримання, думаю, затратився той ентузіазм і відразу переріс у службу. Як на мене, то поки люди працюють із внутрішньої потреби, добровільно, справа йде краще.

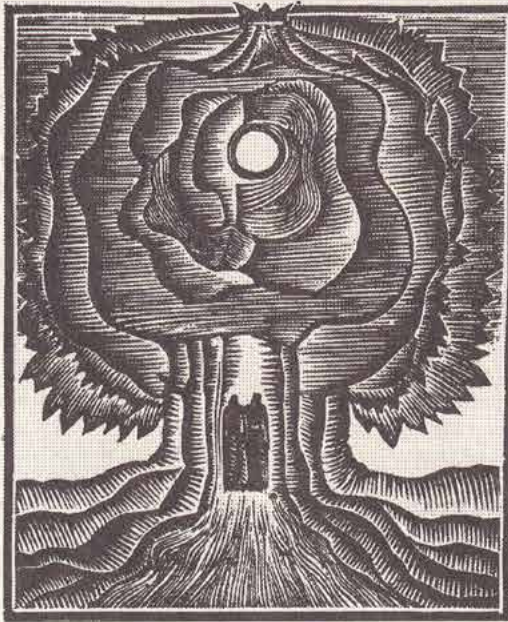
Уряд Німеччини й зараз фінансує цю школу. Спочатку вона була парафіяльна, а згодом її підпорядкували Представництву українців у Німеччині.

О. Б.: Батько ваш був духовним наставником української громади й опорою родини. Тепер на Вас, пані Стефко, ліг тягар турбот про родину і всі ті труднощі збереження своєї родової пам'яті поза рідною землею...

С. М.: Головне, я думаю і я переконана, — це виховання дітей у родині. Школа школою, але родина береже і виховує найсуттєвіше в людині. Якщо людина не здає екзамену власній родині, то все інше в її житті позбавляється смислу. Є такі люди, що після їхньої смерті не лишається нічого українського. А обов'язок кожної сім'ї, кожного покоління — зберегти й передати своє національне.

Часто серед наших українців на еміграції можна почути, що ми таких зусиль докладаємо, аби зберегти своє. А я гадаю, що це не є жодним героїзмом. Це є нормальний людський обов'язок. Якщо цього не робити, то все інше вже не має вартості.

О. Б.: Біда з українським людом та, що в багатьох утрачений моральний обов'язок перед родом своїм і родиною. Людям нашим важко себе усвідомити, бо нас так поділили, так пошматували, по всіх світах порозкидали, і люди самі не розуміють, що вони втрачають основне — родину. Тратиться родина — тратиться жива клітина етнічного ества. І про яке вже національне життя тоді

О. Литвин. Дерево роду.

говорити. Коли зруйнуєш клітину — вже нема надії на відродження цілого.

Кожній українській родині, чи то в Україні, чи то поза Україною, важко було виживати під пресом асиміляції. А останнім часом на Вашу родину й на багатьох українців звалилася ще й трагедія Югославії.

С. М.: І процентуально український люд найбільше потерпів од війни в Хорватії. Я маю статистику, що парафія Вуковар у Хорватії, яка налічувала близько двох тисяч українців, зведена тепер до двох сотень. Людей вбивали й замордовували страшно...

Перед самою війною на території Югославії було хорватське військо. Вибухнула війна. Забрали наших людей до югославського війська. І хорватське теж було зорганізоване, бо вони, мабуть, очікували війну. Маса людей загинула. Нашу родину, яка жила у Вуковарі, вивезли. Тепер там руїна. Людей нема.

О. Б.: А в Боснії?..

С. М.: У Боснії жило найбільше наших людей. У Хорватії була тільки

одна парафія, де найкомпактніше поселилися вихідці з України й частина русинів, вони там жили ще з часів першої еміграції, десь 230 років тому. До Боснії українці емігрували в основному в 1902—1910 роках. Виїздили українці цілими селами і селилися в такі парафії, як Пнявор. Це найстарша парафія, у 1987 році там святкували 100 років від часу поселення українців на території Боснії. Українці жили ще в селах Хорвачани, Дев'ятина, в містах Баня-Лука, Козарець. Місцеві жителі тут менше постраждали. Недавно вернулася звіди наша знайома, то каже, що люди дуже бояться там. Сербі кажуть: "О, ви католики", а хорвати кажуть: "Ви православні, у вас служба Божа не та". А тут ще й мусульмани насядають. Так що народ наш опинився між цих ворогуючих сторін. І люди ладні тоді бути ніким. А ніким не можна бути.

О. Б.: Людей перетирають, як між тими жорнами. Іде асиміляція. Хоч українські діаспори в Німеччині та Югославії, напевно, різняться між собою. Ви згадували, що переселяючись до Югославії, українці несли туди і свою культуру.

С. М.: Так. У 1906 році мій дідусь із родиною виїхав з Тернопільщини, з села Козова біля Бережан, до Югославії. Там уже й мій батько народився. Люди цілими селами виїздили і селами селилися. Австро-Угорщина тоді обіцяла їм землю, але давали дуже неродючі землі. То було велике розчарування для людей. Мама часто оповідала, що то не земля була, а тернові хащі. Їх вирубували, викорчовували: там будували собі житла, починали господарювати... Я була ще зовсім маленькою дитиною, років два чи три, і добре пам'ятаю, як мій старший брат Стефан шпурнув сапу й сказав: "На цій землі хліба ніхто не доробиться".

О. Б.: Що на Балканах, що в Канаді, що в Сибіру доля українців-хліборобів одна. І наші люди таки дороблялися хліба.

С. М.: Все залежало, які були господарі. Богу дякувати, ми мали тата дуже доброго господаря. Він усе міг робити. Ми не були багаті, але не були й бідні. На Великдень завжди усі діти мали нове вбрання і взуття, і все, що необхідно до школи, діти мали. Своім батькам маємо бути вдячні, бо обставини були дуже тяжкі. Але українці всі собі давали раду значно краще, ніж серби. Серби жили дуже і дуже бідно. І, скажімо, наші люди принесли їм свої традиції. Наприклад, моя мама завжди пекла на все село святковий хліб, коли в них було якесь свято. Українці принесли сербам картоплю, бо вони до цього її не знали. Отак жили й розумілися нормально.

О. Б.: Як у тих умовах люди вже четвертого покоління зберегли свою мову і звичаї?

С. М.: Наші люди будували собі житла і відразу будували й церкви. Не було такого, щоб село вже збудували, а церкви ще не було. Дуже допомагало те, що з України Шептицький послав свідомих священників, і завдяки їм ми могли зберегти себе в чужому середовищі.

Але потім комунізм зробив страшне зло. В Югославії намагалися національну свідомість придушити так, щоб люди були зовсім невідомі. І як наслідок є тепер між українців такі, що коли його запитують, хто він є, то каже: "Я не знаю, ким я є". Люди часом себе не виявляють як українці.

О. Б.: Це наслідки того "цивілізованого" винародовлення, коли намагаються створити таке змішане середовище, де люди мусять усвідомлювати себе на рівні якоїсь політичної спільноти. Людям не дають виявити свою природну, органічну сутність.

С. М.: У Югославії, люди кажуть, було добре жити за Тіто. То є абсолютно не так. Жилося тоді фальшивим стандартом, а не в реальному добробуті. Можна позичити гроші в банку й жити на них. Але то — ілюзія. Для Тіто давали великі кредити, він не належав до жодного блоку, у світі себе показував не як диктатор, а як керівник вільної держави з відкритими кордонами. І все оце одурювало людей. Потім, як настала економічна криза, то людям пропали всі гроші в банку. Ми всі оплачували ту зброю, що вони накуповували. Пам'ятаю, з мого заробітку щомісяця брали 7% на армію. І цією зброєю тепер убивають наших братів. За всі ті роки вони накопичили зброї стільки, що ще довго можуть воювати.

О. Б.: А яким чином наші люди емігрували до Німеччини?

С. М.: До Німеччини йшли з Югославії фактично ті люди, які там не мали перспективи. В Німеччині вони йшли на найгірші роботи і чорно працювали. Це не була еміграція, а йшли на заробітки. Але тут народжувалися діти, і люди вже не верталися назад.

А українські емігранти в Німеччині — це насамперед ті люди, яких насильно було вивезено на працю. Зрештою, кожна родина має свою історію. І часом то є страшні історії. Я знаю одну дуже стареньку жінку. Її забрали від дворічного синочка, і вона до 1959 року не знала, чи її дитина жива і де вона. Їй було 21 рік, як її забрали й привезли сюди. Вона працювала у якогось селянина з четвертої ранку до пізнього вечора. І так роками...

По таборах люди також зазнали горя. По війні більша частина еміграції виїхала до Америки чи Канади. У Німеччині лишилися недужі, старі або ті, що не могли виїхати з політичних причин. Оці біди й спричинили тут до скорої асиміляції українців.

О. Б.: Пані Стефко, Ваш менший син Володя складає зараз "дерево роду". Йому 14 років — це період самоусвідомлення, і в ньому генетично спрацьовує потреба пізнати свої родові корені. В Україні знаємо багато родин, коли молодь такого віку складає свої "родові дерева". Тож є надія, що буде відновлено порушені зв'язки між поколіннями — те, що найбільше руйнував і нищив тоталітаризм. Батьків змушували виховувати своїх дітей всупереч моральним родовим традиціям...

А як дотримувалися цих традицій у Вашій родині і в родині Вашого чоловіка?

С. М.: У нас у родині було десятеро дітей. Сім сестер і три брати. У війну один брат помер, а ми всі лишилися. Батько помер у 1985 році й похований у Югославії, а мати ще живе у Сербії. Брати й сестри порозкидані по світах: одна сестра — у Хорватії, друга — в Німеччині, три сестри — в містечку Інджії (тут Петро мій мав парафію), один брат — у Сербії, другий — у Боснії.

Дуже добре пам'ятаю слова свого брата перед смертю: "Помилку зробили наші діди, що виїхали з України". Ми практично всюди чужинці. В Югославії були чужинці й тут ми чужинці. Свого рідного дому ми вже не маємо. Ось один приклад. Коли помер мій чоловік, ми хотіли привезти зі Львова одного митця, аби він зробив пам'ятник в українському стилі. То нам було сказано з німецького боку, що ми не можемо українізувати могилу. Єдине, чого я домоглася, аби на надгробку було написано, крім німецької, ще й українською мовою. Наша доля у світі не є проста. Є добробут і все необхідне до життя, але ми — чужинці. А тепер якби ми вернулися в Україну, то теж були б чужинцями. Ми дивимося по тих німцях, які вертаються з Сибіру до Німеччини, вони тут уже не свої. Така то є доля. Мій брат казав: "Якщо пташка раз із гнізда вилетить, то вже туди не вертається. Так і людина. Діди наші виїхали, і ми вже свого гнізда не маємо, де б ми не були".

У Німеччині діти покінчали добрі школи, і жити тут нормально. Бракує тільки такого українського товариства, якого б ми хотіли. То є одинокий мінус. Ми маємо атмосферу українську тільки в нашій хаті. А вийдеш — ціле довкілля чуже. І коли я хочу, аби мої діти зустрілися десь з українцями, то мушу, наприклад, їхати до Мюнхену. А в Україні то просто...

О. Б.: Але Ви зберігаєте свою природу, своє етнічне коріння, мову, родову традицію, родинний дух. Хоч і гнітить усвідомлення, що ти на чужині. А в Україні ще страшніше було. Жили на своїй землі, а кругом звучала чужа мова, як у чужому середовищі. Це ще дуже деформувало молоді покоління — у них втрачалося відчуття рідної землі. Люди ставали знеособлені й етнічно знівельовані.

Марія МИРОНЮК: Я би сказала, що наша ситуація не є дуже прикра. Ми є українцями в німецькому суспільстві, маємо добрий культурний вплив, бо живемо у нормальній державі.

О. Б.: Ви живете в здоровому етнічному середовищі й тому почувате себе природно. Ви функціонуєте в ньому як маленька клітинка іншої етнічної природи, і вам вистачає й повітря, й духовного простору.

М. М.: І до речі, коли ти представляєшся тим, ким ти є, тобою починають цікавитися і тебе визнають. Ми грали на бандурах, і німці вже кажуть: "То — українці". Але буває, що люди й не признаються, хто вони є, а вдають із себе німців. А насправді ціле середовище знає, що вони не є німцями.

О. Б.: Пані Стефко, у Вашій родині така природна мовна атмосфера, що наче я нині не в Німеччині, а на рідній Тернопільщині. Ваш рід походить звідти, а мою родину переселили з Лемківщини, з Польщі, на Тернопільщину, де я й народилася. Надто тяжко пережили наші люди ламання своїх традицій колгоспною системою. Однак, ми вижили і зберегли свої звичаї й свій діалект і, звичайно ж, природно освоїлися в місцевому мовному середовищі. Бо ми, гілка карпатських українців, хоч і позбавлені злою волею чужих політиків своєї землі, але опинилися серед свого народу. А Вам і Вашим дітям довелося вживатися в чужомовне середовище, де так непросто зберегти органічність думання рідною мовою.

С. М.: Стефан дістав дуже доброго вчителя, але як писав перший диктант з німецької мови, то в нього цілий зошит був червоний, бо кожне друге слово було з помилками. Але я добре запам'ятала, як вчитель зробив приписку: "Я дуже хвалю тебе, бо ти багато слів написав правильно". Знаєш, як то подіяло на дитину. Стефан старався все краще й краще вчитися.

Згодом він уже брав участь у змаганнях з іноземних мов. Змагався в українській, сербо-хорватській, французькій і англійській. Перший раз отримав друге місце й грошову винагороду. Наступного разу здобув перше місце. Таким чином отримав стипендію від держави й кожен місяць мав свої фінанси. Це також дало йому право студіювати в інших країнах за державний кошт. Ми були при врученні нагороди у Ганновері й дуже ошасливлені його успіхом. Професор сказав: "Ти змагався в чотирьох мовах, то яка тобі з них найближча?" Стефан відповів: "Рідна мова".

Спочатку він студіював економіку, але вона йому не сподобалася. Тепер він на другому курсі правничого факультету університету в Пассау.

О. Б.: Пані Стефко, а як склалася доля родини Вашого чоловіка?

Українці в Румунії

"...ЖИТИ В ЗГОДІ"

С. М.: Петрів батько народився ще в Україні. Але як мав два роки, то мати померла. Батько одружився вдруге, і тоді вони виїхали до Югославії. Невдовзі Петрового дідуся забрали на Першу світову війну, то він звідти й не вернувся. Мачуха вийшла заміж, і Петрів тато у вісім років уже сам собі почав заробляти на прожиття. Він був дуже веселої вдачі й давав собі раду. Мати Петрова була панського роду, мала шкільну освіту. Вони побралися, і в них народилося одинадцятьох дітей; четверо померло маленькими, а семеро залишилося жити.

Батько помер, коли Петро був на другому курсі теології. І тоді тяжко було вчитися далі. Мати почала хворіти, і йому допомогли закінчити освіту добрі люди з Америки.

О. Б.: У Вас були дрібні діти, як Ви давали раду, коли чоловік тяжко захворів?

С. М.: То був страшний час. Найтяжче — це хвороба і усвідомлення, що все йде до кінця. Він дуже любив дітей. Багато читав, а Ганнуся була маленька, вона сиділа біля нього й перегортала листочки. Він був настільки лагідний і витриманий, як ангел у хаті. Оповіді Вам лише один випадок. Прийшов знайомий німець з дружиною відвідати його. Петро був дуже немічний, зате мав дуже виразні усміщені очі. Та жінка каже: "Я така здорова і часом так занепадаю духом. Віднині зміною своє життя, бо бачу, як то можна бути таким тяжко хворим і так високо тримати дух". І так він тримався до останку...

В останню ніч, як він мав померти, я його десь о 4 ранку перевернула на бік і питаю, чи добре так. Він очима відповідає: "Добре". Я кажу: "Ну, Богу дякувати, піду собі прилягну на п'ять хвилин". Накручу, думаю, годинника і трохи перепочину, бо вже сили не було. А він раптом каже: "Не лягай, я тепер буду помирати". Я отримала страшний шок... Він уже давно не говорив зовсім... Побігла розбудила Стефана. Коли ми повернулися, він уже відійшов...

Я часто собі потім згадувала, як він відправляв останню службу Богу в Інджі. Я дуже спішила з праці й встигла. На кінець, як люди прощалися з Петром, то так ніби вічну пам'ять йому співали. Я вже тоді щось зле в душі відчувала, так мені було не по собі...

Багато прикроців ми пережили. Мене вражало те, як багато людей наживалося на чужому нещасті, бачили в цьому шанс, аби розбагатіти. Водили лише приклад. Нам порадили одну таку цілительку. Ми купили її книжку з написами, в яких люди дякували їй за лікування. Сама вона була доктором фізики й мала закінчену освіту з гомеопатії. Ми прийшли й заплатили 20 марок за "добридень". Після того ще 1000 чи 1200 марок за якісь мазі, які вона готувала. Потім давала рекомендації, як готувати йому їжу. Її спосіб ми вже пізніше зрозуміли. Вона дуже добре приймає тебе перший раз. Другий раз накидається на того, хто доглядає хвору людину, й звинувачує, що не так виконували її рекомендації. Вона вже свої гроші дістала, а тепер старалася, аби людину вивести з себе. Ми сидимо, думаю, нехай кричить, аби допомогло йому. Третій раз ніби то вже добре робимо, тільки треба мати надію й буде краще. Четвертий раз каже: "Ви напишіть тут на книжці, що ви одужали". Ви знаєте, що з Вами робиться, коли ледве йдеш, а вона каже — напиши тут подяку, що ти здоровий. Лікування тоді вже обійшлося нам до 10000 марок. Я зрозуміла, звідки ті книжки з подяками, і на цьому ми закінчили.

О. Б.: Як матеріально Ви дали собі раду по смерті чоловіка?

С. М.: Ми мали щастя, що Петро працював священником. Німецькі священники були дуже до нас доброзичливі й він числився на роботі аж до смерті. А після ще півтора року досилали допомогу, і ми могли заощадити собі. Потім я отримала пенсію на чоловіка, а діти на батька. Крім того люди дуже підтримували, і не тільки матеріально, а й, що важливіше, духовно...

Наступного дня в Німеччині було державне свято — Усіх Святих. На цвинтарях служили відправи. Разом з німцями поминали своїх рідних і українці. З родиною Миронюків ми провідали могилу їхнього батька...

Висловлюємо духовну підтримку цій славній родині й віримо — в дітях житиме моральна сила їхніх батьків.

Людвігсбург — Київ

У пресі порівняно рідко з'являються публікації про нашого південно-західного сусіда — Румунію. Перевагу надають Росії та країнам Західної Європи і США, загалом — "сильним світу цього". Але, на мою думку, цікаво було б знати про наші взаємини з румунами. Тим паче, що серед них живуть і українці.

На запрошення Бухарестського університету мені пощастило побувати в Румунії на літніх курсах вивчення румунської мови. Мені особливо пощастило, бо директором курсів був "румун із українським серцем" — академік Дан Хорія Мазілу. Закінчивши українське відділення Бухарестського університету, він присвячує свої дослідження взаємозв'язкам давніх румунської та української літератур, переважно — епохи бароко, виводячи цей стиль у румунській літературі з творчості українських письменників XVI — XVII ст. — Івана Вишенського, Софронія Почаского, Памва Беринди. Завдяки зусиллям Дана Хорії нещодавно було надруковано румунською мовою "Кобзар" Тараса Шевченка. До цього видання пан Мазілу написав ґрунтовну передмову, примітки й склав детальну хронологію життєвого й творчого шляху поета.

Гадаю, нам треба навчитися в цього народу національної самосвідомості й історичної пам'яті. Впадає в око й те, що в Румунії з пошанівком ставляться до своєї національної своєрідності в побуті, зберігають і активно популяризують народні звичаї, обряди, піклуються про розвиток діалектів (на відміну від недавнього минулого української лінгвістики, коли деякі "мовознавці" провадили боротьбу з "галицизмами буржуазно-націоналістичного походження").

Українців проживає в Румунії 250-300 тисяч. Точних відомостей ніхто не має, оскільки останній перепис населення за Чаушеску було сфальсифіковано. Згідно з офіційними даними, наших братів там налічується всього 55 тисяч, хоч 1948 року їх було майже один мільйон.

Мені довелося бесідувати з головним редактором україномовної газети "Наш голос" паном Миколою Корсюком, заступником головного редактора паном Михайлом Михайлоком, членом редколегії отцем Корнелієм Іродом. Легко бути патріотом у себе на Батьківщині, а от за кордоном, на чужині — це вже справжнє подвижництво. Хоч і відчутна лібералізація духовного життя Румунії, але саме українській меншині інколи доводиться вислуховувати на свою адресу образливі слова (добре, що не на офіційному рівні). Дехто з румунів вважає Україну винною в поділі своєї країни Сталінін і Хорті 1940 р. та говорить про необхідність повернення Північної Буковини, Південної Бессарабії — "прадавніх румунських земель". Але ж згадаймо, ким себе почували та якою мовою писали Юрій Федькович, Сидір Воробкевич, Дмитро Загуд, Володимир Кобилянський, Ольга Кобилянська — вихідці з Буковини. Я назвав лише найвідоміші імена українських письменників, які жили й творили в той час, коли ця земля належала Австро-Угорщині й Румунії.

На щастя, лише незначна частина румунів висловлює подібні думки. Загалом же в Румунії популяризують культури національних меншин. І найкращим свідченням тому є діяльність видавництва "Критеріон". Серед найновіших україномовних видань можна назвати збірку оповідань Корнелія Ірода "Білий рояль" та есеїстичні роздуми відомої дослідниці Магдалени Ласло-Куцюк "Вогонь і слово (Космогонічний міф на Україні)".

Румуни, як і українці, — щирий, гостинний народ. І нам треба не звинувачувати одне одного, а жити в згоді. Згадаймо Петра Могилу, сина молдавського господаря, Київського митрополита й протектора Київської колегії (згодом — Києво-Могилянська академія). Він допоміг організувати у Валахії книгодрукування, надіславши на прохання її господаря Матяя Басараба друкарські верстати, шрифти, знавці друкарської справи, зокрема, Тимофія Вербицького. Учні Петра Могили відкрили 1640 р. в Яссах Слов'яно-греко-латинську колегію — першу школу в Молдові. Тож не дивно, що нині Дан Хорія Мазілу підняв у румунській пресі питання про канонізацію цього видатного церковно-просвітницького діяча.

Безумовно, бували між Україною та Румунією й непорозуміння. Але будьмо вищі від тих непорозумінь.

Сергій ЛУЧКАНИН,

науковий співробітник Інституту українознавства при Київському Національному університеті ім. Тараса Шевченка.

Ісай
ЗАСЛАВСЬКИЙ

УКРАЇНА В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ МИХАЙЛА ЛЕРМОНТОВА

В есе "Якими нас прагнете" українська поетеса героїчної й трагічної долі Олена Теліга веде мову про душевно багату й сильну жіночу особистість і про втілення такої особистості в літературі. Авторці імпонують постаті, "головна прикмета яких" – "з'єднання жіночності з мудрістю", "коханки з товаришем". Вона палко картає вітчизняних письменників, що, на її думку, неправомірно пов'язуючи уявлення про ідеал жіночності виключно з поняттями лагідної покірливості й цнотливої вірності, не змальовали інший тип української жінки, "мабуть, його просто переочили".

Тим часом "спостерегли його в нас чужинці, і то навіть тоді, коли він зустрічався значно рідше", – зауважує авторка есе. "Ось як виглядає жінка-українка в прекрасному вірші росіянина Лермонтова", – веде далі Олена Теліга, цитуючи в оригіналі цілий текст його послання до М.О.Щербатової.

Ця перлина лермонтовської лірики справді заслуговує пильної уваги. Звичайно, вірш приваблює чудово відтвореним портретом молодої жінки, овіяним великим, щирим почуттям. Та не лише цим. Відомо: істинний митець зрідка суворо дотримується усталених жанрових форм, найчастіше трансформує їх згідно зі смисловою насиченістю й емоційним наповненням твору. Послання М.О.Щербатовій за традиційними жанровими ознаками тяжіє до мадригальної поезії, однак набуває незрівнянно ширшого звучання. Щоправда, й інтимна тема позбавлена тут альбомних лестощів, гіперболізованої компліментарності, грайливого жартування. Але суть в іншому.

Істинно позитивне в особистості жінки, якій адресоване послання, обумовлюється тим, що вона зростає під синім небом України, серед її вітучих степів, що вона є дочкою свого народу.

У вірші чарівливий жіночий образ розгорнуто зіставляється з образом України. Зовнішня й душевна краса героїні вірша уподібнюється красі її "сумної вітчизни", оспіванної тут з найглибшою симпатією й сердечним співчуттям. Особистість чарівної жінки з її відчуженістю від фальшивого світського маскараду, з притаманною їй щирістю почуттів і моральною стійкістю асоціюється з її "рідним племенем" і властивими йому якостями вдачі, гордої й незалежної.

Вимогливий митець, художньо удосконалюючи текст послання, робить надзвичайно важливі виправлення в рукописі. Образ героїні ще більш ліризується, набуває сердечнішої тональності. Замість нейтрально-географічної ознаки "спекотний південь" її "любої України" з'являється епітет "рідний"; поруч з тим підсилюється

гострота оцінки усього того, що об'єднує "світ" і невідривні від нього соціально-етичні начала: згадки про снігові заметілі й плин років, здатні "змити" прикмети батьківської землі, поступаються енергійним рядкам про "світ" "крижаний" і "нешадний". Водночас поет знаходить чітке означення тих сил, що уявляють її рідне плем'я, – чужі, ворожі.

Внесок Лермонтова у розробку "української теми" хоч кількісно й скромний, та вельми ваговитий.

Творчі контакти української літератури з Лермонтовим започатковуються ще за його життя. Російський поет був у другому засланні на Кавказі, коли у Харкові вийшов альманах "Сніп" з декількома "думками" Михайла Петренка. До вірша "Недоля", що набув популярності у народнопісенному репертуарі ("Дивлюсь я на небо та й думку гадаю"), автор поставив як епіграф лермонтовські рядки. Рецензент "Снопа" (стаття з'явилася вже після загибелі Лермонтова) вдається до наївної, а втім цікавої алегорії:

Лермонтов забрав із собою на Кавказ Поезію, він вмер, а Поезія... з того часу живе у п.Петренка... вона співає "думки".

В 2-й книжці альманаху "Молодик" (1843, Харків) вміщено вірш Якова Щоголева "Неволя" – своєрідну варіацію на тему лермонтовських "Бажання" і "В'язня", насичену елементами української народної пісенності. Такі найранніші відгомони лермонтовської музики в Україні. Апелювання до Лермонтова у перших українських альманахах знаменні як ранні свідчення поваги української літератури до російського поета.

Незмірно глибше й самотніше її сприйняття в подальшому: "Пришліть, ради поезії святої, Лермонтова хоч один том, велику, превелику радість пришлете з ним вашому вдячному й безталанному землякові", – звертався Тарас Шевченко із заслання, з Орської фортеці, до одного зі своїх знайомих. Таке саме прохання повторює поет через деякий час у листі до іншого адресата. Немає сумніву, авторів листів були добре знані й дорогі твори Лермонтова, якщо у далекому вигнанні він так прагнув зустрічі з ними. Згадки про лермонтовські твори, цитати з них і проникливі зауваги про них подібуємо і в "Журналі" (Щоденнику) Тараса Шевченка. У поетичній спадщині обох поетів знаходимо спорідненість деяких принципів естетичного осягнення дійсності.

Спорідненість із Лермонтовим у певних засобах естетичного освоєння світу спостерігається й у Івана Франка, зокрема, в "Тюремних сонетах" і таких чудових взірцях Франкового епосу, як поеми "Смерть Каїна" і "Мойсей".

Небагато можемо назвати іншомовних поетів, до спадщини яких із такою настійливістю звертались українські перекладачі, – ще один вияв інтересу й поваги українців до Лермонтова. А деякі переклади мають понад 10, 15 і навіть до 25 українських версій.

У нещодавно оприлюднених уривках із щоденника М.Грушевського подібуємо змістовні сторінки, навіяні поемою "Демон". Хай позначені подеколи юнацькою наївністю, вони засвідчують поглиблений інтерес до лермонтовської поеми, яка спонукає до серйозних роздумів. Усвідомлюючи неординарність проблематики й психологічну насиченість твору, автор щоденника намагається збагнути логіку дій і думок героїв поеми. Найістотніше, напевне, у цих щирих і трепетних рядках – спроба самотійно ("я думаю", "на мій погляд") розібратися у надто складних, суперечливих душевних порухах і діях центральних персонажів твору і – ширше – людської особистості взагалі (Київська старовина, 1993, № 5, с. 14).

Василь Стус на несправедному суді у відповідь на облудний докір в "антипатріотизмі" нагадав сповнені болю й гіркоти лермонтовські рядки про "невмивану Росію" – країну синіх мундирів і слухняних рабів.

Очевидно, художній світ Михайла Лермонтова тривко закріпився в естетичній пам'яті української інтелігенції. Та й не може бути інакше, коли Україна насаждала митця на утвердження ідеалу людської особистості – волелюбної й незалежної, здатної мужньо мислити й діяти.

СУБКУЛЬТУРНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА

Олена Валентинівна ШВАЧКО народилася в Харкові, закінчила філософський факультет Київського університету ім. Т. Шевченка. Молодий науковий співробітник відділу дослідження соціальних структур Інституту соціології НАН України, кандидат соціологічних наук. Сфера наукових інтересів — мікросоціологія, соціологія культури.

В суспільних науках важко, мабуть, знайти популярніший об'єкт дослідження, ніж ціннісні пріоритети молоді. Вивчення специфіки молодіжного світогляду дозволяє здійснити важливий крок до проблем майбутнього країни, її соціально-культурного відродження.

Молодь не має достатнього досвіду у вирішенні важких етичних "завдань". Якщо система цінностей не сформована і не зафіксована стратегією життя в молодому віці, то далі на людину чекатимуть глибини занепаду "я" на тлі соціально-психологічної кризи, що може бути загальною для покоління. Важко перевірити, але логічно припустити діалектичну залежність між переживанням фрустрації та пошуком людиною, котра опинилася в кризовій ситуації, ідеалізованої моделі майбутнього чи можливих позитивних якостей партнерів, які сприятимуть роз'ясненню подій, які допоможуть. Інколи важко пояснити парадокс, коли особистість, яка здається цинічною, шукає чіткий ідеал моралі, не завжди навіть життєздатний. Щоправда, те, що інші інтерпретують як цинізм, насправді може бути ефектом демонстративної форми поведінки як "захисної" реакції. Особливо це характерне для молоді. Суспільство звикло вважати юнаків та дівчат здатними лише до проявів вікового нігілізму, крайнощів в оцінках тощо. Але дуже важливим видається стимулювати у свідомості молоді терпимість — специфічну рису менталітету українського народу.

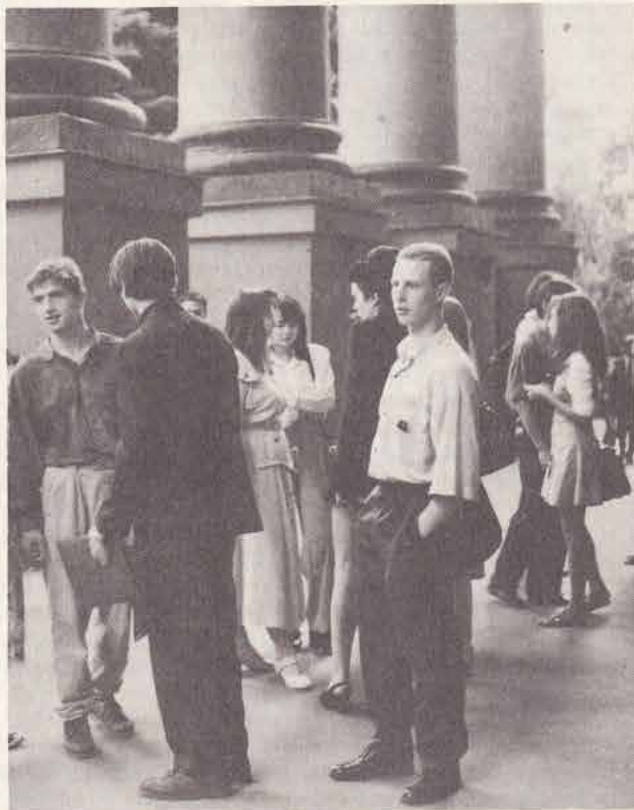
Не потребує особливих доказів той факт, що в повсякденному житті важко дотримуватись канонів соціальної толерантності, якщо вона не є частиною світоглядних уявлень. До того ж, ясна річ, нетерпимість супроводжує кризові явища економічного та політичного становища в країні. Тому роль толерантності в сучасному суспільстві здається найвагомішою в системі тих етичних засад, які забезпечують побудову гармонійних загальнолюдських стосунків. Саме терпимість дозволяє зберегти принципи гуманізму в суспільних відносинах. Фактично тільки тепер зміцнюються нові ідеологічні пріоритети: загальнолюдські цінності поступово стають визначальними в процесі розбудови демократичної української держави. Звичайно, заклик до толерантності може залишатися лише декларацією — потрібні специфічні методи стимулювання соціального терпіння, особливо в молодіжному середовищі.

Загальновідомо: література, театр, кіно, естрада впливають на розвиток не тільки естетичних, але й етичних уявлень молоді. Елементи соціальної інформації є в сюжеті мистецького твору, у вчинках героїв та критеріях їх оцінювання з позицій моралі певного історичного періоду розвитку суспільства. Модель життя на екрані чи в книзі не тотожна явищам дійсного життя. Але в соціальній психології існує феномен ідентифікаційної проекції, специфіка якої полягає у несвідомому перенесенні глядачів чи читачів у "вигадану дійсність".

Визначення референтних для молоді зразків доповнює цілісність уявлення щодо співвідношення між належним та реальним, дійсним та вигаданим. Крім того, стимулювання механізмів рефлексії пов'язується з формуванням своєрідної

концепції "я" та "іншого" на тлі інформаційного простору, який виникає внаслідок дії системи побутових стереотипів, набутих у міжособистісних стосунках. Перехід "інформації" в "концепцію" та навпаки здійснюється за допомогою механізмів узагальнення. Молоді необхідні специфічні взірці, що можуть бути і дійсно існуючою людиною, і героєм твору. Юнаки та дівчата схильні не тільки копіювати вчинки чи риси моделі-орієнтації, але й реконструювати мотиваційну ієрархію поведінки цього зразка. Безумовно, багато взірців для молоді пропонує мистецтво, за допомогою якого вона активно здобуває досвід можливих варіантів розв'язання складних життєвих проблем. Ці проблеми не обов'язково повинні зустрічатися в побуті юнаків та дівчат як такі. Головне — молоді люди знатимуть, до чого призводять ті чи інші моделі вирішення однакових для всіх, цілком імовірних конфліктів.

Певний інтерес викликають джерела подання значущих для покоління моделей оцінювання. У мистецтвознавчих розробках пропонується традиційна класифікація кінострічок, наприклад: фільми "цікаві", "важкі", "для всіх", "шкільні". Критерії такого поділу досить фіктивні. За часом показу та латентним періодом реагування аудиторії нам вдалося констатувати такі групи екранних джерел для пошуку взірців: фільми "випадкові", "відносно масові" та "класичні". Перші (наприклад, "Шантаж", "Випадок у аеропорту", "Одинак", "Червоний цвіт папороті" та ін.) переважали у відповідях окремих учнів тільки після безпосередньої демонстрації фільму, але не з'являлись пізніше. Основа другої

групи — популярніші стрічки, в яких захоплюючий сценарій поєднувався зі спробами авторів окреслити деякі психологічні риси та вчинки героїв ("Рабина Ізаура", "В зоні особливої уваги", "Мене звуть Арлекіно" тощо). До третього кола увійшли специфічні фільми — мелодрами, які зустрічалися у відповідях респондентів різних груп учнівської молоді на протязі всього періоду проведення дослідження. Цікаво, що ті стрічки за основу мали сюжети досить відомих літературних творів (наприклад, "Джен Ейр", "Звіяні вітром", "Пташка співоча" та інші). Ці фільми переважали в анкетах. Звісно, запропонована класифікація також видається досить умовною. Опитування проводилося у 1988-1991 роках серед учнів Києва.

Тільки 14% етичних моделей, але не повною мірою узагальнених за вчинковою структурою, у 12% варіантів із вибору героїв походили з учбових програм з літератури чи історії. І лише 3% зразків у 2% відповідей належали до скарбниці української національної культури. На жаль, визначні вітчизняні твори поки що не відіграють для молоді ролі потенційних джерел для пошуку взірців. Але такі згадувалися Т.Шевченко, О.Кобилянська, Леся Українка, М.Куліш.

Фактично залишаються поза увагою учнів (6% варіантів відповідей) історичні постаті. Цікавим виявився вибір персонажів за місцем першорядності-другорядності в сюжеті. І юнаки, і дівчата перевагу надають, звісно, головним героям, які домінують у творі (відповідно 59% — у юнаків та 58% — у дівчат). Але дівчата більше схилилися до того, щоб не пропустити і другорядних персонажів.

В контексті аналізу емпіричного матеріалу з урахуванням рейтингу популярності референтних зразків виявлені деякі константи етичних уявлень, пов'язані з міфами молодіжної субкультури (зокрема, "міф Шварценеггера" чи "міф Попелюшки"). Зафіксована як мінімум подвійність традиційного бачення вагомості тієї чи іншої моделі, якщо тлумачити метафоричне кодування її змісту. У юнаків це — поєднання орієнтації на силу та інтелект. Тому в одному товаристві популярних персонажів зійшлися капітани Немо, Дік Сенд, Пітер Блад та екранні герої Сталлоне, Шварценеггера, Брюса Лі. Дівчата захоплювалися різноплановими героїнями "альтруїстичного" напрямку дії (Джен Ейр, Консуело, Феріде-ханум) та "еґоцентричного" (Скарлет О'Гара, Анжеліка, Філадельфія).

При "протилежній" ідентифікації, коли юнак використовує "жіночий" персонаж як об'єкт моделювання, а дівчина — "чоловічий", інтерпретація дійсної поведінки людини також різна. Виявляється, є певні складнощі для юнаків у сприйнятті особи протилежної статі. Тільки в 4% версій у 3% відповідей конструювалися ідеальні риси жіноцтва (і взагалі цікавили ті образи). В усіх інших варіантах референтних моделей, що сподобалися юнакам і були значущі, домінували сильні та владні, суворі та сміливі, але не жіночі персонажі. У дівчат показник ідентифікації з "чоловічою" проекцією на порядок вищий: 41% версій у 35% відповідей. Вагоме уточнення: якщо в юнаків жіночі образи були тільки романтичними і походили лише з книжок чи екранів, то у дівчат переважали прізвища популярних співаків та акторів у межах акцентування модних для молодіжного середовища зразків поведінки та чоловічого шарму. Визначені особливості впливають на формування у молоді толерантних стосунків у сфері почуттів, побудови сім'ї в майбутньому. До того ж, безумовно, в молодіжному середовищі є суперечності, які відображають наслідки існуючої системи ставового виховання. Ці наслідки пов'язуються з крайнощами в межах заборони "загальнолюдських" проявів, з одного боку, чи надмірностей широкого розповсюдження "фізіології" коханя.

Таким чином, субкультурні взірці стають у нагоді та можуть використовуватись молоддю як своєрідні індикатори ціннісних орієнтирів сприйняття інших людей і себе зокрема. Уподобання юнаків та дівчат базуються в цілому на механізмах ідентифікації. За рахунок цього процесу діє феномен "перенесення" головних мотиваційних конструкцій суб'єкта на його тлумачення поведінки художньої моделі. Галерея героїв мистецьких творів являє собою специфічне джерело для того, щоб набувати досвід сприймання та оцінювання не лише вигаданих, але й існуючих людей, дійсних життєвих стосунків.

ПРОБЛЕМА МОЛОДІ — ПРОБЛЕМА МАЙБУТНЬОГО ДЕРЖАВИ

Україна, як і всі держави колишнього "соціалістичного табору", перебуває на шляху відновлення своєї духовності. Наша мета — створення такого суспільства, в якому переважали б права людини, її пріоритет перед структурами держави. Нині ми мусимо констатувати, що у цей складний час серед безлічі проблем, які постали перед нами й потребують негайного вирішення, є така, що акумулює в собі ряд інших. Це проблема молоді, її протиправної поведінки.

Немає потреби доводити, що молодь — це майбутнє і суспільства, і держави. І якщо ми не вживемо заходів зараз, то нас захлисне хвиля сваволі, розпусти, бешкетів, і ми матимемо не проблему, яку ще можна розв'язати, а стан суспільства, де переважатимуть відносини, базовані на злочинній ідеології, де в основі будуть не права людини, а протиправне задоволення потреб.

Ось чому треба зараз вчитися працювати з молоддю, аби зберегти для суспільства молоду особу, її безпосередність та індивідуальність, її інтелектуально-духовний потенціал. Це особливо важливо в умовах так званого ринку, коли продається не тільки наша держава, а люди продають себе. Всяк намагається вижити за рахунок когось.

Серед різноголосся "лівих" і "правих" усе частіше чути про рішучі заходи. Ми в змозі за декілька місців "навести порядок". Але треба враховувати, який то буде порядок і якою виросте молодь. Небезпека криється саме в тому, що стан спокою, досягнутий тиском зверху, сформує індивіда з бунтівним бажанням вирватися й знищити все, що є над ним. Через таке "руйнівне виховання" молода особа в майбутньому не зможе нічого створити. Цьому нас навчає наша ж історія.

А вибір нового шляху означено Декларацією про державний суверенітет України, де передбачено зверхність принципів прав людини. Серед міжнародних документів, що діють на території нашої держави, хоча звернути увагу на Конвенцію про права дитини, яку схвалила 44 сесія Генеральної Асамблеї ООН 25 листопада 1989 р. і яка набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 р. У цьому документі якраз ідеться про роботу з молоддю особою, аби вона стала повноправним громадянином майбутнього суспільства, аби була гідно вихована й могла взяти на себе відповідальність за країну, суспільство, за землю на якій живе.

Такий підхід до роботи з молоддю дозволяє розв'язувати цю проблему так, що не ушкоджується особистість громадянина — захисника вітчизни, батька, який творить родину й продовжує рід. А здорова родина — це гарант суспільного здоров'я. А родинне виховання — первинна ланка системи соціальної адаптації молоді людини до життя.

Анатолій МАЦКО,

*науковий співробітник Української Академії
внутрішніх справ*

Київ

З ВАШІНГТОНУ В УКРАЇНУ...

Інтерв'ю Анатолія Семенова з Любою Демчук і Тетяною Магар

Люба Демчук і Тетяна Магар

Належність до високорозвинутих, цивілізованих держав робить закордонних українців особливо корисними й необхідними для нас, "пострадянських", якщо ми справді хочемо раз і назавжди вийти із життєвого глупства, в якому опинилися, щоправда, не з власної волі.

Пропоную вам познайомитися з чарівною американською акторкою Любою Демчук, яка в Києві брала участь у зйомках нового художнього телефільму режисера Тетяни Магар. З ними я мав цю розмову, коли вони люб'язно прийняли мою пропозицію дати інтерв'ю для журналу "Український Світ".

— Пані Любо, на батьківщину своїх предків ви приїхали на запрошення чи з власної ініціативи?

— Було конкретне запрошення: приїхала сюди зніматися в кіно. А з Тетяною ми познайомилися у Вашингтоні в грудні 1991 року.

— Їздила до Америки на прем'єру свого фільму "Апостоли бандури". Знімала я його на замовлення Товариства "Україна". Темою було гастрольне турне капели бандуристів із Детройту. В Україні вони відвідали 13 міст. Із ними їздила моя знімальна група. Після того, коли у США відбулася наша прем'єра-презентація, ми об'їздили майже все східне узбережжя — з півночі до півдня Флориди. Показували той фільм.

— І ви там стрілися з Любою?

— Родина Люби в усьому сприяє розвиткові культурних стосунків між Україною та українсь-

кою діаспорою, приймаючи у себе вдома українських артистів, які у Вашингтоні дають концерти для діаспори. Наприкінці 80-х років, то були перші кроки до тепліїньїх стосунків між діаспорою й Україною. Лише після проголошення Україною своєї незалежності розпочинається наше єднання. А Любині батьки сприяли саме тому, щоб у цьому напрямі були зроблені перші кроки. Коли вони приїздили до Києва на запрошення Товариства "Україна", ми й познайомилися. Вони розповідали мені про Любу, показали її фотографії... Уже потім в Америці відбулося наше знайомство.

— Пані Любо, розкажіть, будь ласка, про своїх батьків...

— Тетяна і Володимир Демчуки. Мої родичі переїхали до США після війни, у сорокових роках. Мама — зі Львова, тато — зі Зборова, це біля Тернополя. Мій дідусь був архітектором, а бабуся — малювала. В Україні мала виставку з п'ять літ тому...

Т.Магар: — Вона дуже цікаво малює, особливо квіти!

Л.Демчук: — О, так. Виставка моєї бабці Тетяни Осадчої пройшла тут з успіхом. Деякі свої роботи вона подарувала музеям, наприклад, у Бережанах.

— Якого статку ваші батьки?

— Ми добре живемо, як нормальні американці. Не мільйонери, але й не бідаки. Ще я маю сестру, молодшу на два роки. Тетяна Демчук-Гай. Вона заміжня, має дитину.

— Що спонукало вас зайнятися акторською діяльністю?

— Малою я все хотіла... Бо такою (всміхається) вродилася.

Діти кажуть: "Хочу бути принцесою, хочу — актрисою, хочу — лікарем..." Потім виростаємо й маємо щось практично зробити. А я ще не виросла, хотіла бути актрисою...

Т.Магар: — ... принцесою.

Л.Демчук: (сміється) — Актрисою-принцесою!

— Де ви професійно навчалися?

— У Далласі, чотири роки. Я більше на сцені граю, в спектаклях.

Працюю у Вашингтоні. Більше люблю драматичні ролі.

— А перша спроба в кіно?

— Вважаю першою роллю ту, в якій була зайнята тут.

Т.Магар: — У Люби були роботи на телебаченні, в кіно, але не такого масштабу. В моєму фільмі у неї головна роль, яка дає багато обставин для її героїні, де Люба може себе самовиразити.

— Розкажіть, пані Тетяно, про фільм, який зняли.

— По-перше, я — автор сценарію і режисер. Мій фільм називається "З Новим роком,

докторе!" Фільм про те, як почуває себе талановитий, розумний чоловік сорока років у наших соціальних умовах. Головна чоловіча роль у Івана Калниниша, дві жіночі головні ролі — у Люби Демчук та Віри Глаголевої. Є ще одна роль, яку грає Олексій Серебряков. Майданчики, на яких я знімала, не були виграшні чисто зорово. Тому мені потрібні були неабиякі актори. У цьому розумінні мені пощастило з усіма.

— А що ви скажете про Любину участь у зйомках?

— Вона приїхала сюди, в Україну, знаючи українську мову.

Вчила її у побуті, в сім'ї... Але вона — американська дитина. Приїхавши сюди, відірвалася від батьків, друзів, од свого звичного середовища. Їй треба було виходити на майданчик і грати українською мовою...

— ... грати українку?

— Українку! Так, у неї американський менталітет, але за своєю внутрішньою суттю вона — українка. Дуже хороша, тонка актриса. Органічно передає все те, що діється в її душі. Часом користується яскравими прийомами у русі, а іноді — це лише погляд. Любина присутність — великий плюс для моєї картини. Вона принесла до нас якийсь інший спосіб існування у заданих обставинах.

А от щось сказати з певністю про завтрашній день нашої групи в творчому плані мені важко, бо це, звичайно, тісно пов'язано з грошима. Сьогодні вони є, завтра їх нема...

— Але ж ви мали спонсорів?

— Так, і насамперед назву закарпатську фірму "КОНВЕТ". Її генеральний директор — Сергій Коваль. А познайомила мене з ним Оксана Білозір. Дуже мені не хочеться його підводити, бо прагнули, щоб наш фільм дав прибуток. В усякому разі — компенсував витрати, пов'язані із зйомками.

— Пані Любо, розкажіть, будь ласка, де ви студіювали українську мову? Університетський курс, так?

— Авжеж, два місяці у Гарварді.

— Будь-яка мова належно сприймається, коли перебуваєш серед людей, для яких ця мова рідна...

— Так, моя школа була шість місяців тут, а не два — у Гарварді.

— Перші враження, коли приїхали в Україну, наприклад, в аеропорту?

— Я пам'ятаю, що все було цілковито інакше. У моєму житті в Америці нічого подібного не було. Стопроцентно! Але я цього хотіла, іншого... Іншої країни, інших людей, іншої культури. Я тут багато чому навчилася... Я ж бо не знімалася усі шість місяців, тільки, може, два тижні брала участь у зйомках. Тут більше життя спостерігала... Й буду все пам'ятати!

Київ

ОРІЙСЬКИЙ ВЕСІЛЬНИЙ ЗВИЧАЙ В УКРАЇНІ

Степан
НАЛИВАЙКО

"У Чернігові я почув весільні обрядові пісні українців, такі далекі від сучасних мелодій, але такі близькі до пісень, що й досі лунають на індійських весіллях.

І я запитав себе: чи випадково це?"

1987. Джогнатх Чокроборті, — індійський поет, автор першого в Індії перекладу "Слова о полку Ігоревім" (бенгальською мовою).¹

Стародавні народи надзвичайно високо шанували шлюб, вищим мотивом якого було народження нащадків, спадкоємців, аби рід людини не урвався, а оселя не стала пустою. Тож пошлюблення було скоріше справою громади, аніж окремої людини. Для індійців, зокрема, шлюб вважався найважливішим обрядом, початком і центром усіх домашніх жертвоприносин. Священні індійські тексти наголошують: "Сам чоловік — півлюдини, друга половина його — дружина" або "О царю, хто не має дружини, — чи то брахман, кшатрій, вайш'я, чи то шудра, — не придатний для релігійного дійства"². Самих лише різновидів шлюбу, визнаних індуїзмом, у індійців існувало вісім, більшість яких мають аналогії в українському весільному обряді.

З літописів відомо, що в полян існувало добровільне побрання, тоді як у древлян та інших племен було так зване умикання, увод. Дослідники відзначають, що умикання в нас було обрядове, хоча є факти, коли умикання відбувалося за згодою дівчини. В давні часи було й купно молоді, коли за молодого батьки давали посаг чи віно. У сучасному українському весільному обряді є виразні вказівки на стародавні форми шлюбу. Так, і досі зосталося відбивання, ніби умикання, викрадення молоді весільчанами молодого. Зостався й викуп за молодю, тільки обрядовий, який дається найближчому оточенню молоді або парубкам з її села чи кутка. Збір дружини молодим (весільний похід), імітація викрадення нареченої, подолання перешкод на шляху до молоді (перейма) — це свідчення давніх форм шлюбу умиканням. А мова старостів про куніцу та мисливця, обмін подарунками між сватами, викуп коси, сплата штрафу за заподіяне "безчестя" — своєрідний відгомін шлюбу на основі купівлі-продажу.

Таким чином, як і в стародавніх індійців, у нашому весільному обряді поєдналися в залишках усі форми стародавнього парубання — і вільне побрання, і викрадення і купівля-продаж. Викрадення й договір у нас колись існували поряд, та так і відбилися в нашому весільному ритуалі. Існує навіть стародавній приказка: "Бери жінку зблизька, а крадь здалеку". Давнє умикання з часом змінилося ходінням жениха до дівчини, а ще пізніше стали приводити дівчину до жениха. Звіди в нашій мові постали вирази:

Рама і Сіта

"віддати заміж" чи "віддати в дружини". Умикання ще існувало за Ярослава Мудрого, бо церковний устав забороняє його і накладає покару за нього.

Весільні звичаї стародавніх індійців проливають світло й на весільні звичаї наших предків. Так, викрадення дівчини побутувало ще у ведійських оріїв, шлюб-викрадення був особливо характерний для воїнського стану — кшатрійів. Як правило, воїн чи цар мав здобувати собі дружину в битві або викрадати її. Така поведінка кшатрія вважалася гідною похвали в тому розумінні, що цим він демонстрував майбутній дружині своє героїство, аби вона, сама дочка кшатрія, могла поцінувати доблесть майбутнього чоловіка. Згодом викрадення всупереч волі дівчини траплялося все рідше, а дівчину викрадали здебільшого з її згоди. В епічних прикладах з "Махабгарати", коли Крішна викрав царівну Рукміні, а воїн Арджун викрав Субгадру, сестру Крішни, попередньо було досягнуто згоди царівен. У тій же "Махабгараті" могутній воїн Бгішма (пор. українське прізвище Бушма) назвав шлюб-викрадення найкращим для воїнів і царів і підтвердив свою згоду викраденням одразу трьох царівен для свого брата. —

Проте в українців порівняно недавно існував ще один різновид шлюбу, досить специфічний як на теперішнє сприйняття, але який знову-таки знаходить паралель на індійському ґрунті. Яскравий опис цього весільного звичаю залишив французький інженер Боллан, праця якого "Опис України", написана в XVII ст., тривалий час була єдиним авторитетним джерелом з історії запорозького козацтва й звичаїв українців. У розділку "Як дівчата залицяються до парубків" він, зокрема, пише:

"Тут (тобто в Україні — С.Н.), на відміну від звичаїв і традицій інших народів, дівчина першою сватається до парубка, якого собі сподобала. Їхній традиційний та незламний забобон майже завжди дівчині в цьому допомагає, та й вона більш певна успіху, ніж парубок, коли б наважився першим свататися до обраної дівчини". І завершує розповідь словами: "Ось

як закохані дівчата в тому краї влаштовують свою долю, змушуючи батьків і суджених виконати своє бажання. Як я вже говорив, батьки бояться накликати на себе гнів божий чи якесь лихо, прогнавши дівчину, бо вважають, що, так учинивши, навки знеславлять увесь її рід, який за це їм неодмінно помститься... Звичай, який я описав, водиться тільки між людьми рівного стану, бо в цьому краї усі селяни однаково заможні й нема великої різниці в їхніх статках"³.

Дівчина пропонувала хлопцеві руку, не заручаючися його згодою, і їй вкрай рідко відмовляли. "Прийміть мене, мамо, я ваша невістка", — такими словами дівчина починала сватання. З огляду на це побутував і вираз — узяти замуж, тобто узяти за мужа. Про силу цієї традиції свідчить звичай, який існував іще в XVIII ст., коли злочинця, засудженого до страти, милували, якщо котрась дівчина зголошувалася взяти його за чоловіка.

Подібний звичай існував і в стародавніх індійців під назвою *сваямвара*, що означає "самобір", "самовибір". А оскільки *сваямвара* детально описана в "Рамаїні" та "Махабгараті", то індійські дані проливають світло й на український звичай вибору чоловіка дівчиною.

Сваямвара — одна з найдавніших форм шлюбу, ще з часів матриархату. На ній дівчина з воїнського стану чи царського або князівського роду вибирала собі пару через певне випробування, причому претенденти мали бути одного з нею суспільного стану. Обряд відбувався в урочистій обстановці, при великому напливі учасників і глядачів. На святково прикрашеній арені розміщувалися претенденти на руку й серце дівчини, як правило, царевичі, царі та ушавлені воїни. А що *сваямвара* була поширена серед воїнів-кшатрійів, то цей звичай вважався і царським, бо цар звичайно був кшатрієм. Випробування на *сваямварі* могли бути різними, але здебільшого пов'язані з воїнським мистецтвом, — зокрема, претендент мусив засвідчити вміння вправлятися з луком.

Сваямвару визнавало шлюбне право стародавніх індійців, хоч у схвалюваних індуїзмом восьми різновидах шлюбу її немає. З іншого боку, цей суто кшатрійський звичай для самих кшатрійів був не обов'язковим. Про це засвідчує "Махабгарата", описуючи *сваямвару* царівни Драупаді, на якій переміг Арджун і якого вона уквітчала весільною гірляндю. Проте згодом Арджун забажав одружитися з сестрою Крішни, і той, прагнучи цього шлюбу, радить Арджуну не покладатися на *сваямвару*, бо його сестра може вибрати й когось іншого, а викрасти кохану. Що й стається, причому сам Крішна ще й допомагає Арджуну в його задумі.

Індійський епос наводить деякі цікаві різновиди *сваямвари*. Був випадок, коли на *сваямварі* дівчина обрала собі в чоловіки ліс, оселилася в

ньому відлюдниці. У міфі про Наля і Дамаєнті царівні доводиться на своїй сваямварі розпізнавати коханого серед кількох богів, які, прагнучи її руки, прибрали його подобу; Дамаєнті гідно впоралася з нелегким завданням. Ще один міф говорить, що царівна Сам'юкта увінчала весільною гірляндою статую коханого, якого не любив її батько, і змусила батька визнати свій вибір.

Інша героїня індійського епосу, Савітрі, не влаштує вчистої сваямвари в батьковій столиці, а сама вирушає на пошуки чоловіка. Знаходить вона його в лісовій глушині, де її суджений Сат'яван жив із сліпими батьками-відлюдниками. Савітрі не зупинило й те, що мудреці провістили Сат'яванові лише рік подружнього життя. Але своєю жертвистію і самовідданістю вона вирвала чоловіка з лабет бога смерті Ями, через що для кожного індійця вона сьогодні взірць відданості й подружньої вірності.

Вибір Савітрі до певної міри мотивується. Її батько, виряджаючи дочку на пошуки чоловіка, каже, що женихів відлякують її чесноти й неземна врода. А в такому разі на нього падає безмежна ганьба, бо він не може віддати її заміж і мати нащадків чоловічої статі, які б, у разі його смерті, здійснили необхідні обряди й підпалили похвальне багаття.

Певно, дівчина з воїнського стану або царського роду могла кілька разів влаштувати сваямвару. Принаймні Дамаєнті, аби зниклий Наль відгукнувся, пускає поголоску, ніби готується до другої сваямвари.

Цікаву подробицю щодо сваямвари подає один джайнський текст, мовлячи, що дівчина-раба вибирає собі чоловіка серед юнаків-рабів.

Індійське суспільство часів епосу вже було патріархальним: У суспільному житті перед вів чоловік. Проте й тут ще збереглося чимало цікавих рис матріархату, що їх орії принесли зі своєї прабатьківщини. Поряд із полігамією "Махабгарата" знає і поліандрію, багатомужжя. Щоправда, ця форма сім'ї вже обставлена всілякими заборонами ритуального плану. Яскравий приклад багатомужжя дає центральна родина епосу — ландави. П'ятеро синів царя Панду мають одну спільну дружину Драупаді, хоча на її сваямварі переміг лише один із братів, Арджун. Епос пояснює це простою випадковістю. Бо коли вони повернулися зі сваямвари, то з порогу гукнули матері, яка поралася в хаті й не знала, що сини побували на сваямварі: "Мамо, а який чудовий подарунок ми тобі придбали!" На що мати й собі гукнула їм, що ніякого подарунка їй не треба, нехай вони поділять його між собою. А оскільки слово матері для сина закон (ще одне відлуння матріархату), то мати ніби несамохіть спричинилася до того, що Драупаді стала дружиною п'ятьох її синів, від яких невістка народила по сину. Щоправда, як табу, висувається спільна домовленість братів не зустрічатися один з одним у її товаристві.

У міфі про Дамаєнті сваямвара описана в повному розквіті, як сама собою зрозуміла форма шлюбу, що не викликає ні подиву, ні заперечення. У міфі ж про Савітрі відчувається, що в епоху його співіснували два різні весільні звичаї, які відбивають два історичні періоди — матріархат і патріархат. Сваямвара тут відчутно зблякла: немає пишного зібрання претендентів, урочистого святкування й змагання, взяти участь у яких не гребують навіть боги. Про вибір царівни

не оголошується привселюдно, не повідомляється, що вона вирушила на пошуки гідного чоловіка. Та й сам дочин вибір має схвалити батько. Це свідчить про послаблення матріархального права, хоч у цьому міфі це досить сильна така риса, як визнання матері за родоначальницю. У міфі про Дамаєнті цей момент не такий виразний, хоч і тут помітні деякі штрихи: скажімо, про дітей її дбає материн рід, а не батьків; першим порухом Дамаєнті в турботі про дітей було звернення саме до своєї рідні, допомоги чоловікової рідні вона й не шукає.

У міфі про Савітрі поцінування дару богів — народження у бездітного царя самої Савітрі — відбувається в патріархальному дусі: необхідні особливі заповнення богині, аби цар прийняв дочку, як нащадка, здатного для продовження роду. Проте тут маємо і певну суперечність: сини царя Ашвалаті, виблагані для нього дочкою Савітрі в бога Ями, носять не батькове імя, а материне: вони називаються малавці, бо матір їхню звали Малаві. Як називався рід Савітрі та її чоловіка Сат'явана, міф вказує, але, щоб примножити рід Сат'явана, Савітрі просить у бога не дітей узагалі, а й сто синів.

Окрім самого звичаю вибору дівчиною жениха, що дійшов до нас із часів матріархату, до цієї доби відносяться й деякі пережитки, позostalі й досі в українському весільному обряді. Це насамперед пріоритетна роль матері у весільних дійствах. Саме вона вирішувала питання про доччину заміжжя, зустрічала весільний поїзд, виряджала молодих до вінчання, вбирала дочку-наречену у вінок, вела молодих на посад тощо.

Звичай сваямвара побутовав у багатьох народів Північно-Західної Індії, яка, до речі, має свої топоніми й гідроніми відповідники в Північному Причорномор'ї.⁴ Сваямвара в індійському епосі вже занепадає, що настановує на думку: найбільш поширений цей звичай був на прабатьківщині ведійських оріїв, яку дослідники розташовують на території сучасної України*. Сваямвара, як зазначалося, не згадується серед визнаних індуїзмом восьми різновидів шлюбу, хоча в епосі не бракує прикладів, коли сваямвару здійснюють улюблені сьогодні в Індії героїні — Сіта, Савітрі, Драупаді, Дамаєнті та інші. Що знову-таки засвідчує: обряд цей на тривалому шляху до Індії збляк і втратив первісну важливість через зміну суспільної формації. Отже, сліди сваямвари слід найпевніше шукати там, де замешкували ведійські орії, тобто на території сучасної України, у звичаях її теперішніх мешканців — українців. І ми справді знаходимо тут такі сліди. Саме на берегах Чорного та Азовського морів античні автори розміщують войовничих амазонок і "жонкерованих" сарматів. Матір'ю ведійського Врітри, пам'ять про якого збереглася в наших веснянках, щедрівках та колядках під іменами Верет, Ворот і Воротар⁵, була Дану, тожона нашій Дані, теж пов'язаній з первісними водами; відбиття її імені й досі бачимо в назвах річок Північного Причорномор'я: Дон, Дінець, Дунай, Дністер і Дніпро. Нащадки Дану називалися за її іменем Данами. Це теж відгомін матріархату, а матрілінійний, по матері, відлік споріднення ведійської орії на час своєї появи в Індії забували так само, як забували й сваямвару. У "Махабгараті" той же Арджун називається то Каунтея "Син Кунті", то Партха "Син Прітхи", де Кунті й Прітха — дружини царя Панду. А на Україні й зараз, особливо по селах,

людину часто називають не за прізвищем, не по батькові, а по матері. Перекладач "Махабгарати", наш земляк із Чернігівщини, академік медицини Борис Смирнов, добре обізнаний з українським фольклором, пише, що високе поважання жінки орійцями, яке й досогодні збереглося в Індії, найвідчутніше саме в українському епосі. Про шанування жінки в Україні, її освіченість і високий соціальний статус у давнину й пізніші часи засвідчують іноземні джерела й автори, серед них Павло Алепський та Боплан. Вдова завжди була поважна, а в піснях навіть опоетизована. Жінка означалася в нас почесно — дружина. До речі, на цей термін теж проливає світло індійська весільна обрядовість. У ній існує так званий ритуал "семи кроків" (саптападі)⁶ коли жених пропонує нареченій зробити сім кроків на північ, промовляючи з кожним кроком певні мантри. Після сьомого кроку вона стає другом (санскр. мітра) своєму чоловікові⁷. Церемонія ця важлива юридично, бо після неї шлюб вважається чинним. Індійське прислів'я "Хочеш мати друга — пройди з ним сім кроків", згадуване ще в "Махабгараті", має безпосередній стосунок до весільного ритуалу й постало саме з нього. Звідси й українські поняття "дружина", "одруження", "одружуватися".

Слово сваямвара складають санскритські сваям — "сам" та вара — "брати", "вибирати". У мові хінді вара читається вар і має різновид бар; воно тотожне українським основам бр-, бер-, бір-, бир- у словах брати, беру, вибір, вибирати. Дієслово брати належить значною мірою до шлюбної лексики (брати заміж, брати за дружину, побратися, брак, бранка — сваха, що веде молодих у дім молодого). Припускається, що це слово — ритуальний термін при язичницьких весільних обрядах. Можливо також, що українське свайба та індійське сваямвара// сваямба — споріднені слова.

Таким чином, до численних паралелей на різних рівнях у стародавніх і сучасних індійців та українців додається ще один яскравий штрих. Вибір дівчиною нареченого, який до порівняно недавнього часу побутовав в Україні і який дійшов до нас із глибини тисячоліть, знаходить аналогію в індійському весільному звичаї сваямвари. А обидва вони — відлуння орійського весільного обряду, що склався ще за матріархату.

¹ Онищенко І.П., Сапон В.П. Від "Слова" до "Махабгарати". ж. "Всесвіт". 1987, №10.

² Пандей Р.Б. Древнеиндийские домашние обряды. М., 1990.

³ Боплан Г.Л. Опис України. Львів, 1990. с. 73-74.

⁴ Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. К., 1981. с. 19-20.

⁵ Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. К., 1992. с.18-20.

⁶ Пандей Р.Б. Древнеиндийские домашние обряды... с.184.

⁷ Санскритско-русский словарь. М., 1978. с.763.

* Зокрема в Чернігівщині (історична Сіверія — Країна північних оріїв) зберігся величезний масив гідронімів і топонімів праорійської доби. Ось звідки спорідненість найменш сіверської річки Удай, що омиває стародавнє городище Вар на околиці нинішнього селища Варва, з індійськими найменнями Удай, Удайпур, Варанасі.

Редактор

Київ

Віктор ГРИЩЕНКО

ЖОВТО-БЛАКИТНІ БАРВИ НА АЛЯСЦІ

Була мрія – відвідати Аляску. Але не просто, а ще й здійснити сходження на найвищу точку всієї Північної Америки – гору Маккінлі (McKinley), названу так 1892 р. на честь 12-го президента Америки Вільяма Маккінлі (William McKinley). Або як її більше

полюбляють називати місцеві жителі та альпіністи – Деналі (Denali), що в перекладі означає найвища (The High One). Розташована вершина недалеко від полярного кола, орієнтовно на 62 паралелі в Алякинському хребті. Вражає вершина своєю величиною та висотою, і абсолютною (6194 м), й відносною – вона височить над підшвою гори більше, ніж на 5 км, більше, ніж Еверест. За ясної зимової погоди кораблі, що підпливають до Анкоріджа, можуть милуватися цим полярним гігантом. Історія підкорення Деналі досить драматична: і досі там гинуть альпіністи, іноді через дуже великий холод, тривалі снігові шторми й лавини, а іноді через відсутність досвіду висотних сходжень. Не зважаючи на це, Деналі – альпіністська Мекка. Тут можна побачити альпіністів з цілого світу, навіть із Австралії. І, як завжди, багато японців, південнокорейців. Але, звичайно ж, найбільше американців, для яких Деналі – обов'язковий екзамen. Різні альпіністи, різні амбіції й дуже по-різному підготовані й не підготовані до сходження. Для більшості з них немає ніяких шансів здійснити сходження на вершину. У нас була дуже маленька експедиція – всього дві особи: я та Ігор Синицин. На відміну від американців, ми були на лижах, не транспортували важких вантажів на санях. Ми йшли альпіністським стилем, розраховуючи на 10 днів туди і пару днів назад. Звичайно, це знижує шанси зійти на вершину, але я ніколи не любив тривалих облог у горах. Навіть пілот маленького літака, який

Вершина Маккінлі.
Віктор Терещенко з українським прапором.

Американські альпіністи на підходах до Маккінлі.

Погляд з вершини Маккінлі.

доставляє альпіністів на льодовик, сказав: здається, ми знаємо, що робимо.

Мені вдалося побувати на вершині на 8-й день сходження, 15 травня о 17 годині. В той день гора здавалася пустельною. За цілий день сходження я зустрів тільки одного англійського альпініста. На зворотній дорозі ми пережили триденну снігову бурю, зустріли на підйомі давніх друзів-суперників – російських альпіністів Сергія Єфімова, Євгена Виноградського, Валерія Першина. Раніше ми могли зустрічатися тільки в горах Радянського Союзу, зараз ми зустрічаємося на Алясці, в Непалі...

Незабутньою була також зустріч із жіночою командою Аляски, яка хотіла без підтримки чоловіків підкорити Маккінлі. В Анкоріджі у нас були приємні зустрічі з українцями, які народились уже тут і стали стовідсотковими американцями, але дуже тепло розповідали про Україну із слів своїх батьків. Сестри Кулешко працюють у авіакомпанії "Дельта", вони познайомили нас із Анкоріджем і особливо тепло прийняли нас.

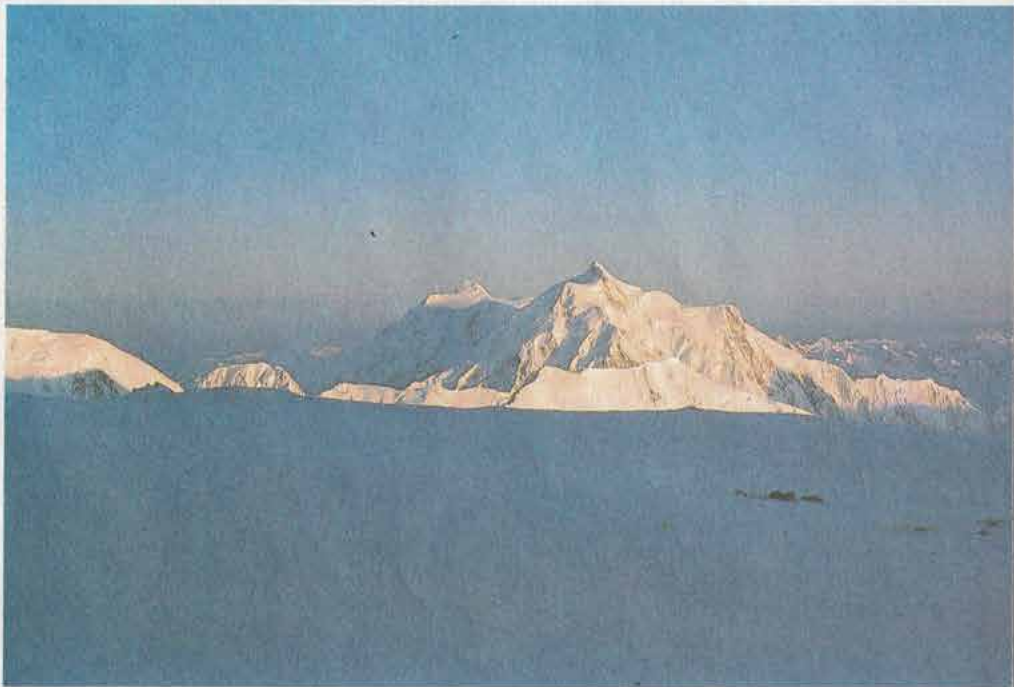
Треба сказати, що Аляска взагалі має принадну силу, всі місцеві жителі – великі патріоти цього суворого краю. Для любителів природи тут усі можливості мандрувати в будь-яку пору року. Вражає природа Аляски: полярний день і фантастична коротка ніч народжують у горах незабутні картини. Це світ льодово-снігових гігантів, які міняють барви свого вбрання від сліпучобілих до синьо-блакитних, до фіолетових та рожево-червоних.

Тут люди навчилися вживатися з природою. Закон на боці природи, але й люди не забуті. Все тут у нормальному балансі. Лосі та вердмеді-грізли, табуни оленів та гірських кіз, білоголові орли – усе це поряд з тобою. В Америці значно раніше, ніж у нас, збагнули, наскільки це важливо – зберегти природу.

Вершина Форакер. Друга по висоті після Маккінлі на Алясці.

Вершина Гантер

Сестри Кулешко.

СТРЕС І ВІЛЬНЕ ДИХАННЯ

ДО ЗДОРОВ'Я Й ЩАСТЯ БЕЗ ЗАЙВИНИ

Вплив дихальних вправ на організм людини вивчається давно, починаючи з дихальних вправ східних оздоровчих систем (наприклад, пранаяма системи йогів) і до наших сучасників — вчених, таких як Станіслав Грофф і Леонард Ор, які незалежно один від одного розробили дихальні техніки гіпервентиляції, що призводять до зміненого стану свідомості.

Такі техніки дихання різняться назвами, залежно від модифікацій методики, але близькі за впливом: голотропне дихання, реберсінг, вільне дихання, психотренінг. Вільне дихання, як і інші тотожні техніки, дає змогу позбутися певних комплексів психіки та деяких хвороб чи симптомів, набутих, можливо, ще в дородовому періоді. Вільне дихання дає змогу пережити моменти власного життя і навіть ... власне народження.

Метод вільного дихання, або пневмокатарсис, доступний багатьом із нас, хто бажає розширити свої можливості, допомогти своєму організму подолати внутрішні психічні чи фізичні негаразди.

Під час заняття цим видом психотренінгу його учасники деякий час інтенсивно дихають, лежачи на килимі у теплом приміщенні, під акомпанемент тихої приємної музики в присутності досвідченого фахівця (лікаря чи психолога), який навчає різних типів дихання, що вводять особу в "процес". Надалі організм автоматично регулює надходження кисню. Відбувається гіпервентиляція, яка приводить до зміни біохімічних процесів у організмі, особливо в центральній нервовій системі, і каталізує психічні процеси. Особи, що займаються вільним диханням, можуть при цьому переживати яскраві, сильні сенсорні та емоційні відчуття: перед внутрішнім зором пропливають незвичайні кольорові пульсації світла, образи, пейзажі, видіння. Підсвідомі переживання активізуються і виходять на рівень свідомості. На першому етапі занять часто виникають симптоми болю, зажимів, спазмів, судом, які бували й раніше, або ж зовсім нові, які досі "мовчали", а під час занять виявились. Але з допомогою фахівця й подальших занять усі ці неприємності минають, поновлюється нормальна циркуляція енергії, крові, й фізіологічні процеси нормалізуються. Органи і системи починають працювати злагоджено, гармонійно, на користь організму цілому.

В цей час людина переживає заново важливі негативні (стресові) моменти свого

життя, змінює своє ставлення до них з негативного на нейтральне чи позитивне, звільняючи найглибші закутки підсвідомості. Переживши такий стан, учасник тренінгу переживає "друге народження" і відчуває надзвичайне полегшення тіла й душі, позбувається обтяжливих комплексів неповноцінності. Поступово, з кожним наступним тренінгом, спостерігається загальне оздоровлення організму, зникають деякі хвороби психологічного походження.

Після цього починається найцікавіше: людина, звільнившись від комплексів, починає відчувати себе часткою Природи, Всесвіту і Всесвіт у собі, відкриває свою суть, своє призначення на Землі, отримує змогу й розуміння реалізації себе у житті.

Коли у Вас виникне бажання оволодіти цим методом, зверніться до фахівця:

тел. (044) 216-85-68

Володимир НИЧИПОРУК,
лікар вищої категорії Українського
центру здоров'я

Київ

"Усе надмірне шкодить" — мовить народна мудрість. Отже, шкодить людині й надмірна вага її тіла. Погладшання лише І ступеня (перевищення маси тіла на 10-29% від норми) вкорочує життя на 10-12 років і робить його неповноцінним через задихання й схильність до бронхітів, гіпертонії, інфарктів, жовчокам'яної та нирковокам'яної хвороб, цукрового діабету, тромбофлебітів, артрозів.

Погладшання — також джерело неврозів, викликаних ускладненнями інтимного характеру й неможливістю займатися певною фаховою діяльністю. І ми самі себе призводимо до цих недуг через неправильне змішане харчування, сидячу роботу і стреси.

Тож коли Ви вирішили позбутися зайвої ваги, почніть це з роздільного харчування, очищення організму від багаторічних шлаків, правильно дібраних розвантажувальних днів у комплексі з психотерапією за спеціально розробленою методикою — і Ви зможете знизити вагу свого тіла на 8-10 кг за місяць. А також для нормалізації обміну речовин, посилення розпаду жирів і вуглеводів, зменшення апетиту Ви зможете отримати рекомендації по вживанню спеціальних натуральних препаратів з бульб *Amorphophallus rivieri*, що культивується в Південно-Східній Азії. Ця рослина містить глюкоманнан, який у контакті з рідиною збільшує свій об'єм у 50 разів і викликає відчуття ситості, а йони хрому посилюють розпад жирів і вуглеводів.

Та передусім дотримуйтеся цих початкових рекомендацій:

— не їжте картоплі й виробів з борошна (окрім 1-2 сухарів на день);

— білкові продукти (м'ясо, риба, яйця, сир, горіхи, квасоля) їжте тільки з овочами і фруктами;

— вечеряйте не пізніше 20-ї години;

— двічі на тиждень проводьте розвантажувальні дні (кефірні, овочеві);

— раз на тиждень очищайте свій організм за допомогою клізми.

А при цьому необхідно пам'ятати, що будь-яку зміну звичного способу життя й звичайного режиму харчування організм сприймає непросто. Тож насамперед порадьтеся з фахівцем:

тел. (044) 446-51-85.

Оксана СЕГІН,
лікар-дієтолог

Київ